

**ΜΝΗΜΕΙΑ
ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ
ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ**
ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ ΜΙΛΟΥΝ
ΓΙ' ΑΥΤΑ



MONUMENTA

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ ΜΙΛΟΥΝ ΓΙ' ΑΥΤΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

8 Σεπτεμβρίου 2008, Απεράθου

Διοργάνωση

**ΜΟΝUMENTA Αστική Μη
Κερδοσκοπική Εταιρεία
για την προστασία της φυσικής
και της αρχιτεκτονικής
κληρονομιάς Ελλάδας και Κύπρου
Δήμος Δρυμαλίας Νάξου**

Ευγενική υποστήριξη

ΙΔΡΥΜΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

«Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο.
Οι πολίτες μιλούν γι' αυτά.»
Επιμέλεια: Ειρήνη Γρατσία, Στέλιος Λεκάκης
Καλλιτεχνική επιμέλεια: Μιχάλης Παπαρούνης
– Εκδόσεις futura
Παραγωγή: StarPrint

© ΜΟΝUMENTΑ Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία
για την προστασία της φυσικής και της αρχιτεκτονικής
κληρονομιάς Ελλάδας και Κύπρου
Αθήνα 2010

ISBN

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 5 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ**
Γιάννης Μπαρδάνης, δήμαρχος Δρυμαλίας
- 7 ΕΙΣΑΓΩΓΗ**
Ειρήνη Γρατσία, Στέλιος Λεκάκης
Το πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία»
και η ημερίδα «Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο.
Οι πολίτες μιλούν γι' αυτά.»
- 11 ΠΡΟΛΟΓΟΣ**
Στέλιος Λεκάκης
Η διαχείριση των «μνημεία σε κίνδυνο»
- ΟΜΙΛΙΕΣ**
- 16 Στέλιος Λεκάκης**
Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο· η θέση του
προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία»
- 21 Μανώλης Μανωλάς**
Ο Εναέριος
- 23 Αντώνης Μανιός**
Το Απάνω Κάστρο στο Τσικαλαριό
- 24 Νικόλας Βασιλάκης**
Ο πύργος του Χειμάρρου. Το παρόν
και το μέλλον του μνημείου
- 27 Χριστίνα Ευθυμιάτου –
Ιωάννα Παπασταθοπούλου**
Μνημεία του βυζαντινού πάρκου της Τραγαίας
- 31 Γιάννης Λογαράς**
Η ποικιλία των μνημείων της Ποταμιάς. Σκέψεις
για τη διάσωση και την αξιοποίησή τους.
Παράδειγμα ο ναός του Προφήτη Ηλία Ποταμιάς
- 37 Γιάννης Κοντόπουλος**
Κεδροδάση και αλυκές
- 41 Αντώνης Φραγκίσκος**
Εκκλησίες της Απειράνθου
- 43 Ειρήνη Γρατσία**
Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο,
μια carte postale για τον Υπουργό Πολιτισμού
- 45 ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ**
- 51 ΣΥΖΗΤΗΣΗ**
- 60 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ**



ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΔΡΥΜΑΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΗ ΜΠΑΡΔΑΝΗ

Ο Δήμος Δρυμαλίας συνεχίζει για δεύτερη χρονιά τη συνεργασία του με την εταιρεία ΜΟΝUΜΕΝΤΑ, που πραγματοποιεί στο νησί μας το πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία». Εφέτος επιλέξαμε η εκδήλωση να γίνει στο χωριό Απεράθου, το οποίο αποτελεί, όπως βέβαια και τα περισσότερα χωριά της Νάξου, έναν τόπο με σπάνια φυσική και αρχιτεκτονική κληρονομιά. Το θέμα της φετινής εκδήλωσης είναι τα μνημεία της Νάξου που βρίσκονται σε κίνδυνο, μνημεία όχι μόνο του πολιτισμού αλλά και της φύσης. Για τα μνημεία αυτά θα μιλήσουν οι ίδιοι οι κάτοικοι αλλά και οι φίλοι του νησιού. Στόχος μας είναι να ζωντανέψουμε το ενδιαφέρον όλων μας για τον μνημειακό πλούτο της Νάξου που απειλείται από την αδιαφορία, την εγκατάλειψη, την άναρχη ανάπτυξη, τις αλλοιώσεις και την έλλειψη χρημάτων.

Στα όρια του Δήμου Δρυμαλίας βρίσκονται πολυάριθμα αρχιτεκτονικά μνημεία κι ένας μοναδικός φυσικός πλούτος. Ωστόσο τα μνημεία αυτά αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα, πολλά απειλούνται με κατάρρευση, με καταστροφή. Το ερώτημα είναι τί κάνουμε και πώς συμβάλλουμε στη διάσωση και την ανάδειξή τους. Έχουμε σαν Δήμος πλήρη γνώση των αναγκών και των δυσκολιών, όπως γνωρίζουμε πολύ καλά ότι για να γίνει κάτι χρειάζεται στρατηγική και σωστή διαχείριση των μνημείων. Αρμόδιοι φορείς για την προστασία είναι το Υπουργείο Πολιτισμού, το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Η δράση μας έρχεται να συνδράμει το έργο τους αλλά και να αφυπνίσει, να πιέσει όταν δεν γίνεται τίποτα. Ο Δήμος επιθυμεί να χαράξει πολιτική για την προστασία και την ανάδειξη των μνημείων. Οι ενέργειές μας για την αναστήλωση του πύργου του Χειμάρρου, την ανάδειξη του σπηλαίου στον Ζα πρέπει να ενταχθούν σε ένα γενικό σχέδιο δράσης με αρχή, μέση και τέλος. Είμαστε πρόθυμοι να κινηθούμε συλλογικά, να συνεργαστούμε με τους πολίτες του νησιού, με τις περιβαλλοντικές οργανώσεις, τους φορείς για να προχωρήσουμε αυτό το σχέδιο. Ο Δήμος μας θα δραστηριοποιηθεί με σύστημα, γιατί τα μνημεία βρίσκονται καθημερινά σε κίνδυνο.

Οι σημερινές ομιλίες έχουν σαν θέμα μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο. Θα ήθελα κι εγώ να ξεκινήσω την παρουσίαση αυτή αναφερόμενος στον βυζαντινό ναό της Αγίας Κυριακής. Πρόκειται για ένα σπουδαίο μνημείο, ορόσημο για μας τους Απεραθίτες, με ζωγραφικό ανεικονικό διάκοσμο της περιόδου της Εικονομαχίας, του 9ου αιώνα, του οποίου η διατήρηση είναι σε τραγική κατάσταση. Μαθαίνουμε ότι έχει γίνει η μελέτη αποκατάστασης και ότι το έργο πρόκειται να ξεκινήσει. Ελπίζουμε ότι όντως θα ξεκινήσει σύντομα πριν να είναι αργά.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συνεργάτες μου στον Δήμο για τη βοήθειά τους στην πραγματοποίηση της εκδήλωσης αυτής, να ευχαριστήσω όλους εσάς που είστε σήμερα εδώ και να σας καλέσω να μιλήσετε για μνημεία που θεωρείτε ότι βρίσκονται σε κίνδυνο. Ευελπιστώ, ότι η συζήτηση που θα ακολουθήσει θα μας δείξει τρόπους με τους οποίους μπορούμε να συμβάλλουμε στην προστασία των μνημείων του τόπου μας.

¹ Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον Δήμο Δρυμαλίας για την όλη συνεργασία στη διεξαγωγή του προγράμματος και ιδιαίτερα τον δήμαρχο κ. Γιάννη Μπαρδάνη, τον αντιδήμαρχο κ. Αντώνη Μανιό και την υπεύθυνη του Πολιτιστικού Οργανισμού κ. Κατερίνα Σιδερά, τις εκδόσεις futura για την εξαίρετη δουλειά και τη συνεργασία και το Ίδρυμα Ιωάννη Φ. Κωστόπουλου που χωρίς την ευγενική του υποστήριξη η παρούσα έκδοση δεν θα είχε πραγματοποιηθεί.

² Στον όρο μνημεία περιλαμβάνονται αδιαχώριστα τα αρχιτεκτονικά μνημεία και τα μνημεία της φύσης.

³ Πληροφοριακό υλικό για τα πρόγραμμα, νέα, ειδήσεις, σχόλια, μελέτες που αφορούν τη σχέση των πολιτών με τα μνημεία περιλαμβάνονται στον ιστότοπο του προγράμματος <http://topikeskoinoniesmnimeia.wordpress.com/>

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ & ΜΝΗΜΕΙΑ» ΚΑΙ Η ΗΜΕΡΙΔΑ «ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ. ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ ΜΙΛΟΥΝ ΓΙ'ΑΥΤΑ.»¹ **ΕΙΡΗΝΗ ΓΡΑΤΣΙΑ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ – ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΜΟΝUMENTA, ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΕΚΑΚΗΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΜΟΝUMENTA**

Το πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία²» της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας ΜΟΝUMENTA ξεκίνησε το 2007 με σκοπό την ανίχνευση των σχέσεων που αναπτύσσουν οι τοπικές κοινωνίες με τα μνημεία της φύσης και τα αρχιτεκτονικά μνημεία του τόπου τους και κατ' επέκταση την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση τους σχετικά με τους κινδύνους που τα απειλούν και τους τρόπους προστασίας τους, προτείνοντας λύσεις ολοκληρωμένης διαχείρισης³. Πρώτος τόπος εφαρμογής του προγράμματος επιλέχτηκε η Νάξος, όπου το πρόγραμμα συνεχίζεται μέχρι σήμερα με τη συνεργασία του δήμου Δρυμαλίας. Ο απολογισμός των δράσεων περιλαμβάνει τρεις ημερίδες-δημόσιες συζητήσεις, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Τα μνημεία είναι γύρω μας» για παιδιά 10-12 ετών και παρεμβάσεις, προς τους αρμόδιους φορείς, για τη διάσωση αρχιτεκτονικών μνημείων.

Η ημερίδα-δημόσια συζήτηση «Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο. Οι πολίτες μιλούν γι' αυτά», δεύτερη κατά σειρά, οργανώθηκε στην αυλή του σχολείου του οικισμού Απεράθου του δήμου Δρυμαλίας, στις 8 Σεπτεμβρίου 2008, με τη συμμετοχή τουλάχιστον 150 εκπροσώπων φορέων, κατοίκων του νησιού και επισκεπτών, και περιελάμβανε εννέα εισηγήσεις, κάποιες παρεμβάσεις και μια σε βάθος συζήτηση σχετικά με τις αιτίες που προκαλούν τα προβλήματα και την καταστροφή των μνημείων. Η παρούσα έκδοση αποτελεί την επιμελημένη μορφή των ομιλιών, των παρεμβάσεων και της συζήτησης και πραγματοποιείται με την ευγενική υποστήριξη του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστόπουλου.

Σκοπός της έκδοσης και κάποια συμπεράσματα

Ο στόχος της έκδοσης, πέρα από την τεκμηρίωση των δράσεων του προγράμματος, είναι πολλαπλός. Σε ένα πρώτο επίπεδο παρουσιάζονται απόψεις της τοπικής κοινωνίας για τον αρχιτεκτονικό και το φυσικό πλούτο του νησιού, ενημερώνοντας το ευρύ κοινό καθώς και τους αρμόδιους φορείς για προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα μνημεία. Ο κατάλογος των μνημείων που αναφέρθηκαν καθόλη τη διάρκεια της ημερίδας και παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου αυτό τον στόχο υπηρετεί.

Κάνοντας ένα βήμα πίσω από την διάσταση της ενημέρωσης, της ευαισθητοποίησης, της προώθησης δημοκρατικής πολυφωνίας και της έρευνας, η παρούσα έκδοση συμβάλλει στην ίδια τη διαδικασία της συμμετοχής. Σε μια περίοδο όπου οι έννοιες «συμμετοχικές διαδικασίες», «δημόσια διαβούλευση», «κοινωνική συναίνεση», εμφανίζονται όλο και περισσότερο συχνά, τελευταία και σε θέματα που σχετίζονται με τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, η έκδοση παρέχει δο-

μικές πληροφορίες για τη συγκρότηση μιας δημόσιας ανοιχτής συζήτησης με καθορισμένη θεματική και πορεία αλλά με ανοιχτό ορίζοντα σχολίων και παρεμβάσεων. Αποτελεί, δηλαδή, ένα από παράδειγμα διαλεκτικής προσέγγισης δευτερευόντων και δύσκολων θεμάτων της κοινωνικής πραγματικότητας, εκθέτοντας έμμεσα πρακτικά ζητήματα, όπως η τακτοποίηση της σειράς των εισηγήσεων και των παρεμβάσεων, χρόνοι, βηματισμός συζήτησης, λόγοι μεταστροφής και διαχείρισής της, επηρεασμός συμμετεχόντων από το ευρύτερο κλίμα κ.ά., στοχεύοντας στη δημιουργία ενός βοηθητικού πλαισίου για παρόμοιες διαδικασίες.

Από μια τρίτη πλευρά, στο βιβλίο, επεξεργαζόμαστε και συγκρούμε πτυχές της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας των μνημείων και των απειλών τους. Βλέπουμε δηλαδή την αρχιτεκτονική και τη φυσική κληρονομιά της Νάξου μέσα από τα μάτια των κατοίκων του νησιού, των τοπικών φορέων και επισκεπτών, κοινωνικές ομάδες που την επηρεάζουν περισσότερο συστηματικά.

Τα μνημεία δεν ήταν αποκομμένα από το σύγχρονο περίγυρο τους. Χωροθετούνται μέσα σε πυκνά υφασμένα δίκτυα σχέσεων, που εξαρτώνται από κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και μικροπολιτικές διαδικασίες, επιλογές και αποφάσεις, πράξεις και παραλείψεις, σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, με μεγάλη επιρροή όμως τοπικά: στην υλική υπόσταση και αυθεντικότητα των μνημείων και τις περιβάλλουσες αξίες τους, στο φυσικό περιβάλλον αλλά και στις κοινωνικές ομάδες, που δραστηριοποιούνται γύρω από αυτά. Οι δημοτικές αρχές, οι αρμόδιες υπηρεσίες των Υπουργείων, το Πανεπιστήμιο, ο τουρισμός και οι τουριστικοί πράκτορες, οι κάτοικοι και οι δραστηριότητές τους είναι, για παράδειγμα, κάποιες από τις μονάδες αυτού του δικτύου που αλληλεπιδρούν με διαφορετική δυναμική και εξουσία, διαμορφώνοντας τις τάσεις διαχείρισης των μνημείων.

Με αυτόν τον τρόπο, η παρούσα έκδοση είναι μια καταγραφή, από αρχαιολογικά εθνογραφική σκοπιά, της αντίληψης και των απόψεων κοινωνικών ομάδων μέσα σε αυτό το δίκτυο (κυρίως κατοίκων και επισκεπτών) για τα μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο αλλά και σχετικά με αιτίες που τα φέρνουν σε αυτήν την κατάσταση. Για το λόγο αυτό, τα κείμενα που ακολουθούν, περιέχουν κενά και παραλείψεις. Δεν αποτελούν δηλαδή επιστημονική πραγματεία σχετικά με τα μνημεία ή με τους κινδύνους που τα απειλούν, αν και η επιστημονική έρευνα καθώς επίσης και οι αρμόδιοι φορείς προστασίας μπορούν να λάβουν σημαντικές πληροφορίες, σχετικά και με τα δυο αυτά θέματα. Όσον αφορά την επιμέλεια των κειμένων έγιναν μικρές αλλαγές, κυρίως στις ομιλίες που ήταν χωρίς κείμενο, καθώς και κάποιες αναγκαίες παρατηρήσεις και διευκρινίσεις⁴.

Σίγουρα, επίσης, η καταγραφή είναι αποσπασματική και διαμεσολαβημένη· αν και για το πρώτο, λήφθηκαν μέτρα ώστε το κάλεσμα για συμμετοχή να είναι συνολικό και να αποφευχθεί περαιτέρω περιθωριοποίηση σιγανών φωνών της κοινωνίας του νησιού (π.χ. οικονομικοί μετανάστες, γυναίκες, παιδιά κ.λπ.) ενώ για το δεύτερο, η ταυτότητα, οι στόχοι και τα μέσα του προγράμματος εκτίθενται ενδελεχώς στην παρούσα έκδοση με την τοποθέτηση που ακολουθεί, διαδικτυακά, και κατά τη διάρκεια κάθε εκδήλωσής του.

⁴ Η απομαγνητοφώνηση των παρεμβάσεων και της συζήτησης καθώς και των ομιλιών των κ.κ. Α. Μανιού, Μ. Μανωλά, Α. Φραγκίσκου, Χ. Ευθυμιάτου, Γ. Κοντόπουλου έγιναν από τον κ. Στέλιο Λεκάκη και την κ. Αγγελική Σιδέρη. Οι υπόλοιπες ομιλίες και η παρέμβαση του κ. Γρ. Στουρνάρα παραδόθηκαν γραπτώς.

Παρόλα αυτά, η παρούσα καταγραφή σε συνδυασμό με την ιστορική προσέγγιση της δομής και των μετασχηματισμών της ναξιακής κοινωνίας και με παράλληλες έρευνες, φανερώνει κάποια μοτίβα, σχετικά με την πρόσληψη και τη χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς από τον Ναξιώτη και, τηρουμένων των περιορισμών, από τον Κυκλαδίτη, τον νησιώτη, τους Έλληνες κ.λπ. Κάποια δυναμικά και εξελισσόμενα μοτίβα δύναται να χρησιμεύσουν στη χάραξη μακροπρόθεσμης στρατηγικής ή πεπερασμένων έργων για τη διαχείριση του κινδύνου που υφίστανται τα μνημεία. Παράλληλα προσφέρει υλικό, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για αντίστοιχες έρευνες και δραστηριότητες ή άλλες μορφές δράσης.

Μέσα από τις ομιλίες, τις παρεμβάσεις και τη συζήτηση παρουσιάστηκαν 63 συνολικά μνημεία του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος, 51 και 12 αντίστοιχα. Όσον αφορά τα αρχιτεκτονικά μνημεία περιλαμβάνουν έναν αρχαίο ναό, έναν αρχαίο πύργο, 34 βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς, δύο κάστρα, τρεις μεσαιωνικούς πύργους, μία βυζαντινή μονή, δύο πυργομονάστια, ένα μεσαιωνικό παλάτι, μία σχολή, ένα βιομηχανικό μνημείο και τη γενική αναφορά σε νερόμυλους, υδραγωγεία και ελαιотριβεία. Τα μνημεία της φύσης αφορούν τα κεδροδάση, τους υδροβιότοπους, τις αμμοθίνες, τις συστάδες βράχων, σπήλαια, τη ράχη ενός βουνού και κάποια είδη πανίδας, όπως πουλιά.

Το μεγαλύτερο μέρος των αναφορών σε αρχιτεκτονικά μνημεία σε κίνδυνο αφορά βυζαντινούς ναούς. Είναι σύνθηρες οι κάτοικοι ενός τόπου να θέτουν σε προτεραιότητα τις εκκλησίες για λόγους θρησκευτικούς αλλά και γιατί οι ναοί είναι συχνά ζώντα μνημεία, μνημεία που διατηρούν την αρχική τους χρήση. Ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι ότι στις αναφορές σε μνημεία περιλαμβάνονται πια και τα βιοτεχνικά κτήρια (ελαιотριβεία, νερόμυλοι) και τα βιομηχανικά κατάλοιπα (Εναέριος). Αναφορά γίνεται και σε μνημεία της ενετικής περιόδου, παρόλο που οι προσπάθειες προστασίας και ανάδειξής τους είναι ελάχιστες. Τέλος, και από αυτή την ημερίδα δεν λείπει η αναφορά στον πύργο του Χειμάρρου, ενός αρχαίου μνημείου, τοποσημου του δήμου Δρυμαλίας, για το οποίο έχουν γίνει πολλές προσπάθειες από τον Δήμο και φορείς για τη διάσωσή του.

Η πλειοψηφία των αρχιτεκτονικών μνημείων στις αναφορές των ομιλητών έγκειται σε μεγάλο βαθμό στην πληθώρα των μνημείων του νησιού και στην, τηρουμένων των αναλογιών, περισσότερο συστηματική προστασία τους από τους αρμόδιους φορείς. Οι Ναξιώτες περιβάλλονται από μνημεία, ζουν μέσα σε αυτά.

Με αυτές τις παραμέτρους, μαθαίνουμε από τους κατοίκους και τους επισκέπτες του νησιού, σχετικά με τους κινδύνους που απειλούν τα μνημεία, ότι υπάρχει γενικά η συνειδητοποίηση της απειλής και της καταστροφής των μνημείων, από ανθρωπογενείς παρεμβάσεις και παραλείψεις, κυρίως τοπικές. Η εποχική επένδυση στον τουρισμό, η έλλειψη οργάνωσης και συντονισμού, η εγκατάλειψη, η αδιαφορία, η διαφθορά, οι ανισότητες ανάμεσα στη Χώρα και την ορεινή ενδοχώρα, η έλλειψη γνώσης από τους τοπικούς άρχοντες και τους κατοίκους, η ακατάλληλη διαχείριση, συντήρηση και ανάδειξη των μνημείων, η ανεξέλεγκτη δόμηση, η διάνοιξη δρόμων, η αδυναμία αντίδρασης είναι κάποια από τα αίτια των κινδύνων που αναγνωρίζονται.

Οι πολίτες, βέβαια, δεν αναγνωρίζουν τα προβλήματα συστηματικά και σε όλο το νησί, ενώ αρκετές φορές τα συγκαλύπτουν όταν παρίστανται επισκέπτες και «ξένοι». Η προσέγγιση και οι αντιδράσεις τους είναι βιωματικές και αναφέρονται στην καθημερινή τους εμπειρία ενώ συχνά αναγνωρίζονται στα μνημεία-σύμβολα ταυτοτήτων και ταυτοτήτων «εν υπνώσει».⁵

Συχνά επανέρχεται η αντιπαλότητα με τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες στις οποίες αποδίδεται αδιαφορία, ενώ διακριτή είναι η επιρροή δημοσίων προσώπων, που έχουν «τριβή» με τα θέματα, στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, ανάμεικτη με υποβόσκουσες τοπικές μικροπολιτικές και την αναπαραγωγή πολιτικών διαλεκτικών σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά, δανεισμένη από το εθνικό επίπεδο (για παράδειγμα, το μοτίβο της υιοθέτησης μνημείων).

Για τον περιορισμό των κινδύνων, ανιχνεύεται η διάχυτη βούληση για συλλογική και άμεση κινητοποίηση ενώ συχνά αναφέρεται ότι οι δράσεις θα πρέπει να ξεκινούν από το τοπικό επίπεδο, με ευρείες συνεργασίες και συμμετοχή ενώ παράλληλα θα πρέπει να υπάρχει σημαντική ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης. Τα έργα θα πρέπει να προωθούν και το νεότερο και σύγχρονο πολιτισμό και να ενσωματώνονται στην καθημερινή ζωή και το τοπίο, διαχειριζόμενα σύμφωνα με την με την παράδοση και το μέτρο. Η οικονομική ανάπτυξη, όπως εννοείται συχνά, θα πρέπει ασφαλώς να είναι τμήμα της διαδικασίας.

Με την ολοκλήρωση των δύο ημερίδων-δημόσιων συζητήσεων για την ιστορία και τον πλούτο των μνημείων της φύσης και της αρχιτεκτονικής στη Νάξο και τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν, η μέθοδος της πράξης για την αποτροπή των απειλών και τους τρόπους προστασίας είναι ο τόπος, που στρέφεται πλέον το ενδιαφέρον μας.

⁵ Ταυτότητες που δραστηριοποιούνται, όταν υπάρξει άμεσος κίνδυνος για το μνημείο.

Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ «ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ» ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΕΚΑΚΗΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΜΟΝUMENTA

Προστασία μνημείων και εθνική ταυτότητα

Οι έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς και συνακόλουθα των κινδύνων που την απειλούν γίνονται αντιληπτές κατά την περίοδο όπου αρχιτεκτονικά και άλλα μνημειακά κατάλοιπα (με την έννοια τόσο της μνήμης και όσο και του μνημειακού) επιλέγονται από κοινότητες για να συνθέσουν και να τεκμηριώσουν τη συνέχειά τους από αρχαίους χρόνους. Ξεδιαλέγονται δηλαδή μνημεία για να διαμορφώσουν ένα εθνικό παρελθόν και φαντασιακό, φιλτράροντάς το μέσα από τα ιδεολογικά πρίσματα και τις επιδιώξεις του εκάστοτε παρόντος· μια νεότερη διαδικασία κοινή, για τα εθνικά κράτη της Ευρώπης, από το 19ο αιώνα και εξής. Με την αναγνώριση λοιπόν του πολιτιστικού κεφαλαίου του επιλεγμένου παρελθόντος, ένα κομβικό τμήμα της ταυτότητας όλων των πολιτών του έθνους-κράτους, τίθενται σε ισχύ προστατευτικοί νόμοι και διαδικασίες για τη διαφύλαξη και την αντιμετώπιση των κινδύνων που απειλούν τον υλικό φορέα και τις περιβάλλουσες αξίες του.

Στην Ελλάδα, η συμπύκνωση της εθνικής ιστορίας, από τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αι., αποτέλεσε παράλληλα και διαβατήριο αναγνώρισης από τις Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης που τελούσαν υπό τη σαγήνη της αρχαίας ελληνικής τέχνης, ορισμένης από την Αναγεννησιακή λογισσύνη και το Διαφωτισμό. Η προστασία των αρχαιοτήτων ήταν άμεσο αιτούμενο· ήδη οι επαναστατικές κυβερνήσεις του, υπό σύσταση, ελληνικού κράτους ασχολήθηκαν με τη διαφύλαξη των αρχαιοτήτων, όπως για παράδειγμα το διάταγμα της 10ης Φεβρουαρίου 1825, που προτρέπει για την περισυλλογή αρχαιοτήτων και τη συγκέντρωσή τους στα σχολεία, με στόχο την αποφυγή απαγωγής τους στο εξωτερικό. Όμως, ακόμα και η νομική κατοχύρωση της κρατικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς στο πολίτευμα της Γ' Εθνικής Συνέλευσης στην Τροιζήνα το 1827, τα πρώτα εθνικά μέτρα του Καποδίστρια τον επόμενο χρόνο και η σύσταση εθνικού μουσείου στην Αίγινα το 1829, είχαν περισσότερο συμβολική ισχύ, ενώ καλλιεργούσαν και μια ανταλλακτική νοοτροπία με τους πολίτες, καθώς δεν υπήρχε η οργανωτική και οικονομική δυνατότητα για την πλήρη εφαρμογή τους.

Αν και αυτές οι στρατηγικές για τη διαχείριση του πολιτιστικού κεφαλαίου της Ελλάδας οργανώνονταν στην πρωτεύουσα, παράλληλα με τις τάσεις που επικρατούσαν στην πεφωτισμένη Εσπερία, στις περιφέρειες της χώρας αλλά και τοπικά στην Αθήνα, «επικίνδυνες» πρακτικές συνεχίζονταν. Τα κινητά και τα ακίνητα μνημεία κατείχαν διαφορετική θέση στη ζωή των κατοίκων· επενδεδυμένα με αποτροπαϊκές ή μαγικές ιδιότητες, χρησιμοποιούμενα ως οικοδομικά υλικά ή/και για αισθητικούς λόγους, εκποιούμενα σε ευρωπαίους περιηγητές αλλά και ζωτικά τμήματα της ιδιαίτερης ταυτότητας των τοπικών κοινωνιών, θεωρούνταν από νωρίς ως ατομική ιδιοκτησία του ευρόντος ή συλλογική της κοινότητας, με τη δυνατότητα νομής και κατοχής· θεωρήσεις που θα ελεγχθούν μόλις στο τέλος του 19ου (Νόμος ΒΧΜΣΤ' του 1899 «περί αρχαιοτήτων») με την πλήρη ένταξη των αρχαιοτήτων υπό τη σκέπη της κρατικής μέριμνας.

Η απόσπαση των αρχαιοτήτων από την καθημερινή ζωή, η οργάνωση μιας συμπαγούς Αρχαιολογικής Υπηρεσίας που πράττει «για το καλό του συνόλου», και η τακτοποίηση του πολιτιστικού αποθέματος ως προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, παραγκώνισαν το μη ειδικό κοινό και τις τοπικές κοινωνίες, από τις ουσιαστικές διαδικασίες διαχείρισης των καταλοίπων, τοποθετώντας τους στη θέση του αποθαυμάζοντος και «του πελάτη», του τουρίστα εσωτερικού.

Μεταγενέστερα, πολιτικές επιλογές όπως η εντατική οικοδομική δραστηριότητα που καλλιεργήθηκε από το κράτος¹ και η έλλειψη κτηματολογίου, άλλες πιέσεις του μοντέλου της οικονομικής μεγέθυνσης που επικράτησε και στα νησιά υποδαυλίστηκε από την ασύμμετρη τουριστική δραστηριότητα, η αδυναμία χάραξης ουσιαστικής πολιτιστικής πολιτικής και η έλλειψη χρηματοδότησης αλλά -ανάμεσα στα άλλα- και η εμμονή των ειδικών στην υλική, μόνο, προστασία, δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα στην προστασία των καταλοίπων· κυρίως όμως ενέτειναν και διατήρησαν μέχρι σήμερα ένα κλίμα αντιπαλότητας μεταξύ των πολιτών και των επίσημων φορέων διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, «της αρχαιολογίας» όπως αναφέρεται συνεκδοχικά, αποτελώντας τη βασική πηγή κινδύνων για την πολιτιστική κληρονομιά.

Σύγχρονες τάσεις

Παράλληλες μορφές αποκλεισμού –με βέβαια μικρότερο αντίκτυπο στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς– αποτέλεσαν κεντρικό θέμα συζήτησης στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική. Ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990, παρατηρείται μια στροφή στην αναγνώριση της κοινωνικής αξίας των μνημείων και της προώθησης των συμμετοχικών δραστηριοτήτων στη διαχείρισή τους, ως απότοκο ηθικών αιτημάτων, μετα-αποικιακών διαδικασιών χειραφέτησης, αλλά και της μετα-διαδικαστικής τάσης της αρχαιολογικής έρευνας με τον αναστοχασμό της θέσης του αρχαιολόγου στην κοινωνία.

Αλλαγές παρατηρήθηκαν πρώτα σε μια σειρά από διακυβερνητικές χάρτες και συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (βλ. βιβλιογραφία) και σε ηθικούς κώδικες φορέων αρχαιολογικού έργου, στην αναμόρφωση θεσμών και γενικότερα με τη σύμπληξη δράσεων αντιμετώπισης απειλών με κεντρικό έλεγχο αλλά ευρεία συμμετοχή². χαρακτηριστική είναι, για παράδειγμα, η συμμετοχή πολιτών και ΜΚΟ στις διαδικασίες πρότασης για ένταξη στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO από το 1995 και στη δυνατότητα καταγγελίας αρχαιολογικών χώρων, ορισμένων ως Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που δεν τηρούν τα κριτήρια και πρέπει να ενταχθούν στον κατάλογο μνημείων «σε κίνδυνο»³.

Μέσα σε αυτές τις τάσεις αντιμετώπισης του πολιτιστικού πόρου, πριμοδοτούνται μια σειρά από πράξεις προσέγγισης του κοινού από την πλευρά των αρχαιολόγων. Οι πιο κοινές από αυτές τις διαδικασίες, οι οποίες φέρνουν το κοινό πιο κοντά στην αρχαιολογική πληροφορία και τη διαδικασία της έρευνας, είναι διάφοροι τύποι «αρχαιολογίας για το κοινό», περιλαμβάνοντας και τα εκπαιδευτικά προγράμματα σε διάφορες μορφές. Συχνά βέβαια, αυτή η προσπάθεια επικοινωνίας υπολείπεται ουσιαστικής συμμετοχής και αλληλεπίδρασης, αφού δεν αναγνωρίζονται οι κοινωνικοί συμμετοχοί και οι πολιτικές προεκτάσεις των απόψεων των συμβαλλομένων ή δεν υπάρχουν ξεκάθαροι στόχοι, με αποτέλεσμα κατώτερο ή αντίθετο του προσδοκώμε-

¹ Βλ. για παράδειγμα τον ΓΟΚ 1955 και τον ΓΟΚ 1973

² ICOMOS, Heritage @ Risk Report <http://www.international.icomos.org/risk/index.html>, English Heritage, Heritage at Risk: <http://www.english-heritage.org.uk/protecting/heritage-at-risk/>, Global Heritage Fund, World Monuments Watch: <http://ghn.globalheritagefund.org/>, Europa Nostra, Heritage in Peril: <http://www.europanostra.org/heritage-in-peril/> κ.α.

³ <http://whc.unesco.org/en/158/>

νου. Σε όποια περίπτωση όμως, ο πρώτος λόγος σχετικά με τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς παραμένει στους ειδικούς, οι οποίοι επιλέγουν (ή όχι) τα σχήματα κοινωνικής ευαισθητοποίησης και συμμετοχής.

Η δράση του προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία»

Επιστρέφοντας στην ελληνική πραγματικότητα, αν και η αναθεώρηση του Άρθρου 24 του Συντάγματος τη δεκαετία του 1970 προβλέπει τη συλλογική προστασία φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, ο νέος αρχαιολογικός νόμος 3028/2002 υπογραμμίζει τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για το κοινωνικό σύνολο (Άρθρο 1, Άρθρο 3,1), όπως και η Σύμβαση της Γρανάδας (Άρθρο 1, Άρθρο 14) που επικυρώθηκε από το ελληνικό κράτος με το νόμο 2039/1992, δεν έχουν δημιουργηθεί τα κατάλληλα σχήματα συμμετοχικής προσέγγισης και επεξεργασίας των προβλημάτων, ενώ αντίθετα προωθείται έμμεσα ο αποκλεισμός. Αν και εκπαιδευτικά προγράμματα, ιδιαίτερα για μαθητές, διεξάγονται συστηματικά ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, η διαδικασία είναι μονόδρομη και πληροφοριακή για το κοινό ενώ οι περισσότερες δράσεις συμμετοχής από την πλευρά των επίσημων φορέων οφείλονται σε ατομικές πρωτοβουλίες και όχι συντεταγμένη στρατηγική.

Οι κίνδυνοι για την πολιτιστική κληρονομιά αντιμετωπίζονται σχεδόν πάντα σημειακά και παρεμβατικά από το Υπουργείο (για παράδειγμα, περιφράξεις, συντηρήσεις, αναστηλώσεις, νέες χρήσεις), χωρίς την ανίχνευση του κοινωνικού αντικτύπου ή ουσιαστική πρόβλεψη ενσωμάτωσης στον κοινωνικό περίγυρο ενώ κινήσεις και δράσεις πολιτών για την προστασία μνημείων αντιμετωπίζονται σκεπτικιστικά και γραφειοκρατικά. Η έλλειψη ενημέρωσης από την πλευρά των πολιτών και η κατίσχυση του ιδιωτικού έναντι του δημοσίου συμφέροντος διευρύνει περαιτέρω την απόσταση «αρχαιολογίας» και «κοινωνίας», όπως αναφέρθηκε πιο πάνω.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι δράσεις του προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» της ΜΟνηΜΕΝΤΑ, σκοπεύουν στην ευαισθητοποίηση, την προώθηση σχετικών συμμετοχικών διαδικασιών και μέσα από αυτές στη διαλεκτική προσέγγιση, αντίληψη του παλιμψήστου των ζητημάτων σχετικά με τα μνημεία και την αντιμετώπιση των κινδύνων που τα απειλούν. Οι πολλαπλές αναγνώσεις των καταλοίπων και του περικειμένου τους από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, η σύγκλιση, η απόκλιση και οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ των απόψεων, η εξέταση των φίλτρων της αντίληψης και των ιδεολογικών-πολιτικών υποστρωμάτων (ποιος αναγνωρίζει και υποστηρίζει τι και για ποιο λόγο), επιτρέπουν το σχεδιάσμα μιας σφαιρικής εικόνας για το εκάστοτε θέμα, στο οποίο η επίσημη αρχαιολογική διαδικασία εντάσσεται ως μία από τις κεντρικές μονάδες σε ένα πυκνό δίκτυο σχέσεων σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά· αλλά δεν είναι η μόνη.

Ειδικά στις τοπικές κοινωνίες ανιχνεύονται ιστορικά συλλογικές ταυτότητες και ταυτίζονται με αντιλήψεις και δράσεις. Οι τελευταίες αποκτούν σταδιακά αποστάσεις από την ατομική γνώμη, που εκφέρεται στις συνευτεύξεις, τις δημόσιες συζητήσεις, τα εκπαιδευτικά προγράμματα· σχήματα δανεισμένα από την κοινωνική ανθρωπολογία, που χρησιμοποιούνται μαζί με πολλές άλλες προσαρμοσμένες πρακτικές, για την αντίληψη, την αξιολόγηση και την ενδυνάμωση τοπικών φωνών.

Μέσω αυτής της συστηματικής και πολυφωνικής προσέγγισης της γνώσης και της χρήσης της πολιτιστικής κληρονομιάς στο σήμερα, προχω-

ρούμε παραπέρα πρακτικά, ευαισθητοποιώντας και προετοιμάζοντας το έδαφος για την εκδημοκρατικοποίηση του αιτήματος της προστασίας και την εφαρμογή αποτελεσματικών και συμμετοχικών κινήσεων στη διαχείριση των καταλοίπων.

Βιβλιογραφία

- Anderson, B., 1997. Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού. Αθήνα
- Castañeda, Q. Matthews, C., 2008 (εκδ.). *Ethnographic archaeologies: reflections on stakeholders and archaeological practices*. Λάνχαμ, Μέρυλαντ
- Damaskos, D. Plantzos, D., 2008 (εκδ.). *A singular antiquity: archaeology and Hellenic identity in twentieth century Greece*. Αθήνα
- Hobsbawm, E. Ranger, T., 1983 (εκδ.). *The invention of tradition*. Κέιμπριτζ
- Hodder, I., 2000 (εκδ.). *Towards a reflexive method in archaeology. The example at Çatalhöyük*. Κέιμπριτζ και Λονδίνο
- Κονδύλης, Π., 2000. *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού. Από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή και από το φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία*. Αθήνα
- Λεκάκης, Σ., 2006. Αρχαιοκαπηλία και τοπικές κοινωνίες: η περίπτωση των Κυκλάδων τον 18ο και 19ο αιώνα, *Ναξιακά* 20 (58), 7-19
- Lekakis, S., 2010 (υπό εκδ.). *The Cultural Heritage debate*, στο T. Smith, D. Plantzos, *A Companion to Greek Art*. Λονδίνο
- Λεκάκης, Σ., Πάντζου, Ν., Παπαδόπουλος, Δ., 2010. *Μνημεία, πρακτικές και διαδρομές του νερού: Εθνογραφική μελέτη της παραδοσιακής διαχείρισης των υδάτινων πόρων στην Αμοργό*. Αδημοσίευτη έρευνα στο πλαίσιο του έργου: «Αμοργός: Διαδρομές νερού». Παραδοσιακή διαχείριση υδάτινων πόρων και η βιώσιμη προοπτική της» της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. Αθήνα
- Μαλλούχου-Tufano, Φ., 1998. *Η αναστήλωση των αρχαίων μνημείων στη νεώτερη Ελλάδα 1834-1939*. Αθήνα
- McGuire, R.H., 2008. *Archaeology as political action*. Μπέρκλεϊ, Λος Άντζελες, Λονδίνο
- Πρωτοψάλτης, Ε.Γ., 1967. *Ιστορικά έγγραφα περί Αρχαιοτήτων και Λοι-*

- πών Μνημείων της Ιστορίας κατά τους Χρόνους της Επανάστασης και του Καποδίστρια*. Αθήνα
- Scarre, C. Scarre, G. (εκδ.) 2006. *The ethics of archaeology. Philosophical perspectives on archaeological practice*. Κέιμπριτζ
- Stroulia, A. Sutton, B.S., 2010. *Archaeology in Situ: Sites, Archaeology, and Communities in Greece*. Λάνχαμ, Μέρυλαντ
- Thomas, J., 2004. *Archaeology and Modernity*. ΗΠΑ, Καναδάς
- Tilley, C., 1987. *Social theory and archaeology*. Κέιμπριτζ
- Zimmerman, L., 2006. Liberating archaeology, liberation archaeologies, and WAC, *Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress* 2,1, 85-95

Νομοθετικά κείμενα, διεθνείς χάρτες και συμβάσεις

- 1931 Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments. Προσβάσιμο: http://www.icomos.org/athens_charter.html. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 1970 UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Προσβάσιμο: http://portal.unesco.org/en/en.php?URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 1972 UNESCO World Heritage Convention. Προσβάσιμο: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext>. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 1975 Declaration of Amsterdam. Προσβάσιμο: <http://www.icomos.org/docs/amsterdam.html>. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 1985 Σύμβαση της Γρανάδας (N. 2039/92). Προσβάσιμο: http://www.e-ecology.gr/DiscView.asp?mid=953&forum_id=15&. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 1990 Burra Charter. Προσβάσιμο: <http://www.icomos.org/australia/burra.html>. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 1990 ICOMOS Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage. Προσβάσιμο: http://www.international.icomos.org/e_archae.htm. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 1994 Nara Document on Authenticity. Προσβάσιμο: http://www.international.icomos.org/naradoc_eng.htm. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 1999 International Cultural Tourism Charter. Managing tourism at places of cultural significance. Προσβάσιμο: http://www.international.icomos.org/tourism_e.htm. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 2000 Charter of Kraków: Principles on Conservation and Restoration of Built Heritage. Προσβάσιμο: <http://lecce-workshop.unile.it/Downloads/The%20Charter%20of%20Krakow%202000.pdf>. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 2000 European Landscape Convention, Council of Europe. Προσβάσιμο: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/default_EN.asp. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 2002 Νόμος 3028/2002 Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς. Προσβάσιμο: www.yppo.gr/files/g_1950.pdf. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 2003 UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Προσβάσιμο: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00006>. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 2005 Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Council of Europe. Προσβάσιμο: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm>. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10
- 2008 Το Σύνταγμα της Ελλάδας. Προσβάσιμο: <http://www.parliament.gr/politeuma/default.asp>. Τελευταία επίσκεψη: 01.08.10

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ· Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΕΚΑΚΗΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΜΟΝUΜΕΝΤΑ

Σε αυτό το εισαγωγικό σημείωμα, θα ήθελα να αρχίσω με το σχόλιο που κλείσαμε την περυσινή εκδήλωση του προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» στο Φιλώτι, που παρακολούθησαν περίπου 300 άτομα. Λέγαμε λοιπόν, πως το πρόγραμμα έχει οραματιστεί έναν τόπο, που οι πολίτες θα ενδιαφέρονται για τα μνημεία που είναι κοντά τους και θα τα θέτουν σε προτεραιότητα, προστατεύοντας τα από τους κινδύνους, που τα περικυκλώνουν. Η φετινή μας εκδήλωση είναι στον ίδιο δρόμο προς αυτόν τον τόπο, κάπως περισσότερο θεματικά εστιασμένη.

Πέρυσι, η Ειρήνη Γρατσία μάς είχε μιλήσει για τους κινδύνους που αντιμετωπίζει ο φυσικός και ο αρχιτεκτονικός πλούτος της Νάξου, ο οποίος είχε περιγραφεί από τον υποφαινόμενο, ενώ είχαν προταθεί καλές πρακτικές ανάδειξης μνημείων από τον ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Βασίλη Λαμπρινουδάκη. Σήμερα θα δούμε, τους κινδύνους να γίνονται πραγματικότητα και τα αποτελέσματά τους σε συγκεκριμένα παραδείγματα.

Οι δήμοι της Νάξου, οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς και οι πολίτες κλήθηκαν να συμμετάσχουν στην ανοιχτή συζήτησή μας· δεν μπόρεσαν να παρευρεθούν ή δε δέχτηκαν όλοι. Όσοι όμως είναι μαζί μας θα περιγράψουν κάποιο από τα μνημεία της Νάξου που κινδυνεύει, αναδεικνύοντας τις αιτίες και τις προτεραιότητες δράσης. Μετά το τέλος των ανακοινώσεων θα υπάρξει χρόνος για δικές σας παρεμβάσεις.

Σε συνέχεια της προσπάθειας, η ΜΟΝUΜΕΝΤΑ τύπωσε cartepostales διαμαρτυρίας, οι οποίες θα σταλούν στον Υπουργό Πολιτισμού για να τον ενημερώσουν σχετικά με το πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Νάξος και να προτείνουν ενδεικτικά κάποια μνημεία προς διάσωση και αποκατάσταση. Ο καθένας από εσάς μπορεί και πρέπει να υπογράψει. Πολλοί με ρωτούν γιατί δεν μπήκε το τάδε μνημείο στην κάρτα ή γιατί κανείς ομιλητής δε θα σχολιάσει το δείνα μνημείο που κινδυνεύει. Είναι αλήθεια πως έγινε μια επιλογή ενδεικτικά, είναι όμως συνειδητή και σύμφωνη με τη γνώση και το ενδιαφέρον των ομιλητών. Άλλωστε, σκοπός δεν είναι μια εξαντλητική παρουσίαση όλων των μνημείων σε κίνδυνο αλλά η ενημέρωση και η δραστηριοποίηση τόσο των Αρχών και των πολιτών του νησιού, όσο και των υπευθύνων στα Υπουργεία και να ασκηθεί πίεση για την αλλαγή της κατάστασης.

Το πρόβλημα και η θέση του προγράμματος

Ποια είναι όμως αυτή η κατάσταση; Σε αυτό το λίγο χρόνο δύσκολα θα μπορούσε να παρουσιαστεί συνολικά. Εδώ θα δώσουμε ένα περιγραφικό σχέδιασμα· σπαράγματα της θα ακούσετε, εξάλλου, και στις παρουσιάσεις που ακολουθούν.



Απάνω Κάστρο



Κάστρο, τ' Απαλίου



Κάστρο, τ' Απαλίου



Αγροτικό τοπίο

Η Νάξος, ένα νησί που ανήκει στην κατηγορία των *μικρών νήσων*, όπως τα περισσότερα του Αιγαίου, αντιμετωπίζει ένα σύνολο προβλημάτων, τα οποία κυρίως εξαρτώνται από τον παράγοντα της *νησιωτικότητας*, την απομόνωση δηλαδή ή τη συνδεσιμότητα μεταξύ των νησιών ή/και σε σχέση με τις κοντινές τους στεριές.

Οι περιορισμένοι, ευπαθείς πόροι και η πεπερασμένη φέρουσα ικανότητα τους σε όλα τα επίπεδα σε συνδυασμό με τις ιδιόζουσες οικονομικές (έντονη εποχικότητα, μικρή παραγωγική κλίμακα, έλλειψη υποδομών κ.ά.) και κοινωνικές συνθήκες (ιδιαίτερη ταυτότητα νησιώτη, εσωτερική μετανάστευση, έκπτωση κοινωνικής συνοχής κ.ά.) προκαλούν αστάθεια στο φυσικό και το δομημένο περιβάλλον και την αντιμετώπιση των πολιτιστικών πόρων, η οποία μεταλλάσσεται χωρίς σχεδιασμό για να καλύψει τις, κάθε φορά, σύγχρονες ανάγκες.

Η μονοκαλλιέργεια του θερινού τουρισμού στο Αιγαίο είναι καθοριστική μεταβλητή αυτών των δεδομένων και ορίζει πολλές φορές την κλίμακα και την ένταση τους· η χωρίς σχεδιασμό ανάπτυξη και οικοδομική δραστηριότητα, η λαίλαπα του τσιμέντου, η χρήση μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η σταδιακή υποβάθμιση χερσαίου και θαλάσσιου τοπίου, η δημιουργία αρχαιολογικών χώρων προορισμών και αόρατων μνημείων, τα οποία δε λαμβάνουν ούτε τη στοιχειώδη συντήρηση, η απόρριψη του παραδοσιακού ως παλιομοδίτικου αλλά και η περιορισμένη ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών είναι συνηθισμένα απότοκα του και θέτουν άμεσα σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα φυσικών και πολιτιστικών πόρων.

Προτάσεις για την αντιμετώπιση των ζητημάτων τομεακά έχουν κατατεθεί αρκετές την τελευταία δεκαετία, πολλές φορές ως αποτέλεσμα ευρωπαϊκής, εθνικής ή ιδιωτικής χρηματοδότησης. Το πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» ερευνά θέματα δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος, με έμφαση στην πολιτιστική κληρονομιά και στόχο την ευαισθητοποίηση μέσω των Τοπικών Αυτοδιοικήσεων. Πρώτος τόπος δράσης ήταν η Νάξος. Το πρόγραμμα, με επίγνωση της εξωτερικής του θέασης των δεδομένων και της προκατειλημμένης ματιάς του ειδικού στη διαχείριση πολιτιστικών πόρων αλλά και τις επιστημονικές διαδικασίες και ηθικούς κώδικες που ακολουθεί, κινείται με σεβασμό στις απόψεις των πολιτών και των υπόλοιπων κοινωνικών ομάδων και τη δική τους γνώση και όραμα για τα πράγματα, και έχει ήδη οργανώσει δύο ημερίδες-δημόσιες συζητήσεις καθώς και ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε σχολεία του Δήμου Δρυμαλίας. Τα προγράμματα και περιλήψεις των εκδηλώσεων είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα της ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ¹.

Αυτήν την πορεία των δράσεων μας ορίζουν συστήματα δεδομένων που αναγνωρίζουμε και σχετίζονται με την πρόσληψη της πολιτιστικής κληρονομιάς από τις τοπικές κοινωνίες της Νάξου και τη χρήση της στο συγχρονικό περικείμενο. Περιληπτικά, τα επίπεδα γνώσης σχετικά με τα μνημεία μπορεί να μην είναι πολύ υψηλά αλλά εκείνα του ενδιαφέροντος για τα μνημεία είναι ικανοποιητικά. Οι κάτοικοι και οι Αρχές περήφανοι για την κληρονομιά τους, που νιώθουν πως τους ανήκει και τους ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους Έλληνες, δε διστάζουν να την υποβιβάσουν όταν η μαγική ανάπτυξη –βλ. οικονομική μεγέθυν-

¹ www.monumenta.org

ση- υπάρχει στον ορίζοντα, χωρίς να υπολογίσουν τις μακροχρόνιες συνέπειες. Έμβλημα είναι ο θερινός τουρισμός και το γρήγορο κέρδος, ενώ τα φυσικά και πολιτιστικά μνημεία στρατολογούνται γι' αυτήν την εξυπηρέτηση. Από την άλλη, υπάρχει, ιδιαίτερα στην ορεινή Νάξο, ένας σχεδόν μυστικός σεβασμός και τοπική γνώση για την κληρονομιά, ιδιαίτερα τη μνημειακή, και μια εμπιστοσύνη στην παράδοση, που όμως αλλοιώνεται καθημερινά. Επιπλέον, υπάρχει μια διάχυτη δυσπιστία προς το Υπουργείο Πολιτισμού, που σχετίζεται με τις παρεμβάσεις του στην οικοδομική δραστηριότητα των κατοίκων και την αργοπορία του στην τήρηση των υποχρεώσεων του απέναντι στους πολίτες.

Ανάμεσα σε αυτές τις διαπιστώσεις, το πρόγραμμα ανταποκρινόμενο στο ενδιαφέρον ενός μεγάλου ποσοστού των κατοίκων του νησιού και των ενημερωμένων επισκεπτών που ανησυχούν και προβληματίζονται για την κατάσταση που περιέρχονται τα αρχιτεκτονικά μνημεία και το φυσικό περιβάλλον, οργανώνει τη σημερινή εκδήλωση, για να ακουστεί η φωνή των πολιτών, να γίνει ένα σχέδιο των αιτιών των προβλημάτων που αναγνωρίζουν αλλά και των προτεραιοτήτων, που θέτουν. Σε αυτήν τη διαδικασία, σάς καλούμε να συμμετάσχετε σήμερα. Οι ρυθμοί έχουν αλλάξει, η καταστροφή γίνεται πιο εύκολα και είναι μη αναστρέψιμη και θα μας οδηγήσει σε σημείο, που θα έχουμε να παρουσιάσουμε πολύ λιγότερα στην επόμενη γενιά από αυτά που παραλάβαμε· ένα σημείο που θα δείχνουμε πλέον τα ερείπια των ερειπίων· ερείπια από δική μας συλλογική υπαιτιότητα.

Βιβλιογραφία

- Gratsia, I., 2010. "Citizen and monument. The case of the Greek island of Naxos", *Conservation and Management of Archaeological Sites* 12,1, 75-86
- Lekakis, S., 2008. "Going Local in a Global World; Locating the public and evaluating the synchronic context in archaeological resources management", *Conservation and Management of Archaeological Sites* 10,4, 308-319
- Vernicos, N., 1987. "The study of Mediterranean small islands: emerging theoretical issues", *Ekistics* 323/324, 101-9

Διαδουκτικοί σύνδεσμοι

- Πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία»: <http://topikeskoinoniesmnimeia.wordpress.com/>
- MONUMENTA: <http://www.monumenta.org/>

Ο ΕΝΑΕΡΙΟΣ ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΝΩΛΑΣ, ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ, ΠΡΩΗΝ ΑΝΤΙΔΗΜΑΡΧΟΣ ΔΗΜΟΥ ΔΡΥΜΑΛΙΑΣ

Το θέμα που θα σας μιλήσω είναι ο εναέριος σιδηρόδρομος. Εναέριος λοιπόν, από το Λιώνα μέχρι τη Μουτσούνα. Μία τραγική ιστορία του τόπου μας. Και λέω τραγική διότι η καταστροφή που έγινε από το 1985, που δούλεψε για τελευταία φορά για δέκα ημέρες, μέχρι το 1990 ήταν μεγάλη, ενώ έγινε και μεγάλη ζημιά τελευταία, το 1998. Πέρυσι στο Φιλώτι, η κυρία Ειρήνη Γρατσία έκανε μία αναφορά ότι καταστράφηκαν τα βαγόνια και δεν διαμαρτυρήθηκε κανένας. Τη διέκοψα τότε και είπα ότι είχα κάνει καταγγελία. Της φέρνω λοιπόν σήμερα ένα φάκελο. Έχει μέσα την αλληλογραφία, τις καταθέσεις, τις μηνύσεις και το αποτέλεσμα βέβαια, ότι δε διώχθηκε κανείς. Αυτός που διώχθηκε ήταν ο αγοραστής-παλιατζής, και αυτός απαλλάχθηκε με βούλευμα.

Μια και έχουμε από το Υπουργείο εδώ παλαιούς εκπροσώπους, δε θα πω το όνομα του υπαλλήλου. Πιεζόμενη μία υπάλληλος, έστειλε χειρόγραφο έγγραφο υπογεγραμμένο ότι ο σιδηρόδρομος είναι περιουσία του Δημοσίου. Μετά όταν ήρθε το δακτυλογραφημένο αντίγραφο έγραφε άλλα αντί άλλων. Δε φτάνουν κάποιοι «τρελοί» για να σώσουν τα μνημεία, ούτε οι πατριώτες μας όλοι τα αγαπάνε. Οι τουρίστες δεν καταστρέφουν τα μνημεία. Είμαι εδώ στο νησί 18 χρόνια, δεν έχω δει κανένα τουρίστα, που αλωνίζω τον τόπο, να έχει κάνει ζημιά σε μνημείο. Οι δικοί μας τα καταστρέψανε και οι δικοί μας συνεχίζουν να τα καταστρέφουν.

Το ημιτελές μουσείο της Σαραντάρας, το έχουν κάνει στάβλο. Έχει κοπριά μέσα γιατί έμεινε ημιτελές το μουσείο σύμυριδας. Πήγε και ο Δήμος και έφτιαξε μία δεξαμενή για να πίνουν τα ζα νερό, κολλητά με το γραφείο πληροφοριών. Παρά τις διαμαρτυρίες μου, τελικά το έργο έγινε.

Το μηχανοστάσιο της Στραβολαγκάδας επισκευάστηκε με το πρόγραμμα Leader. Πριν μία εβδομάδα πήγα επίσκεψη με κάποιους μηχανικούς και είδα ότι είχαν σπάσει την πόρτα. Ο σιδηρόδρομος δούλευε από το 1927 μέχρι το 1982 και δούλεψε και δέκα ημέρες το 1985. Το 1991 ήρθα εγώ ως πρόεδρος. Η καταστροφή είχε γίνει μέσα σε πέντε χρόνια. Επισκευάσαμε με έναν άλλο «τρελό», καθηγητή Τ.Ε.Ι., τον Στέλιο Σιδερά, τη μηχανή της Στραβολαγκάδας και την ξαναβάλαμε μπροστά με τη βοήθεια και άλλων βέβαια φίλων. Ένα βαγόνι μπήκε σε πρόγραμμα να επισκευαστεί. Αυτό δεν έγινε Δήμαρχε. Μετά το πέταξαν και είναι ακόμα πεταμένο εκεί, γιατί θέλει χέρια να σηκωθεί. Αυτή ήταν η κατάσταση της Στραβολαγκάδας, για να πουλήσουν τα σίδερα για παλιοσίδερα. Μία κολώνα του εναερίου ήταν έτοιμη να πέσει και πήραμε μία πίστωση, 3 εκατομμύρια δραχμές, το 1993, και κάναμε το έργο το 1998. Δεν αναλάμβανε κανένας να φτιάξει μία «ψευτομελετούλα» για να στηρίξουμε την κολώνα και δεν ντρέπομαι να το πω, είμαι και γέρος, υπέκλεψα την υπογραφή από έναν υπάλληλο στο Υπουργείο και ήρθα εδώ και κορόιδεψα την τεχνική υπηρεσία του Υπουργείου και τους είπα: «μου τη θεωρήσανε από το Υπουργείο» και έτσι έγινε η επισκευή.



Ο Εναέριος

Ο Εναέριος λοιπόν, 72 πυλώνες από τέσσερα μέχρι 43 μέτρα ύψος. Οι δύο έχουν τετράγωνο σκελετό, οι άλλοι είναι τριγωνικοί. 8,5 χιλιόμετρα περίπου διαδρομή, 17 περίπου διπλή. Κινείται με το συρματόσχοινο. 220 κουβάδες στην αρχή των δύο στατήρων, στη συνέχεια τούς τροποποίησαν και έγιναν τέσσερις οι στατήρες. Κάποιοι αιωρούνται ακόμα στα συρματόσχοινα από τη Στραβολαγκάδα μέχρι τη Μουτσούνα. Σε λίγα χρόνια νομίζω ότι δε θα υπάρχει κανένας. Αυτούς τους κουβάδες τους ξεκρεμάνε -όσους είναι χαμηλά- και τους κάνουνε ποτίστρες στις μάντρες. Ακόμα και από το Φιλώτι πήρα μία και την επέστρεψα. Έφτιαξα έναν κουβά για επίδειξη στη Στραβολαγκάδα, πήγαν και ξαναπήραν τον κουβά από εκεί. Μία προσπάθεια που ξεκίνησε από το 1992 όταν για το βιομηχανικό μουσείο της Ερμούπολης ζήτησαν να πάρουν τη μηχανή της Στραβολαγκάδας, με απειλούσαν είπαν ότι θα πάνε στον εισαγγελέα, βγήκα δημόσια στο ράδιο και είπα: «όποιος εισαγγελέας δώσει εντολή να φύγει η μηχανή, θα του ρίξω τόσες ραβδιές στην κεφαλή, όσες είναι οι βίδες του Εναέριου». Τελικά βέβαια η μηχανή έμεινε στη Στραβολαγκάδα. Δεν υπήρχε περίπτωση να φύγει.

Το τελευταίο αίσχος έγινε το 1998 που κόπηκαν περίπου 200 βαγόνια και κουβάδες και μας ειδοποίησε η κόρη της κυρίας Χ. Ευθυμιάτου, ένα κοριτσάκι τότε δέκα χρονών, ότι «εκείνα που λέτε, τα είδα σε ένα φορτηγό και φεύγανε». Όλη τη νύχτα τηλεφωνούσαμε, τελικά το φορτηγό κατασχέθηκε στον Πειραιά βγαίνοντας από το βαπόρι και στις 10.30 μ.μ. ήταν ελεύθερο. Μετά ήρθε ο Μανώλης και μου ζήτηγε να του πληρώσω το μεροκάματο που τον χασομερήσαμε. Γι' αυτό λέω εμείς τα χαλάμε, ντόπιοι ήταν αυτοί.

Θα μπορούσα να μιλάω ατελείωτες ώρες για ένα τέτοιο μνημείο. Αλλού έχουν ένα στρέμμα και το κάνουν μουσείο, εμείς δεν είμαστε ικανοί όχι να πρωτυπήσουμε, αλλά ούτε να αντιγράψουμε του άλλους Ευρωπαίους. Όσο για το Υπουργείο Πολιτισμού και τους υπαλλήλους του, είναι μακράν νυχτωμένοι.

ΤΟ ΑΠΑΝΩ ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΟ ΤΣΙΚΑΛΑΡΙΟ ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΝΙΟΣ, ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Θα μιλήσω για έναν τόπο, στον οποίο για δύο χρόνια υπηρέτησα σαν δάσκαλος, το Τσικαλαριό, και συγκεκριμένα για το Απάνω Κάστρο. Κατάσταση τραγική. Μιλούν από μόνες τους οι εικόνες. Πλήρης εγκατάλειψη. Μία σωρεία κτισμάτων ενετικής εποχής -μιας και είχαμε την Ενετοκρατία- που αποτελούν σημείο αναφοράς για τις γύρω περιοχές και χρησιμοποιούν για την παρακολούθηση των κουρσάρων.

Δυστυχώς καμία παρέμβαση δεν έχει γίνει, ούτε καν αρχαιολογική εξερεύνηση. Καμία ανασκαφή, τίποτα. Σε εκδρομή που πήγαμε πρόπερσι με το σχολείο, μία μαθήτριά της πρώτης τάξης η οποία κατάγεται κατά το ένα τρίτο από τ' Απεράθου, το Κατερινάκι, με φωνάζει και λέει: «Κύριε ελάτε να δείτε τί βρήκα!» Ήταν ένα μικρό χάλκινο κόσμημα σε σχήμα σπαθιού. Αυτό τα μαρτυράει όλα.

Το μόνο που σώζεται σε καλή κατάσταση από το Απάνω Κάστρο, ήταν δεξιά ένας ναός. Πιο πέρα ήταν ένας ναός ο οποίος έχει γκρεμίσει και μάλιστα φαίνονται κάποια σίδερα τα οποία είχαν μπει υποτίθεται να τον υποστυλώσουν. Τα τείχη του αποτελούν κλασικό παράδειγμα ενετικού τείχους. Σε αυτό το σημείο, θα συμφωνήσω με τον κύριο Μανώλη Μανωλά, πως ό,τι κτίσμα υπάρχει, έχει μετατραπεί σε στάβλο. Και εκκλησίες υπάρχουν εκεί παρότι ήταν ενετικό το κάστρο, γιατί οι μάστορες που το έφτιαξαν ήταν ντόπιοι και έφτιαχναν και κάποια κτίσματα σαν εκκλησίες.

Το μόνο σημείο που έχει γίνει ανασκαφή, είναι κάτω οι μυκηναϊκοί τάφοι¹ και εκεί όχι ολοκληρωμένα.

¹ Σημ. των επιμελητών:
Εδώ γίνεται αναφορά στις γεωμετρικές ταφές που ανασκάφηκαν τη δεκαετία του 1960 από τη Φ. Ζαφειροπούλου.



Απάνω Κάστρο

Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΑΡΡΟΥ. ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

ΝΙΚΟΛΑΣ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ, ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ, ΠΡΩΗΝ ΔΗΜΑΡΧΟΣ

Ο πύργος του Χειμάρρου, μνημείο του 4ου π.Χ. αιώνα, βρίσκεται στη νότια πλευρά του ορεινού όγκου του Ζα, ανάμεσα στους παλιούς οικισμούς Αριοβέσσας και Βαρδάκη, περιοχής Φιλωτίου. Είναι ένα εξαιρετικό δείγμα πολύ καλά σωζόμενου κτηρίου αρχαίας αμυντικής αρχιτεκτονικής της ελληνιστικής περιόδου. Πρόκειται για τετραώροφο οικοδόμημα κυκλικής κάτοψης, κατασκευασμένο από ογκώδεις λίθους, υψηλής ποιότητας αρχαία λιθοτεχνία με σωζόμενο ύψος 14,95μ. και διάμετρο στη βάση του 9,20μ. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία το αρχικό ύψος πρέπει να υπερέβαινε τα 20μ. Η από όροφο σε όροφο επικοινωνία γινόταν από μια μαρμαρίνη σκάλα, που την αποτελούσαν λεξευμένες πέτρες σφηνωμένες στην εσωτερική παρειά της λιθοδομής.

Ο πύργος περιβάλλεται από περιτείχισμα τετραγωνικής κάτοψης, με μήκος 35μ. ανά πλευρά, πάχους 1μ., και σωζόμενο ύψος μέχρι 2μ., κατασκευασμένος από τετράγωνους ογκόλιθους ακανόνιστου μεγέθους. Εντός του περιβόλου υπάρχουν λείψανα μιας παλαιοχριστιανικής βασιλικής πάνω στα θεμέλια της οποίας έχουν κτιστεί και σώζονται μέχρι σήμερα δύο βυζαντινοί ναΐσκοι. Κατά τις ανασκαφικές εργασίες που ξεκίνησαν το 1999 στον περιβάλλοντα χώρο, προέκυψαν πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα αρχαίων ελαιολιπιδίων και εργαστηριακών χώρων.

Δεν έχει προσδιοριστεί ακόμη επακριβώς η λειτουργία και η χρησιμότητα του πύργου. Υπάρχει η άποψη ότι λόγω της ισχυρής κατασκευής και του περιβόλου του, ίσως να ήταν φρούριο ή καταφύγιο σε περίπτωση επιδρομών. Λογικότερη θεωρείται η άποψη ότι χρησιμοποιούταν για ολιγόχρονη άμυνα, αλλά συγχρόνως να ήταν παρατηρητήριο ή και φρουκτωρία, επειδή είναι χτισμένος σε ύψωμα με απεριόριστη ορατότητα προς τη θάλασσα και έτσι υπήρχε η δυνατότητα επικοινωνίας με άλλους πύργους του αιγαιοπελαγίτικου χώρου, με καπνούς κατά τη διάρκεια της ημέρας ή με φωτιές τη νύχτα.

Αυτός ο επιβλητικός μαρμαρίνος πύργος, ένα από τα αρχαιότερα και πλέον ενδιαφέροντα αρχαιολογικά μνημεία της Νάξου, εκτεθειμένος στη φθορά του χρόνου και την αδιαφορία της πολιτείας, κινδύνευε να καταρρεύσει λόγω των εσωτερικών ρηγματών της λιθοδομής και άλλων παραγόντων. Σοβαρές και ουσιαστικές ενέργειες για τη διάσωσή του ξεκίνησαν το 1983 με ενέργειες του Α.Μ.Σ. Φιλωτίου, της κοινότητας Φιλωτίου και Υπηρεσιών το Υπουργείου Πολιτισμού, για να φθάσουμε στο 1995 όπου το έργο «Αποκατάσταση Πύργου Χειμάρρου» εντάχθηκε στο σχετικό πρόγραμμα του Υπουργείου Αιγαίου (ΣΑΕ 033/2) και χρηματοδοτήθηκε με το ποσό των 100.000.000 δραχμών. Η αναστήλωση του μνημείου ξεκίνησε τον Αύγουστο του 1997 με φορέα υλοποίησης την ΚΑ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κυκλάδων και υπό τη διαχειριστική εποπτεία της Περιφέρειας Νοτίου



Πύργος Χειμάρρου

Αιγαίου. Το 1999 και πριν ολοκληρωθούν οι εργασίες στερέωσης στο εσωτερικό, ξεκίνησαν οι ανασκαφικές εργασίες στον περιβάλλοντα χώρο, οι οποίες ολοκληρώθηκαν το Νοέμβριο του 2001 με την κατασκευή και προστατευτικού στεγάστρου.

Από το 2002 και μέχρι σήμερα καμία εργασία δεν έχει πραγματοποιηθεί στο χώρο και έτσι το μνημείο παραμένει εγκαταλελειμμένο στην τύχη του με υπαρκτό τον κίνδυνο κατάρρευσής του, αφού δεν ολοκληρώθηκε η αποκατάσταση των εσωτερικών ρηγματών για λόγους που ακόμα δεν έχουν αιτιολογηθεί πειστικά από τις εμπλεκόμενες Υπηρεσίες. Ο φασκιωμένος από τις σκουριασμένες σκαλωσιές επιβλητικός πύργος και το κατακρημνισμένο προστατευτικό στέγαστρο των ανασκαφικών ευρημάτων στον προαύλιο χώρο προκαλούν δέος και οργή στον επισκέπτη.

Το έργο προτάθηκε από τον δήμο Δρυμαλίας για ένταξή του στο Γ' ΚΠΣ ως συνεχιζόμενο, συντάχθηκε το προβλεπόμενο τεχνικό δελτίο από την ΚΑ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και υπο-

βλήθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού, το οποίο όμως απέρριψε την πρόταση, λόγω σοβαρών ελλείψεων και άλλων αδυναμιών του φακέλου που είχε συνταχθεί από την υπεύθυνη του έργου αρχαιολόγο. Η δημοτική αρχή αντέδρασε για τη μη ένταξη του έργου, ζητώντας την ενεργοποίηση των συναρμόδιων Υπηρεσιών για τακτοποίηση των αδυναμιών και συμπλήρωση των ελλείψεων του φακέλου και χρηματοδότησή του ώστε, ως συνεχιζόμενο, να ολοκληρωθεί στο πλαίσιο του Γ' ΚΠΣ μέχρι το τέλος του 2008. Πέρασαν τα χρόνια χωρίς μέχρι σήμερα να έχει εκδηλωθεί το παραμικρό ενδιαφέρον από τις αρμόδιες Υπηρεσίες για συμπλήρωση του φακέλου και έτσι φθάνουμε στο Δ' ΚΠΣ (ΕΣΠΑ), τελευταία ευκαιρία χρηματοδότησης του έργου, χωρίς να είναι ορατή η πιθανότητα ένταξής του και στο πρόγραμμα αυτό, παρά τις κατά καιρούς προτάσεις-διαμαρτυρίες του δήμου Δρυμαλίας.

Επειδή όμως οι προτάσεις και διαμαρτυρίες δεν φθάνουν για την ένταξη και τη χρηματοδότηση του έργου, αφού είναι γνωστή η δυσλειτουργία των κρατικών και ιδιαίτερα των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού, θα πρέπει:

1. Να ζητήσει ο δήμος Δρυμαλίας άμεσα τον φάκελο του έργου και να ενημερωθεί εγγράφως για τις ελλείψεις, αδυναμίες και εκκρεμότητες του φακέλου, για τα βήματα και τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν, ώστε να συμπληρωθεί σωστά και να υποβληθεί προς έγκριση στην αρμόδια Υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού.
2. Να διαβεβαιώσει ο δήμος Δρυμαλίας το Υπουργείο Πολιτισμού ότι θα αναλάβει τη χρηματοδότηση εκπόνησης συμπληρωματικών μελετών ή άλλων δράσεων, που θα υποδειχθούν και θα είναι υλοποιήσιμες από τον Δήμο, ώστε να επισπευσθούν οι όλες διαδικασίες.
3. Να χρηματοδοτηθούν κατά προτεραιότητα από τον Δήμο, οι μελέτες και δράσεις που θα αναληφθούν από αυτόν, για γρήγορη εκπόνηση και ωρίμανσή τους απο εξειδικευμένα μελετητικά γραφεία.
4. Αφού γίνουν τα παραπάνω, τότε ο Δήμος σε συνεργασία με τοπικούς φορείς, ιδιώτες και μέσα ενημέρωσης, να συντονίσει τη δράση του για προβολή του θέματος και άσκηση πίεσης προς κάθε κατεύθυνση, ώστε να ενταχθεί, χρηματοδοτηθεί και εκτελεστεί το έργο στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ.

Δεν είναι δυνατό να διεκδικούμε σαν χώρα, και δικαίως, την επιστροφή στον τόπο μας μνημείων και αρχαίων αντικειμένων και συγχρόνως να αδρανούμε και να αφήνουμε να καταστρέφονται αυτά που βρίσκονται μέσα στην ίδια μας τη χώρα.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΓΙΑΣ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΕΥΘΥΜΙΑΤΟΥ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ «ΑΡΙΑΔΝΗ» ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΔΡΥΜΑΛΙΑΣ ΙΩΑΝΝΑ ΠΑΠΑΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ

Εχουμε ετοιμάσει την εισήγηση αυτή σε συνεργασία με τους συναδέλφους που δουλεύουμε το τελευταίο διάστημα τη μελέτη που γίνεται αυτό τον καιρό από τον δήμο Δρυμαλίας για το βυζαντινό πάρκο της περιοχής της Νάξου. Είναι ένα έργο το οποίο καιρό τώρα συζητιέται, έχει δουλευτεί τα τελευταία χρόνια αρκετά από πολλούς ανθρώπους του τόπου και τώρα γίνεται η μελέτη μας με χρηματοδότηση από το πρόγραμμα «Θησέας».

Θα πω λίγα λόγια στην αρχή για το τι περιλαμβάνει η μελέτη. Δε θα μιλήσω σήμερα τόσο πολύ για το τι προτείνεται ή για το τι έχει σχεδιαστεί για το βυζαντινό πάρκο. Σίγουρα έχουν προταθεί πολύ ενδιαφέροντα πράγματα και θα τελειώσει η μελέτη αυτή και ελπίζουμε να τύχει χρηματοδότησης. Θα μιλήσω κυρίως γι' αυτά που διαπιστώσαμε μελετώντας τις εκκλησίες, μελετώντας τα μνημεία του βυζαντινού πάρκου και τα προβλήματα που τα μνημεία αυτά αντιμετωπίζουν.

Όλη η ομάδα της «Αριάδνης» έχει δουλέψει στο πλαίσιο αυτής της εργασίας προτείνοντας μάλιστα ορισμένα πράγματα. Το πρώτο είναι να αναπτυχθούν μία σειρά από περιπατητικές διαδρομές στην περιοχή κυρίως της κεντρικής Νάξου, του Χαλκιού και των γύρω περιοχών, αλλά όχι μόνο – και θα σας πω γι' αυτό. Δεύτερον να γίνουν παρεμβάσεις στα βυζαντινά μνημεία της περιοχής και κυρίως στον περιβάλλοντά τους χώρο, γιατί ο Δήμος σε αυτόν μπορεί να παρέμβει, τα υπόλοιπα είναι αρμοδιότητα της Εφορείας και τρίτον να δημιουργηθεί ένα κέντρο πληροφόρησης ή ίσως και περισσότερα σημεία πληροφόρησης. Σε πρώτη φάση κοιτάμε το παλαιό Γυμνάσιο στο Χαλκί.

Κάποιες περιπατητικές διαδρομές βρίσκονται σε διαδικασία ανάδειξης, μέσα από το έργο που έχει ωριμάσει και υλοποιείται στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, που είναι η βελτίωση και η ανάδειξη περιπατητικών διαδρομών του δήμου Δρυμαλίας. Τώρα κάνουμε τη μελέτη για κάποιες καινούριες διαδρομές που ελπίζουμε να μπουν στο πλαίσιο χρηματοδότησης του Δ' Κοινοτικού Πλαισίου. Οι διαδρομές που αναδεικνύονται ήδη με το έργο ήταν οι πρώτες βασικές εσωτερικές διαδρομές του βυζαντινού πάρκου, μία κυκλική διαδρομή γύρω από τα βασικά χωριά και τα μνημεία. Μία διαδρομή προς το Απάνω Κάστρο ξεκινώντας από τον Δαμαριώνα, ενώνοντας Δαμαριώνα, Χαλκί, Τσικαλαριό, Χείμαρρο και πάλι πίσω. Αυτές που μελετώνται και προτείνονται στο πλαίσιο του Δ' Κοινοτικού Πλαισίου είναι μία σειρά πλέον από ακτινωτές διαδρομές και η ιδέα μας είναι ότι το βυζαντινό πάρκο της κεντρικής Νάξου δεν πρέπει να μείνει κλειστό στον εαυτό του, αλλά πρέπει

να ενωθεί με κάποιες περιπατητικές διαδρομές με τα γύρω χωριά και με ενδιαφέροντα μνημεία που βρίσκονται σε αυτά. Έτσι λοιπόν υπάρχει μία πορεία προς Σίφωνες-Κεραμωτή, η άλλη πορεία είναι προς Αγία Μαρίνα-Δανακό-Φωτοδότη-Απεράθου και η τρίτη πορεία είναι προς την περιοχή του Δαμαριώνα, ώστε να ενωθεί και με την άλλη περιοχή του Σαγκριού με τα ενδιαφέροντα μνημεία.

Πάνω σε αυτές τις διαδρομές και σε αυτή την περιοχή αξιολογήθηκαν μια σειρά από βυζαντινές εκκλησίες, κυρίως στον περιβάλλοντα χώρο των οποίων γίνεται η μελέτη για αξιοποίηση, για παρέμβαση και αποκατάσταση. Είναι 24 εκκλησίες, κάποιες είναι διπλές, και είναι πάνω σε αυτές τις διαδρομές. Θα προχωρήσω σε αυτό που θέλω να πω, δηλαδή στα προβλήματα που είδαμε να αντιμετωπίζουν αυτές οι εκκλησίες, όταν τις μελετήσαμε. Το πρώτο είναι το πιο σημαντικό και είναι αυτό στο οποίο αναφέρθηκαν ήδη και οι προηγούμενοι ομιλητές, το θέμα της εγκατάλειψης. Εγκατάλειψη από τις αρμόδιες Αρχές σε πολλές περιπτώσεις το Υπουργείο Πολιτισμού ή και εμείς οι ίδιοι ως φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Αξίζει βέβαια εισαγωγικά να πω ότι για τις εκκλησίες του βυζαντινού πάρκου έχουμε κάποια θετικά παραδείγματα. Έχουν γίνει κάποιες εργασίες συντήρησης και ήδη κάποιες από αυτές είναι ανοιχτές και επισκέψιμες. Άρα εδώ έχουμε και ένα θετικό παράδειγμα. Υπάρχουν όμως αρκετά σημάδια εγκατάλειψης.

Υπάρχουν άλλες έξι, και έτσι οι «πληγές» μας γίνονται επτά, κατηγορίες προβλημάτων που αντιμετωπίσαμε στα κτήρια αυτά που δεν έχουν να κάνουν με άλλους, έχουν να κάνουν με εμάς τους ίδιους, την τοπική κοινωνία, και αυτές θέλουμε να καταγράψουμε, γιατί ίσως είναι πράγματα που δεν μπορούν να λυθούν ούτε με έργα, ούτε με αιτήματα, ούτε με υπομνήματα. Αφορούν όλους μας.

1. Θεωρούμε ότι υπάρχει μια δυσκολία, ένα πρόβλημα όταν μοντέρνα υλικά χρησιμοποιούνται στις αποκαταστάσεις κτηρίων από ιδιώτες ή και συλλογικούς φορείς και δίνω μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα: η διπλή εκκλησία των Αγίων Ιωάννη και Γεωργίου στους Σίφωνες που έχουν τοιχογραφίες, ο ναός της Καλορίτσας, ένας άλλος Άγιος Γεώργιος στους Σίφωνες χωμένος μέσα στη βλάστηση, και το Απάνω Κάστρο.

2. Μία άλλη κατηγορία βλαβών, δυστυχώς από εμάς τους ίδιους ως τοπικές Αρχές, είναι τα δημοτικά έργα που γίνονται καμιά φορά στον περιβάλλοντα χώρο των εκκλησιών ή έργα που πάνε να γίνουν και έχουν στοιχεία κακοτεχνίας. Η στέγη στο παλαιό Γυμνάσιο κατασκευάστηκε λάθος. Έχει αποκατασταθεί κατά ένα μέρος, ωστόσο άλλες ζημιές σε αυτό το κτήριο δυστυχώς δεν έχουν αποκατασταθεί. Άλλο παράδειγμα είναι το παγκάκι από το έργο των περιπατητικών διαδρομών δίπλα στον ναό του Αγίου Γεωργίου του Διασορίτη. Νομίζω ότι είναι ένα παγκάκι που πρέπει να φύγει από εκεί και με κάποιο τρόπο να σβήσει και το πράσινο πλάι στον τοίχο που πάει προς τον ναό. Επίσης, δε νομίζω ότι πρέπει να είμαστε πολύ περήφανοι για το πλακόστρωτο του ναού.

3. Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν τα έργα που κατασκευάστηκαν δίπλα σε ναούς. Εδώ έχουμε το δημοτικό γήπεδο του Χαλκείου, στο οποίο όταν φτιάχτηκαν τα αποδυτήρια, ξεχάστηκε ότι αυτό ήταν ο δρόμος που πηγαίνει προς τον ναό του Αγίου Παντελεήμονα Σαντάνη και

για να φτάσεις εκεί πρέπει να κάνεις λίγο ορειβασία. Επίσης, μπροστά στον ναό του Αγίου Στεφάνου στο Τσικαλαριό κατασκευάστηκε δεξαμενή νερού με ένα στόλισμα ιδιαίτερο.

4. Μία τέταρτη κατηγορία από ζημιές είναι η κατασκευή δρόμων που πολλές φορές περνούν ξυστά δίπλα στις εκκλησίες και τις αφήνουν να κρέμονται στον αέρα σχεδόν. Πρόκειται για την πρόσφατη διάνοιξη αγροτικού δρόμου στην Παναγία τη Ραχιδιώτισσα. Υπάρχει μία παλαιότερη διάνοιξη μπροστά από τον πύργο, το παλαιό μοναστήρι του Τιμίου Σταυρού και ο ναός του Αγίου Νικήτα που πραγματικά κινδυνεύει από τη διάνοιξη του επαρχιακού δρόμου.

5. Ένα άλλο πρόβλημα που αφορά την εξυπηρέτηση των τροχοφόρων είναι η στάθμευση τους κοντά σε παλιές εκκλησίες. Πρόβλημα εντοπίζεται για παράδειγμα στην περιοχή του ναού του Αγίου Στεφάνου όπου είναι ο χώρος στάθμευσης του οικισμού και κάτι πρέπει να γίνει, γιατί πολλές φορές τα αυτοκίνητα παρκάρουν μπροστά στην πόρτα της εκκλησίας.

6. Και πάμε σε μία επόμενη κατηγορία από «πληγές». Είναι το ηλεκτρικό ρεύμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ναός της Παναγίας της Πρωτόθρονης στο Χαλκί, όπου ο υποσταθμός της Δ.Ε.Η. τη στολίζει με ρολόγια και καλώδια.

Μία επόμενη κατηγορία είναι ο τουρισμός και η διαχείρισή του. Και σαν παράδειγμα σε αυτό θα χρησιμοποιήσω τον ναό της Παναγίας της Πρωτόθρονης που είναι στο κέντρο του Χαλκείου που έχει αναπτυχθεί κάπως τουριστικά. Και εδώ προκύπτουν κάποια θέματα για το πώς, όταν αναπτύσσεται ο τουρισμός γύρω από τα μνημεία, πρέπει να τον υποδεχόμαστε. Εδώ λοιπόν έχουμε την περίπτωση ενός μνημείου που είναι ενοριακός ναός, ο οποίος δεν είναι επισκέψιμος με κάποιες σταθερές ώρες επίσκεψης και συχνά δημιουργεί το ωραίο θέαμα των επισκεπτών που περιμένουν να ανοίξει για να τον δουν.

Ένα άλλο θέμα που αφορά τον ναό είναι τι κάνουμε με τη συγκοινωνία, με τα λεωφορεία. Μπροστά από τον ναό είναι η στάση των λεωφορείων. Συχνά συναντιούνται ένα με δύο λεωφορεία ή ένα με δύο φορτηγά και γίνεται ένας χαμός μπροστά σε αυτό το μνημείο. Κάτι πρέπει να γίνει με αυτή τη στάση, όπως και με όλο το θέμα του τουρισμού γύρω τους, με τα καταστήματα, με τις ανακοινώσεις.

Και βέβαια θα μιλήσω εδώ και για κάτι που το Υπουργείο Πολιτισμού πρόσφατα έφτιαξε, τις μεγάλες πινακίδες σήμανσης των ναών που πιστεύουμε ότι ήταν εκτός κλίμακας για το μέγεθος του νησιωτικού τοπίου και για την κλίμακα των μνημείων μας. Είναι θέμα συζήτησης και ένα γενικό πρόβλημα οι πινακίδες παράλληλα με τα σκουπίδια. Έχουμε ένα θέμα εκεί σαν κοινωνία. Όταν έχουμε σημεία στα οποία οδηγούμε τους τουρίστες και τα επισκέπτονται δεν μπορεί δίπλα να είναι οι κάδοι και δεν μπορεί να έχουμε αυτό το θέαμα που είχαμε τον Αύγουστο, για πολύ καιρό, σε ένα από τα χωριά του νησιού μας. Αντίστοιχη προσπάθεια να λυθεί το πρόβλημα είδαμε στον παραδοσιακό οικισμό της Πλάκας, όπου πίσω από ένα σπιτάκι είναι οι κάδοι και δεν τους βλέπεις.

Και βέβαια μία τελευταία «πληγή» είναι η εξυπηρέτηση των ζώων. Ήδη αναφέρθηκαν οι προηγούμενοι ομιλητές για τη χρήση του χώρου των εκκλησιών ως τόπου για τα ζώα. Ένα άλλο όμως πράγμα που έχου-

με δει πάρα πολλές φορές σε πάρα πολλές εκκλησίες είναι ότι η εξυπηρέτηση των ζώων και των ιδιωτών οδηγεί σε μία σειρά από συρματοπλέγματα καρφωμένα επάνω στις παλιές αυτές εκκλησίες που αποκλείουν την επίσκεψή τους, αλλά ταυτόχρονα πληγώνουν και το ίδιο το μνημείο. Αυτό είναι ένα πάρα πολύ συχνό φαινόμενο. Για παράδειγμα ο ναός του Αγίου Παντελεήμονα είναι κυκλωμένος από περιφράξεις και συρματοπλέγματα. Πίσω από την Παναγία τη Δαμνιώτισσα βρίσκονται ξεχασμένα συρματοπλέγματα σε κακή κατάσταση, ποτίστρες, ταΐστρες, σπιτάκια σκύλου στον Άγιο Κωνσταντίνο, φυσίγγια παντού στα μονοπάτια. Και αυτό είναι ένα θέμα που θα πρέπει να συζητήσουμε.

Σαν επίλογο να πούμε ότι αξίζει να σκεφτούμε όλα αυτά, γιατί ίσως τα έργα να μπορούν να σώσουν κάποια από αυτά, αλλά χρειάζεται και κάτι άλλο, χρειάζεται και η ευαισθητοποίησή μας.

Η ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ. ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥΣ. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ ΠΟΤΑΜΙΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠ. ΛΟΓΑΡΑΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ- ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΔΗΜΟΥ ΔΡΥΜΑΛΙΑΣ

Η ομιλία μου στη σημερινή εκπληκτική εκδήλωσή σας δεν έχει τη σημασία να παρουσιάσω τόσο την ιστορία ενός ή περισσοτέρων μνημείων. Άλλωστε το πνεύμα της εκδήλωσης δεν είναι ένα συνέδριο μελέτης της ιστορίας μεταξύ των ιστοριογράφων, αρχαιολόγων κ.λπ. Νομίζω ότι η εκδήλωση έχει ένα πιο δυναμικό χαρακτήρα. Να συμβάλει στη διάσωση των μνημείων που καταρρέουν και στην αναζήτηση τρόπων και μεθόδων για τη διάσωσή τους. Τέτοιες μεθόδους νομίζω ότι πρέπει να αναζητήσουμε ή να επισημάνουμε και να μεθοδεύσουμε απόψε και τότε θα έχει μεγάλη επιτυχία η εκδήλωση αυτή.

Η Ποταμιά είναι ένα δημοτικό διαμέρισμα του δήμου της Νάξου που τη συναντούμε από το 6ο περίπου χιλιόμετρο του δρόμου Χώρας-Τραγαίας-Απειράνθου και αποτελείται από τρεις βασικούς οικισμούς (την Πάνω, τη Μέση και την Κάτω Ποταμιά και ένα πολύ μικρό οικισμό κοντά στον ποταμό, τον Λιεράδο). Έχει θαυμάσιο φυσικό τοπίο αλλά έχει και μια ποικιλία μνημείων. Είναι κάτι σαν μικρογραφία της Νάξου ως προς τα μνημεία, όπως και η Νάξος είναι κατά κάποιο τρόπο η μικρογραφία της Ελλάδας σε μνημεία· δηλαδή στη Νάξο συναντούμε μνημεία χαρακτηριστικά της ιστορίας της Ελλάδας από την προϊστορία μέχρι τις ημέρες μας. Έτσι και στην Ποταμιά (στην ευρύτερη περιοχή της Ποταμιάς που συνορεύει και με τα δημοτικά διαμερίσματα των Μελάνων, του Χαλκείου ή του Σαγκρίου) συναντούμε μνημεία, αν όχι πολλά στον αριθμό, αλλά τουλάχιστον χαρακτηριστικά από την αρχαιότητα μέχρι τις ημέρες μας. Οι (αρχαϊκοί) κούροι των Μελάνων και Ποταμιάς πολύ κοντά ο ένας στον άλλο, το Απάνω Κάστρο στα όρια Ποταμιάς και Τσικαλαριού, βυζαντινές εκκλησίες (Προφήτη Ηλία, Αγίας Μαρίνας, Αγίας Άννας, Αγίου Μάμαντα και κάποιες άλλες), ο μεσαιωνικός πύργος του Κόκκου ένα εξαίρετο μνημείο που έχει αρχίσει η φθορά του (ανήκει σε ιδιώτες που τον πουλούν!), αλλά και άλλοι πύργοι, παραδοσιακά ελαιοτριβεία, αλλά και όμορφοι νερόμυλοι (εδώ δεν συναντούμε ανεμόμυλους αλλά νερόμυλους, όπως και στις Μέλανες και Εγκαρές, ενώ ανεμόμυλους στα περισσότερα χωριά της Νάξου και παλαιότερα και στη Χώρα). Το σπουδαίο ιστορικό μνημείο των Ιησουιτών μοναχών στα Καλαμίτσια που ανήκει στο δημοτικό διαμέρισμα των Μελάνων βρίσκεται πολύ κοντά στα όρια του διαμερίσματος της Ποταμιάς.

Το θαυμάσιο φυσικό τοπίο της Ποταμιάς συμπληρώνει τις ιστορικές μνημείες και τη σπουδαιότητα των μνημείων της περιοχής.

Ο Πύργος του Κόκκου

Στον Πύργο του Κόκκου οδηγούν κάποιες επιγραφές από κάποια σημεία της Ποταμιάς αλλά και από το περιπατητικό μονοπάτι που αρχίζει

από την Πάνω Ποταμιά μέχρι το Λιεράδο και τελειώνει λίγο πιο κάτω από τον Πύργο. Ο Πύργος δίπλα στο ποτάμι, σε οργιώδη βλάστηση, θαυμάσιο δείγμα αρχιτεκτονικής κι όμως είναι επικίνδυνο να μπει μέσα. Και τι πολύτιμη ιστορία διασώζει! Ιστορία, κοινωνικούς αγώνες, αποήχους φόνων και βεντέτας, ευτυχή και δυστυχή γεγονότα! Ένας πύργος που συνδέεται και με τους Πύργους της Υψηλής στις Εγγαρές (στη Γαλήνη) και τον Πύργο Μπαρότση στο χωριό Χαλκί. Ο Κων. Κόκκος αγωνιστής για τα δικαιώματα του λαού εναντίον της Φραγκοκρατίας και του άρχοντα Φραγκίσκου δολοφονήθηκε στις 22 Μαρτίου 1687 και επειδή οι Κόκκοι θεώρησαν ένοχο τον Μπαρότση τον δολοφόνησαν στις 21 Ιουλίου 1869 στον Καλόξυλο. Για τιμωρία των Κόκκων ο κυβερνήτης πειρατικής φρεγάτας ιππότης de Reimond πολιορκήσε τον πύργο και μοναστήρι της Υψηλοτέρας στη Γαλήνη των Εγγαρών και αυτοί διαφεύγοντας κρυφά άφησαν ένα μωρό κοριτσάκι στην κούνια για να μην τους προδώσει το κλάμα του. Το κορίτσι (Αννούσα) όταν μεγάλωσε παντρεύτηκε τον γιο του Μπαρότση Τζαμαπατή Μπαρότση κι έζησαν ειρηνικά στον πύργο του Μπαρότση στο Χαλκί.

Μια ιστορία που εύκολα θα μπορούσε να γίνει σενάριο και κινηματογραφική ταινία σπουδαίου περιεχομένου καθώς και υπόθεση θεατρικού έργου. Θα ήταν μάλιστα ενδιαφέρον αν κάποια θεατρική ομάδα της Νάξου (αν όχι θίασος επαγγελματικός εκτός Νάξου) αναλάμβανε να διοργανώσει μια τέτοια θεατρική παράσταση. Ο Πολιτιστικός Οργανισμός του Δήμου Νάξου θα μπορούσε να προκηρύξει διαγωνισμό για συγγραφή της υπόθεσης των γεγονότων του Πύργου του Κόκκου ως σενάριο ταινίας ή ως κείμενο θεατρικού έργου! Κι όμως ο Πύργος που περιέχει και νερόμυλο καταρρέει λίγο-λίγο. Αυτός ο Πύργος τώρα πωλείται! Ένα ιστορικό μνημείο αρχίζει να καταρρέει αλλά και πωλείται!

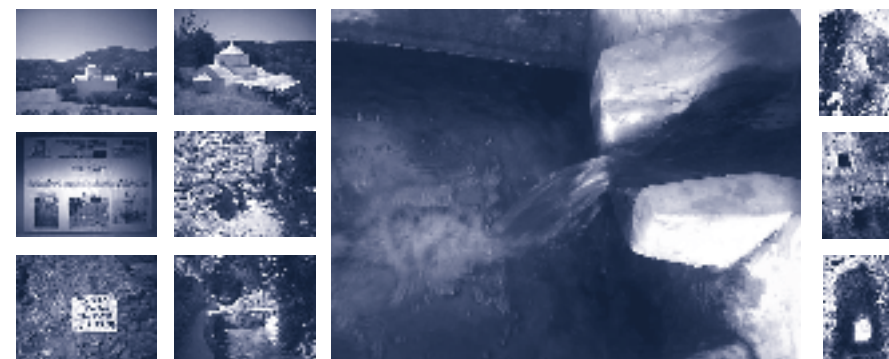
Δυο επιγραφές βρίσκονται χαραγμένες στα υπέρθυρα του Πύργου. Η πρώτη αναγράφει τα εξής: «Η μνήμη θανάτου χρησιμεύει τω βίω. Α Χ Π Σ (=1686)». Η δεύτερη «Γυναικός αγαθής μακάριος ο ανήρ και ο αριθμός των ημερών αυτού διπλάσιος».

Προ ετών είχε γίνει μια ενδιαφέρουσα έρευνα και μελέτη του Πύργου από καθηγητές και μαθητές του Τεχνικού Λυκείου Νάξου (1ου ΤΕΕ Νάξου), οι οποίοι είχαν κάνει και τοπογραφικά σχεδιάσματα του Πύργου και μάλιστα είχε γίνει ανάγλυφη αναπαράσταση (μακέτα) σε μικρογραφία της Κοιλάδας της Ποταμιάς και μάλιστα θα υπήρχε και τελεφερίκ που θα οδηγούσε από κάποιο υψηλό σημείο της Κοιλάδας (από τον ασφαλτοστρωμένο δρόμο) στον Πύργο. Δυστυχώς η προσπάθεια αυτή καθηγητών και μαθητών δεν συνάντησε την ανταπόκριση των αρμοδίων.

Η Ποταμιά ως αφετηρία πολιτιστικών και οικολογικών διαδρομών

Η περιοχή της Ποταμιάς μπορεί να αποτελέσει το επίκεντρο επισκέψεων και ξεναγήσεων σε πολλούς ιστορικούς αλλά όμορφους φυσικούς χώρους και μάλιστα σε σχετικά μικρή απόσταση και μάλιστα μιας μεγάλης ποικιλίας μνημείων, από την προϊστορία μέχρι τις ημέρες μας, αλλά και λαογραφικών μνημείων.

Η προβολή του χωριού αυτού θα μπορούσε να το καταστήσει πόλο έλξης επισκεπτών για όλο τον χρόνο. Κάτι ανάλογο σε μεγάλη κλίμακα μπορεί να γίνει και για το νησί της Νάξου ως σύνολο. Βέβαια από την Πο-



¹ Εφημερίδα *Ναξιακόν Μέλλον*, αριθ. φύλλου 260, 31 Δεκ. 1964.

ταμιά πρέπει να βελτιωθούν και οι προσβάσεις προς τους Κούρους Ποταμιάς και Μελάνων και προς τα Καλαμίτσια και προς τον Άγιο Μάμαντα και γενικά να διευκολυνθεί η πρόσβαση προς όλα τα μνημεία του χωριού.

Κατά τον καταγόμενο από την Ποταμιά ερευνητή και συγγραφέα Ανδρέα Παντελή Μαρούλη η Ποταμιά χαρακτηρίζεται ως «ένα κομμάτι παραδείσου στην επιφάνεια του πλανήτη μας», όπως γράφει ο ίδιος «και με τους κήπους της να θυμίζουν τους κρεμαστούς κήπους της Βαβυλώνας»¹. Ίσως είναι υπερβολή αυτό. Κατά τον Ανδρέα Μαρούλη στην περιοχή της Ποταμιάς υπάρχουν 14 νερόμυλοι με την ιδιόρρυθμη κατασκευή του όλου μηχανισμού τους με την *άφουκλα* και το *ζουριό* και τη *σφουνάρα* και το *σφούνι* και την *ξύλινη ρόδα*. Θα μπορούσε ένας από τους νερόμυλους αυτούς να επισκευαστεί και να αποτελέσει μουσείο του είδους αυτού.

Άλλα μνημεία της Ποταμιάς

Υπάρχουν κι άλλα μνημεία στην περιοχή της Ποταμιάς. Υπάρχουν τα νεότερα υδραγωγεία που οδηγούν το νερό. Ίσως δεν είναι αυτά καθαυτά αξιόλογα ως αισθητικά μνημεία, αλλά όταν βλέπουμε στα κτιστά αυτά και ανοικτά από πάνω υδραγωγεία να ρέει το νερό είναι κάτι το πολύ όμορφο. Οδηγούν το νερό της πηγής από την Πάνω Ποταμιά μέχρι την Κάτω και συμβάλλουν στην άρδευση των χωραφιών και τα νερά αυτά κρατούν ζωντανή την κοιλάδα της Ποταμιάς. Και μάλιστα για να γίνεται ειρηνικά η άρδευση των χωραφιών κ.λπ. υπήρχαν κανονισμοί που πρόβλεπαν ποια ώρα, ποιας συγκεκριμένης ημέρας θα έπρεπε να πάρει το νερό ο κάθε καλλιεργητής για το συγκεκριμένο χωράφι ή το νερόμυλό του. Και μάλιστα αυτή η κατανομή του νερού εξασφαλιζόταν μέσα από συμβολαιογραφικά έγγραφα. Είναι κι αυτό κάτι το αξιοπαρατήρητο.

Υπάρχουν λιμνούλες με βατράχια ή καβούρια και μικροί καταράκτες την εποχή του χειμώνα και της άνοιξης κυρίως κατά τη διαδρομή του νερού του ποταμού. Ευτυχώς, υπάρχει ένα περιπατητικό μονοπάτι κατά το μήκος της όχθης του ποταμού σε μεγάλο τμήμα της διαδρομής του.

Αν μιλήσουμε για τους *Καρπούς* όχι μόνο του *πνεύματος* αλλά και της *γης*² η Ποταμιά έχει τα φυσικά μνημεία, τα φρούτα, τις πορτοκαλιές, τις λεμονιές, τις μανταρινιές, βερικοκιές κ.λπ. με τους ιδιαίτερως εύγευστους καρπούς των. Κι αυτά τα δέντρα κινδυνεύουν. Γιατί οι νέοι

² Φράση που δανείστηκε από ένα παγκυκλαδικό ή και πανελλήνιο φορέα για την ανάπτυξη των Κυκλάδων με βασικό φορέα την Αναπτυξιακή Εταιρεία Αριάδνη και πρόεδρο τον Δήμαρχο του νησιού Ίος κ. Γιώργο Πουσσαίο.

μας εγκαταλείπουν τις γεωργικές ασχολίες και αναζητούν άλλες μορφές εργασίας και λίγοι είναι μόνον οι επαγγελματίες γεωργοί παρόλο που υπάρχουν και ερασιτέχνες γεωργοί (αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση αυτή). Η έλλειψη δρόμων στα κτήματα της κοιλάδας αλλά και η εισαγωγή φτηνών φρούτων από άλλα μέρη της Ελλάδας ή από το εξωτερικό, αφήνουν απούλητα τα τοπικά προϊόντα. Θα πρέπει οι τοπικοί φορείς να αγωνιστούν για να προβληθούν και να προτιμώνται τα τοπικά προϊόντα και τα τοπικά φρούτα.

Η Νάξος είχε και ίσως έχει τη δυνατότητα να είναι αυτόνομη σε μερικά βασικά είδη διατροφής (γάλα, τυρί, κρέας κ.λπ.) και ίσως και σε ορισμένες κατηγορίες φρούτων (π.χ. πορτοκάλια). Θα μπορούσε να υπάρχει σημαντική παραγωγή αναψυκτικών (λεμονάδες, πορτοκαλάδες κ.λπ.). Θα ήταν χρήσιμο να υπάρχει ένα εργοστάσιο παραγωγής αναψυκτικών από τοπικούς καρπούς και φρούτα.

Επίσης θα μπορούσε ίσως να θεωρηθούν (κατά κάποια έννοια) μνημεία και τα πανηγύρια (μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις) με την ευκαιρία κάποιας θρησκευτικής εορτής. Πρόσφατα ο Σύλλογος Ποταμιτών Νάξου αναβίωσε ένα τέτοιο πανηγύρι στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας της Αγίας Κυριακής, στις 7 Ιουλίου 2008, μετά από τη θεία λειτουργία, ένα πανηγύρι που είχε να γίνει 50 περίπου χρόνια στην Ποταμιά. Τέτοιες μνήμες που διασώζουν τη μακραίωνη θρησκευτική και κοινωνική ιστορία του τόπου και συσπειρώνουν τις τοπικές κοινωνίες, έχουμε χρέος να τις διασώσουμε.

Τα μνημεία της Ποταμιάς σε κίνδυνο

Το πρόβλημα είναι τι κάνουμε με όλα αυτά τα μνημεία; Τα αφήνουμε στην τύχη τους; Τα αφήνουμε να καταρρεύσουν; Ποιοι είναι νομικά ή ηθικά υπεύθυνοι για τη διάσωσή τους; Το κράτος; Ο Δήμος; Οι κάτοικοι των χωριών; Τα τοπικά συμβούλια των δημοτικών διαμερισμάτων; Οι ιδιοκτήτες των μνημείων; Ο κάθε ευαισθητοποιημένος πολίτης ή διανοούμενος; Όλοι μας; Ή κανένας συγκεκριμένα; Κι όμως τα μνημεία υφίστανται την ανεπανόρθωτη φθορά του χρόνου! Ένα ελαιοτριβείο στην Κάτω Ποταμιά κρίθηκε (μετά από αίτημα ιδιοκτητών του) ως κατεδαφιστέο και κατεδαφίστηκε. Τώρα είναι οικόπεδο και χώρος στάθμευσης μικρού αριθμού αυτοκινήτων, απέναντι από την είσοδο του προαυλίου της Παναγίας στην Κάτω Ποταμιά. Κάποια μηχανήματα ή αντικείμενα του ελαιοτριβείου υπάρχουν σε κάποιο άκρο του οικοπέδου για να θυμίζουν την αδιαφορία και την ολιγωρία μας για τα μνημεία. (Συγγνώμη για την έκφραση αυτή!). Αυτή την τύχη πόσα μνημεία του νησιού θα έχουν; Υπάρχουν και άλλα παραδοσιακά ελαιοτριβεία εγκαταλελειμμένα στην Ποταμιά που όμως διασώζουν στο εσωτερικό τους όλο τον μηχανικό εξοπλισμό τους. Τι μπορούμε να κάνουμε γι' αυτά;

Σκέψεις και προτάσεις για τη διάσωση των μνημείων

Πρέπει να αναλάβουμε μια πανναξιακή εκστρατεία, μια πανναξιακή πανστρατιά για να σώσουμε τα μνημεία μας. Να ξεκινήσουμε μια πολύ σοβαρή και συντονισμένη προσπάθεια για τα μνημεία. Να δώσουμε συνηεντεύξεις, να γράψουμε κείμενα, να κάνουμε ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές για τα μνημεία. Ο κάθε σύλλογος, το κάθε χωριό να

θεωρήσει δικό του ζήτημα, μάλιστα ζήτημα πρωταρχικό, επιβίωσης και ανάπτυξης κάθε περιοχής και καθήκον να διασώσει ένα μνημείο στα χρονικά πλαίσια μιας πενταετίας περίπου. Θα μπορούσαμε να κάνουμε μια διακήρυξη για όλα τα μνημεία της Νάξου και να φροντίσουμε να κηρυχτεί η Νάξος από την Ευρωπαϊκή Ένωση, από την Ουνέσκο ίσως, από το ελληνικό κράτος κ.λπ. σαν ένα μεγάλο ανοικτό μνημείο ιδιαίτερης αξίας και να δοθούν σημαντικές πιστώσεις γι' αυτήν. Να ζητήσουμε τη συνδρομή φορέων, ιδιωτών. Κάθε εύπορος Ναξιώτης ή και οποιοσδήποτε άλλος επιχειρηματίας Έλληνας ή αλλοδαπός να αναλάβει να διασώσει ένα μνημείο, να υιοθετήσει κατά κάποιο τρόπο ένα μνημείο. Ας προωθήσουμε την ιδέα αυτή και μέσω του Διαδικτύου!

Να θεωρήσουμε ότι το μέλλον της Νάξου, η πολιτιστική και η οικονομική της ανάπτυξη εξαρτάται από τη διάσωση των μνημείων του ιστορικού παρελθόντος του νησιού και την αξιοποίησή τους.

Να κηρύξουμε το έτος 2009 ως έτος ευαισθητοποίησης για τα ιστορικά μνημεία της Νάξου και να ξεκινήσουμε τη σχετική προσπάθεια. Να κάνουμε μια συντονιστική επιτροπή αλλά δυναμική και αγωνιστική. Να μπουν επικεφαλής ο Δήμος, το Επαρχείο, η τοπική Μητρόπολη κ.λπ. Να δώσουμε μια ιδιαίτερη σημασία στην Επιτροπή. Αλλά και το επόμενο έτος 2010 να το κηρύξουμε ως έτος παρακολούθησης της πορείας για τη διάσωση των μνημείων της Νάξου και ούτω καθεξής κάθε έτος να κάνουμε μια σοβαρή προσπάθεια.

Να δημιουργήσουμε και ένα ειδικό μόνιμο γραφείο στη Νάξο για την προστασία των μνημείων. Να δημιουργηθεί Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στη Νάξο και οποιαδήποτε άλλη υπηρεσία αρχαιολογική, αρχιτεκτονική, περιβαλλοντική κ.λπ. χρειαστεί.

Να υποδειχθούν τρόποι εξεύρεσης κονδυλίων από ευρωπαϊκούς ή άλλους διεθνείς οργανισμούς και εθνικούς πόρους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση νομίζω ότι ίσως δώσει σημαντικούς πόρους στο 4ο Κοινοτικό Πλαίσιο για τον πολιτισμό. Αλλά πόρους και για την αγροτική ανάπτυξη μπορούμε ίσως να πάρουμε γιατί στο πλαίσιο ανάπτυξης της υπαίθρου και της επαρχίας είναι και η ανάδειξη των μνημείων της.

Οι οικονομικοί φορείς της Νάξου (Ένωση Ξενοδόχων, Σύλλογος Ενοικιαζομένων δωματίων, Εμποροεπαγγελματικός Σύλλογος κ.λπ., να δώσουν ιδιαίτερο βάρος στην προσπάθεια αυτή και να την υπηρετήσουν με όποιους τρόπους μπορούν.

Πρέπει να καταρτίσουμε προγράμματα ξεναγήσεων σε μνημεία με συγκεκριμένες ημερομηνίες.

Αν ένας Σύλλογος αναλάβει τη διάσωση ενός μνημείου ή έστω να καλύψει τα έξοδα της μελέτης για τη συντήρηση του μνημείου και πάλι θα είναι κάτι το σπουδαίο. Είναι εκπληκτική η προσπάθεια του Συλλόγου των Τριπόδων Νάξου που ανέλαβε το βάρος της αποκατάστασης του ενός από τους τρεις ανεμόμυλους στον λόφο απέναντι από την Παναγία την Τριποδιώτισσα, ένα από τα ωραιότερα μνημεία της Νάξου αυτή η ενότητα ανεμόμυλων. Και θα είναι χρήσιμη η εμπειρία του Συλλόγου αυτού και για άλλους Συλλόγους της Νάξου. Περισσότερο εκπληρώνει την αποστολή του ένας πολιτιστικός Σύλλογος με τέτοια έργα (συντήρηση μνημείων) παρά με άλλες δραστηριότητές του.

Αν ένας Σύλλογος αναλάβει τη δαπάνη της μελέτης αποκατάστασης ενός μνημείου ίσως και το κράτος κάποια στιγμή αναλάβει να συνεχίσει και να ολοκληρώσει το έργο. Να φτιάξουμε μελέτες για όλα ει δυνατόν τα μνημεία και κάποιες από αυτές μπορούν να ενταχτούν σε εθνικά ή ευρωπαϊκά ή άλλα προγράμματα.

Ένας Σύλλογος μπορεί να αναλάβει το καθήκον να του μεταβιβάσουν οι ιδιοκτήτες στον ίδιο ή στον Δήμο τη χρήση του μνημείου για 20 ή 25 χρόνια, γεγονός που θα βοηθήσει κάπως τη διάσωσή του, εάν είναι κοινό κτήμα του λαού. Μια τέτοια προσπάθεια έχει αναλάβει ο Σύλλογος Ποταμιτών και βρίσκεται σε καλό δρόμο για τη μεταβίβαση της χρήσης του παραδοσιακού ελαιολαιότριβιου της Μεσαίας Ποταμιάς στο Σύλλογο αυτό. Τέτοιες προσπάθειες είναι αξιέπαινες και πρέπει να γενικευτούν.

Ας αναλάβουμε, λοιπόν, όλοι μια σταυροφορία για τη διάσωση των μνημείων της Νάξου, για τη διάσωση και την αξιοποίηση της ιστορίας μας και του πολιτισμού μας.

ΚΕΔΡΟΔΑΣΗ ΚΑΙ ΑΛΥΚΕΣ ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ, ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ

Εως τώρα μιλήσαμε για τα μνημεία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Εγώ θα σάς μιλήσω για τα μνημεία της φύσης, αλλά και τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί από τις ανθρωπίνες παρεμβάσεις. Εξάλλου το φυσικό με το ανθρωπογενές περιβάλλον πρέπει να συνυπάρχουν αρμονικά, να υπάρχει ορθολογική χρήση, με γνώμονα την αειφόρο ανάπτυξη. Θα παρουσιάσω λοιπόν κάποια προβλήματα κυρίως από περιοχές που είναι γύρω από την αλυκή της Νάξου, στη Στελίδα, γιατί εκεί υπάρχει μεγαλύτερη τουριστική ανάπτυξη και λεηλασία των μνημείων της φύσης, για να δούμε πώς έχουμε λειτουργήσει ως τώρα.

Ξεκίνησα την έρευνα αυτή πριν κάποια χρόνια. Το 1995 ήρθα στη Νάξο. Πήγαινα λοιπόν το πρωί στην αλυκή, έβλεπα να είναι μέσα γεμάτη φλαμίνγκο. Κάποια στιγμή ήρθε ένα παιδί και μου λέει: «ο μπαμπάς μου έπιασε ένα μεγάλο πουλί τόσοσο, το οποίο βρώμαγε ψαρίλα». Ήταν φλαμίνγκο. Πήγα λοιπόν εκεί πέρα, είδα μία μέρα 18 κυνηγούς μέσα στην αλυκή. Το κυνήγι ήταν κλειστό. Τους είπα λοιπόν γι' αυτόν τον πλούτο που υπάρχει. Το είπα επίσης σε 13 σχολικά τμήματα και μου έλεγαν ότι μιλάω για την Αφρική! Δεν ήξεραν τί γίνεται εκεί πέρα.

Εγώ θα σας μιλήσω για την αξία του υδροβιότοπου της Νάξου, αλλά και για τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί. Πρέπει να αναφέρω ότι ο υδροβιότοπος αυτός είναι ο σημαντικότερος του νοτίου Αιγαίου και χρησιμοποιείται ως σταθμός ανάγκης για τη μετανάστευση των πουλιών. Η αλυκή αρχικά επικοινωνούσε με τη θάλασσα. Πίσω ήταν το αλατοποιείο, εδώ πέρα δηλαδή γίνονταν οι σωροί με το αλάτι. Υπάρχει δηλαδή μία ιστορία του τόπου. Παλιά έχει αναφερθεί ότι από αυτό το σημείο, έμπαινε το πλοίο, πέρναγε και πήγαινε προς τα Ύρια. Μάλιστα υπήρχαν τρεις γρανιτένιοι δίσκοι σαν φαροδείκτες. Έναν από αυτούς τον είχαν πετάξει στην αυλή του ναού του Αγίου Σπυρίδωνα. Τον είχαν βρει σε ένα πηγάδι και πήγαμε με έναν αρχαιολόγο τον είδαμε εκεί πέρα και τώρα τον έχουν βάλει απέναντι. Το αποτέλεσμα λοιπόν ποιο είναι; Να υπάρχει άγνοια, έλλειψη παιδείας και να «μπαζώνουν» την ιστορία.

Πρώτη παρέμβαση που έγινε ήταν το αεροδρόμιο· καταστράφηκε ο υδροβιότοπος και κόπηκε ένα μεγάλο μέρος του. Τώρα ψάχνουν για δεύτερο αεροδρόμιο. Εδώ ήταν ο σκουπιδότοπος όλης της περιοχής γύρω-γύρω. Έπιαναν οι τουρίστες τη μύτη τους και έτρεχαν. Μάλιστα όταν πήγα στον Δήμο τους είπα: «ρε παιδιά κατεβαίνουν τα αεροπλάνα και βλέπουν αυτό το χάλι εδώ πέρα, τί θα κάνουμε;» και μου είπαν: «Ε, και τί να κάνουμε, πού θα τα πάμε;» Αυτή ήταν η απάντηση. Το αποτέλεσμα ήταν να ενεργοποιηθώ, γιατί μόνο η παιδεία είναι μοχλός ανατροπής σε όλα και η ενημέρωση, και έτσι λοιπόν ανέλαβα και συντόνισα περιβαλλοντικές ομάδες στα σχολεία. Ευαισθητοποίησα, γίναμε παρεμ-

βατικοί με καταγγελίες και είχαμε αποτελέσματα. Πρώτο αποτέλεσμα ήταν όλος αυτός ο χώρος 927 στρέμματα. Έγινε καταγγελία και περιφράχτηκαν πρώτα 1500 και μετά 1700 μέτρα. Μπήκαν πινακίδες, μάζεψαν τα σκουπίδια και βάλαν αλμυρίκια.

Εκεί που είναι το κάμπινγκ ήταν κεδροδάσος. Σε αυτό το σημείο, είχαμε προτείνει να γίνει ένα παρατηρητήριο πουλιών, ώστε να αναπτύξουμε οικότουρισμό και να γίνουν περιφρακτικοί οδοί. Αντί αυτού ήρθε μία εταιρεία, περιέφραξε και έβαλε μέσα, με την άδεια του Δήμου, μηχανήματα και σκυλιά. Επίσης έγινε και πίστα μότο-κρος. Μάλιστα τότε βγήκαν στην τηλεόραση, στο κανάλι «Ζεύς», και ζητούσαν χορηγούς. Τα έβλεπαν όλοι αυτά και κανείς δεν μιλούσε. Αυτή είναι η ανοχή των φορέων.

Επίσης, το φράγμα υποτίθεται ότι έγινε για να γίνει ο δρόμος και για να κόψουν το θαλασσινό νερό που έμπαινε μέσα και έκανε ζημιά. Αντί αυτού έριξαν τώρα το βιολογικό καθαρισμό μέσα, με αποτέλεσμα δύο χρόνια να μυρίζει βόθρος, να μην μπορείς να πλησιάσεις. Το Πανεπιστήμιο έκανε μελέτες να δούμε γιατί είχε αρχίσει να βρωμάει. Τώρα λένε ότι καθάρισε. Το θέμα είναι ότι παίρνουν από μόνοι τους πρωτοβουλία και κάνουν παρεμβάσεις. Έγινε μία μελέτη όταν ήρθε η Εγνατία, ώστε να γίνουν γεφυρούλες και να επικοινωνήσει η αλυκή με τη θάλασσα και αντ' αυτού, για να εξυπηρετήσουν κάποιους από δω, έπιασαν και έκοψαν τον δρόμο και έκαναν τη γέφυρα αλλού, με αποτέλεσμα να κλείσουν και να αποκόψουν τελείως την αλυκή από τη θάλασσα και να ρίξουν το βιολογικό μέσα σε ένα κλειστό σύστημα. Το σιδηρόφραξαν με την άδεια του Δήμου, έβαλαν πλέγμα, σκυλιά, φορτηγά, βάρκες και από κάτω ήταν τα πουλιά που είχαν γεννήσει. Ήρθαν καθηγητές Πανεπιστημίου και τράβαγαν τα μαλλιά τους. Ήμουν με τα παιδιά εκεί πέρα και αναρωτιόμουν πώς ήταν δυνατόν! Και θα μπορούσαμε φυσικά όλον αυτόν τον πλούτο που υπάρχει να τον συνδέσουμε με τον οικότουρισμό. Νομίζουν ότι είμαστε εχθροί όταν τα λέμε αυτά, αφού πηγή πλούτου και εσόδων είναι ο τριτογενής τομέας, η τουριστική βιομηχανία.

Βλέπετε εδώ το αεροδρόμιό μας και βλέπετε πανέμορφες πάπιες, κύκνους και άλλα πάρα πολλά είδη. Εδώ μπορώ να σας αναφέρω πως βάζαν το ντουφέκι και σκότωναν κύκνους που είχαν έρθει και δεν μπορούσαν να τους φάνε γιατί μύριζαν θάλασσα και τους πέταγαν στο ιατρικό κέντρο. Αυτά είναι τα χάλια μας. Έχουμε καταμετρήσει γύρω στα 242 ή και παραπάνω διαφορετικά είδη πουλιών. Φυσικά το οικοσύστημα προσπαθεί να δουλέψει. Βλέπετε εδώ έντομα διότι και αυτά είναι μέσα στον κύκλο του οικοσυστήματος της αλυκής. Έρχονται τα χελιδόνια και άλλα πουλιά να φάνε. Αντί αυτού τώρα οι κύριοι που είναι γύρω γύρω με τους οικισμούς που έκαναν, έκοψαν τους κέδρους, οπότε βάζει ο Δήμος το μηχανήμα με το φάρμακο και ιδιαίτερα την περίοδο που γεννούν τα πουλιά και έχω δει πολλά που ψοφάνε. Όχι μόνο αυτό, αλλά εδώ πέρα στα σύρματα από τις κολώνες χτυπάνε συνέχεια τα μεγάλα πουλιά και σκοτώνονται, διότι την ώρα που κινούνται αυτά στο λυκόφως, δεν βλέπουν και πάνε και κομματιάζονται επάνω τους. Και δεν είχαν την ευαισθησία να βάλουν τα σύρματα υπόγεια.

Εδώ είναι τρεις λίμνες του Αγίου Προκόπη. Όπως ξέρετε τα τελευταία χρόνια αναδύεται μία δυσσομία και ο κόσμος τρέχει εκεί στην πα-



Στελίδα



Στελίδα

ραλία και μάλιστα κάποιοι από εδώ πέρα μάζεψαν υπογραφές να τις μπαζώσουν. Καμία αντίδραση! Ειδοποιήθηκε η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, πλάκωσαν οι γύρω-γύρω και ήρθαν να μας χτυπήσουν, γιατί μιλάγαμε για αναβάθμιση και φοβήθηκαν μη χάσουν «τις περιουσίες τους», όπως μας έλεγαν και άρχισαν να κάνουν υποδομές-βόθρους με αποτέλεσμα να μυρίζει.

Μία πρόταση που έχουμε πει είναι να μπει η θάλασσα από εδώ, να γίνουν γεφυρούλες και ένα πάρκο ώστε να μπορούν να μπουν μέσα υδρόβια είδη και να γίνει ένα πανέμορφο κομμάτι και ένας δρόμος περιμετρικά αντί τώρα να πέφτουν βοθρολύματα, ακαθαρσίες, λιπάσματα νιτρικά και να μυρίζουν. Επίσης ένα άλλο σημαντικό θέμα είναι η λεηλασία στις αμμοθίνες που γίνεται το καλοκαίρι. Έγινε μεγάλη φασαρία με καταγγελίες για να μπουν ξύλινοι φράκτες σε αυτό το κομμάτι. Παρόλα αυτά και επώνυμοι και ντόπιοι και αιρετοί, με τα αμάξια τους έρχονται σε αυτό το σημείο, σταθμεύουν για να κάνουν μπάνιο.

Προχωράμε τώρα σε ένα άλλο κομμάτι, τους κέδρους. Με τον ίδιο τρόπο προσπάθησα και έκανα ένα πρόγραμμα για να μπορέσουμε να τους προστατέψουμε. Τουςτσιμεντάρουν. Δε ξέρω τί γίνεται. Ένα κεδροδάσος με άμμο είναι μόλις περάσουμε το αεροδρόμιο, δεξιά. Ένα άλλο είναι στα σκαριά για να το αποδεσμεύσουν, ώστε να γίνουν οικοδομές. Βλέπετε ότι φράζουν και ξηλώνουν στοίβες κέδρους μέχρι το νερό και όλα αυτά φυσικά με την ανοχή των φορέων και με το αζημίωτο, διότι δε γίνονται έτσι απλά όλα αυτά. Φράζουν τα μονοπάτια και βλέπετε και το εξής τραγικό: σε δόμηση εκτός οικισμού, κάνουν στα σχέδια δεξαμενές, τα σβήνουν, πάνε μαϊμού σχέδια στην Πολεοδομία και άλλα στο Υποθηκοφυλακείο. Τελικά δεν γίνονται δεξαμενές, που μπορούσαν να κάνουν εξοικονόμηση φυσικών πόρων, και έτσι όπως καταλαβαίνετε γίνονται νταμάρια οι περιοχές, γιατί ο ιδιώτης κάνει πολλές οικοδομές και δεν κατασκευάζει αυτά που λέει. Αυτά είναι τα χάλια μας. Υπάρχει ένα κεδροδάσος, τώρα έχει αποδεσμευτεί και θα δείτε σε μερικά χρόνια τί θα έχει γίνει! Θα αφήσουν ένα δύο κέδρους και θα λένε: «σεβαστήκαμε τους κέδρους». Όλο αυτό το κομμάτι το έχουν πάρει επώνυμοι και νομοθέτες.

Άλλο ένα θέμα είναι οι περιοχές με τα βράχια. Πρόκειται για μνημεία της φύσης! Έρχονται από το Πανεπιστήμιο, από τη Γερμανία νομίζω, και κάνουν μελέτες. Είναι γρανίτες. Φυσικά τις άδειες ανέγερσης οικοδομών δεν τις έδωσε ιδιώτης. Ήταν Υπηρεσίες που τις έδωσαν.

Γι' αυτό λοιπόν πρέπει όλοι μας να αντισταθούμε σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο να μη γίνουν τα μνημεία της φύσης και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος μπάζα.

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΕΙΡΑΝΘΟΥ ΑΝΤΩΝΗΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ΒΙΟΛΟΓΟΣ, ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΠΕΙΡΑΝΘΟΥ

Με πρωτοβουλία του προέδρου Μανώλη Γρατσία, κάναμε όσο μπορούσαμε, μία καταγραφή κάποιων εκκλησιών που βρίσκονται στα όρια του τοπικού διαμερίσματος Απειράνθου. Επειδή όμως όπως ξέρετε, τα όρια του διαμερίσματος καταλαμβάνουν πολύ μεγάλη έκταση σε όλη τη Νάξο, οι εκκλησίες είναι πάρα πολλές και ίσως μας έχουν ξεφύγει αρκετές. Εδώ έχει γίνει μία καταγραφή 17 εκκλησιών που είναι σε κατάσταση κινδύνου, διαφορετικά υπάρχουν πάρα πολλές που έτσι και αλλιώς θα ήθελαν συντήρηση.

Κατ' αρχήν θα κάνουμε ένα οδοιπορικό, αλλά πρώτα θα ξεχωρίσουμε δύο εκκλησίες λόγω της σπουδαιότητάς τους. Η μία είναι η Αγία Κυριακή στην οποία αναφέρθηκε ο Δήμαρχος. Είναι γνωστή και για το λόγο αυτό, δεν έχουμε να πούμε πολλά πράγματα. Την αξία της, τη σημαντικότητά της και τη σπουδαιότητά της την ξέρουμε όλοι. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στον προφήτη Ηλία που είναι στο νέο νεκροταφείο του χωριού ή τον Αϊ-Λιά, όπως τον λέμε αλλιώς, ο οποίος κατά την έκφραση του προέδρου του Μανώλη του Γρατσία «στέκεται κατά λάθος». Χαρακτηριστικά μου είπε: «θέλει ο Θεός και στέκει». Αυτή ήταν η ακριβής έκφρασή του, που σημαίνει πόσο μεγάλη, επείγουσα ανάγκη υπάρχει για τις όποιες επισκευές της.

Ξεκινώντας ένα οδοιπορικό ερχόμενοι από τον Κλειδώ προς το χωριό, καταγράφουμε τον Αϊ-Παύλο. Ο ναός αυτός είναι στον Κλειδώ προς την πλευρά του Χειμάρρου, στέκεται ακόμα και δεν έχει καταρρεύσει. Στη συνέχεια είναι Αϊ-Μάμας «στου Βλαχάκη». Ο ναός αυτός είναι πεσμένος. Στέκονται μόνο κάποια τμήματα των τοίχων και φαίνεται να είναι χτισμένος πάνω στον προηγούμενο αρχαίο κυκλαδικό ναό. Στα Χάλαντρα Χάλατρη υπάρχει μία εκκλησία που δεν είναι καταγεγραμμένη η ονομασία της και βρίσκεται σε ένα χωράφι στα Γλυσίδια. Εκεί κοντά στην Καλή Στοιχιά, είναι μία άλλη παλιά βυζαντινή εκκλησία με τοιχογραφίες. Πάλι δεν ξέρουμε την ονομασία της και έχουν μείνει δύο τοίχοι. Στη συνέχεια φτάνουμε στα Λιαρίδια, όπου είναι ο Αϊ-Αρτέμης. Βρίσκεται περίπου στα 200 μέτρα από το σημείο όπου ξεκινάει ο δρόμος του Δανακού. Αυτή η εκκλησία μάλλον στέκεται. Στα Λιαρίδια είναι επίσης ο προφήτης Ηλίας στην περιοχή που λέμε «στου Βλαχάκη», επάνω από τα Λιαρίδια. Στέκεται επίσης και αυτή. Εδώ να σημειώσουμε ότι από το 1982-83 και με ενέργειες του Μανώλη Γρατσία, του προέδρου του χωριού και τότε συμβούλου, έχουν γίνει αιτήσεις για να φτιαχτεί και ακόμα βέβαια δεν έχει γίνει τίποτα. Έχει παρά πολλές τοιχογραφίες, ενώ πέρυσι γκρέμισε ένα κομμάτι του ιερού. Το χαρακτηριστικό είναι ότι γύρω από το λοφάκι στο οποίο είναι χτισμένη η εκκλησία, φαίνονται τα απομεινάρια ενός κάποιου αρχαίου κάστρου κυκλαδικής εποχής. Είναι δηλαδή πιθανό, να χτίστηκε και αυτή πάνω σε κάποιο τότε αρχαίο ναό. Στην Εροπική, κοντά στον προφήτη Ηλία που σας ανέφερα προη-



γυμνώς, είναι μία εκκλησία που την λέμε η «Ναΐτσα». Είναι μία παλιά εκκλησία και δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία.

Άλλες δύο εκκλησίες που συναντάμε, είναι ο Αϊ-Γιάννης ο Θεολόγος, ο οποίος στέκεται αλλά χρειάζεται συντήρηση και ο Άγιος Παντελεήμονας, στον οποίο κάποτε έγιναν κάποιες εργασίες συντήρησης, αλλά τελικά έμειναν ημιτελείς. Ερχόμενοι πλέον στην άλλη μεριά της Κορακιάς, στο πέρα χωριό, στον Κακαβά, υπάρχει μία εκκλησία, η Αγία Άννα. Είναι μια παλιά εκκλησία που έχουν πέσει μία ή δύο γωνίες. Αυτή φαίνεται ότι έχει ίδια μορφή με την Αγία Κυριακή. Έχει τοιχογραφίες και πιθανολογείται ότι μπορεί να έγινε από τους ίδιους μαστόρους. Στην ίδια περιοχή υπάρχει και ο Άγιος Ερμόλαος, επίσης με την ίδια μορφή με εκείνη της Αγίας Κυριακής. Πάλι στον Κακαβά υπάρχει η γνωστή «Σοτομπριανή». Η ύπαρξη πολλών εκκλησιών στο σημείο εκείνο, μαρτυράει ότι πιθανό να ήταν μοναστικό μέρος. Κοντά στο Καρκό βρίσκεται η Χρυσοπηγή, η οποία έχει πέσει τελείως.

Στην απέναντι πλευρά του χωριού, στο «Όξω Χωριό» που λέμε, υπάρχει η Θεοτόκος η οποία είναι πεσμένη, ο Άγιος Δημήτριος που είναι υποστυλωμένος με ξύλα, εργασία που έγινε πριν από δέκα χρόνια. Εν τω μεταξύ εγκαταλείφθηκε και όπως καταλαβαίνετε τα ξύλα έχουν αρχίσει να σαπίζουν και προφανώς ο κίνδυνος είναι μεγάλος, και ο Αϊ-Γιώργης.

Αυτές είναι οι εκκλησίες που έχουμε καταγράψει και πιθανόν, όπως σας λέω, να υπάρχουν και άλλες. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εκκλησίες που δεν έχουν τοιχογραφίες, έχουν εγκαταλειφθεί τελείως και έχουν υποστεί μεγαλύτερη καταστροφή, γιατί ίσως καμία Αρχαιολογική Υπηρεσία δεν ενδιαφέρθηκε γι' αυτές. Ήδη έχει ακουστεί η πρόταση που κάναμε και εμείς, ότι δηλαδή ίσως πρέπει να πιεστεί η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων να δίνει άδειες σε ιδιώτες που ενδιαφέρονται, γιατί όπως ξέρετε οι γραφειοκρατικές διαδικασίες είναι πολύ μεγάλες για την επισκευή των εκκλησιών. Αυτός ο κατάλογος θα δοθεί στην εταιρεία ΜΟΝUΜΕΝΤΑ, που κάνει μία πολύ αξιόλογη δουλειά, είναι στη διάθεσή της, και αν κάποιος έχει κάτι άλλο να προσθέσει αργότερα βέβαια στο τέλος των εργασιών, θα ήταν ευπρόδεκτο.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ – ΜΙΑ CARTE POSTALE ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΙΡΗΝΗ ΓΡΑΤΣΙΑ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ – ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΜΟΝUΜΕΝΤΑ

Το 2007 που ξεκινήσαμε το πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» επιλέξαμε τη Νάξο ως πρώτο τόπο εφαρμογής. Η επιλογή έγινε λόγω της στενής μας σχέσης με το νησί, αλλά κυρίως λόγω του μνημειακού της πλούτου που αξίζει να προστατευθεί, όχι μόνο από τους αρμόδιους φορείς προστασίας, αλλά από τους ίδιους τους κατοίκους και επισκέπτες της. Το διάστημα αυτό προσπαθήσαμε να καταγράψουμε τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα μνημεία, να αναζητήσουμε τις αιτίες τους και να προτείνουμε κάποιες λύσεις.

Η διαπίστωση είναι ότι ο φυσικός και ο αρχιτεκτονικός πλούτος του νησιού βρίσκεται σε κίνδυνο, κυρίως από ανθρωπογενείς παράγοντες. Οι κυριότεροι παράγοντες που απειλούν τα μνημεία είναι η έλλειψη στρατηγικής και διαχείρισης, προστασίας και πρόληψης, η έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού, η έλλειψη κονδυλίων, η εγκατάλειψη, η έλλειψη ισχυρών ελεγκτικών μηχανισμών, η τουριστική ανάπτυξη του νησιού που έχει συνδεθεί με την ανεξέλεγκτη ανοικοδόμηση τουριστικών καταλυμάτων, οι αναπτυξιακές πιέσεις, οι αλλοιώσεις, η άγνοια και η αδιαφορία.

Ποια είναι τα προβλήματα; Όσον αφορά τον αρχιτεκτονικό πλούτο βλέπουμε εγκαταλειμμένα, ερειπωμένα μνημεία σε κατάσταση ερείπωσης, παραδοσιακούς οικισμούς να αλλοιώνονται, να παραμορφώνονται και να επεκτείνονται χωρίς μελέτη και σχέδιο, οικοδομές να ανεγείρονται παντού, ακόμη και γύρω από τα μνημεία. Όσον αφορά το φυσικό περιβάλλον βλέπουμε χρήσεις γης να αλλάζουν, υγρότοποι να γίνονται σκουπιδότοποι, διάσπαρτοι σκουπιδότοποι να εμφανίζονται στα πιο όμορφα μέρη, όπως ο σκουπιδότοπος-νεκροταφείο αυτοκινήτων στην πλαγιά μετά το Γαλανάδο, αμμόλοφοι να ισοπεδώνονται, η χλωρίδα να εξαφανίζεται από την αναξέλεγκτη υπερβόσκηση. Φυσικό και πολιτιστικό τοπίο καταστρέφονται ανεπανόρθωτα. Η Νάξος, όπως και όλα τα νησιά των Κυκλάδων, απειλείται, όπως αναφέρουν οι επιστήμονες, με οριστική αλλοίωση του φυσικού της πλούτου μέσα στην επόμενη δεκαετία. Μνημεία και ανθρώπινη δραστηριότητα μοιάζουν να βρίσκονται σε αντιπαράθεση.

Η ευθύνη ανήκει σε όλους, στην Πολιτεία, στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και στους πολίτες. Καθοριστικό ρόλο στην αλλαγή της κατάστασης μπορούν να παίξουν η Τοπική Αυτοδιοίκηση και κατ' επέκταση οι κάτοικοι της Νάξου. Αυτός είναι και ο στόχος του προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία», που πραγματοποιείται με τη συνεργασία του Δήμου Δρυμαλίας, η ενεργοποίηση δηλαδή δήμων, φορέων και πολιτών. Οι λύσεις που μπορούν να προταθούν, τις οποίες προσπαθεί να ακολουθήσει το πρόγραμμα είναι η ενημέρωση, η άσκηση πίεσης στους αρμόδιους φορείς, η ενεργοποίηση και η συμμετοχή των κατοίκων στην προστασία, η ενίσχυση της εθελοντικής δραστηριότητας σε θέματα περιβάλλοντος και η αναζήτηση κονδυλίων.



ΠΡΟΣΤΑΣΗ Το Υπουργείο Πολιτισμού, με την παρούσα, σας ενημερώνει ότι οι ανωτέρω μνημεία της Νάξου, που βρίσκονται σε μεγάλο κίνδυνο και δεν φαίνεται στον ορίζοντα καμία ενέργεια διάσωσής τους από τους αρμόδιους φορείς, δημιουργήσαμε μία καρτ-ποστάλ με παραλήπτη τον Υπουργό Πολιτισμού. Καλούμε τους κατοίκους, τους επισκέπτες, τους φίλους της Νάξου να στείλουν αυτή την κάρτα στον Υπουργό ζητώντας την άμεση αποκατάσταση του πύργου του Χειμάρρου, της Μονής Γέννησης (Καλορίτισσα), του ναού του Αγίου Μάμαντα, του κάστρου τ' Απαλίου, του Απάνω Κάστρου, του παλατιού των Ιησουιτών στα Καλαμίτσια, του πύργου της Αγίας, του Εναέριου που κινδυνεύουν ακόμη και με κατάρρευση. Ευελπιστούμε ότι κάποια πίεση θα ασκηθεί. Ο Τύπος αγκάλιασε αυτή μας τη δράση και δημοσιεύματα κυκλοφορούν συνέχεια. Θα θέλαμε όλοι όσοι είσατε σήμερα εδώ να συμπληρώσετε την κάρτα για να τη στείλουμε στον Υπουργό Πολιτισμού. Ο χρόνος πια μετρά αντίστροφα για τον φυσικό και τον αρχιτεκτονικό πλούτο του νησιού. Η αδράνεια και η αδιαφορία των πολιτών θα οδηγήσουν στην απαξίωση ενός τόσο όμορφου τόπου, που αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό πολιτιστικό και φυσικό πόρο για την ανάπτυξη του νησιού, θα οδηγήσουν τέλος στην υποβάθμιση της ζωής των ίδιων των κατοίκων της Νάξου.	ΠΡΟΣ κ. Υπουργό Πολιτισμού Υπουργείο Πολιτισμού Ρύτη, Γενεύα 2002 10022, 2002
--	--

Στο πλαίσιο της δράσης μας επιλέξαμε σε πρώτη φάση οχτώ αρχιτεκτονικά μνημεία της Νάξου που βρίσκονται σε μεγάλο κίνδυνο και δεν φαίνεται στον ορίζοντα καμία ενέργεια διάσωσής τους από τους αρμόδιους φορείς. Δημιουργήσαμε μία καρτ-ποστάλ με παραλήπτη τον Υπουργό Πολιτισμού. Καλούμε τους κατοίκους, τους επισκέπτες, τους φίλους της Νάξου να στείλουν αυτή την κάρτα στον Υπουργό ζητώντας την άμεση αποκατάσταση του πύργου του Χειμάρρου, της Μονής Γέννησης (Καλορίτισσα), του ναού του Αγίου Μάμαντα, του κάστρου τ' Απαλίου, του Απάνω Κάστρου, του παλατιού των Ιησουιτών στα Καλαμίτσια, του πύργου της Αγίας, του Εναέριου που κινδυνεύουν ακόμη και με κατάρρευση. Ευελπιστούμε ότι κάποια πίεση θα ασκηθεί. Ο Τύπος αγκάλιασε αυτή μας τη δράση και δημοσιεύματα κυκλοφορούν συνέχεια. Θα θέλαμε όλοι όσοι είσατε σήμερα εδώ να συμπληρώσετε την κάρτα για να τη στείλουμε στον Υπουργό Πολιτισμού.

Ο χρόνος πια μετρά αντίστροφα για τον φυσικό και τον αρχιτεκτονικό πλούτο του νησιού. Η αδράνεια και η αδιαφορία των πολιτών θα οδηγήσουν στην απαξίωση ενός τόσο όμορφου τόπου, που αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό πολιτιστικό και φυσικό πόρο για την ανάπτυξη του νησιού, θα οδηγήσουν τέλος στην υποβάθμιση της ζωής των ίδιων των κατοίκων της Νάξου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΡΟΥΤΣΗΣ, ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ

Η Πολιτεία οφείλει να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την προστασία και την αναστήλωση αυτών των ιδιαίτερων κοσμημάτων της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, που αναδεικνύουν τη λαμπρή ιστορία και την παράδοση της Νάξου. Δυστυχώς η πάροδος των ετών και η απουσία έργων συντήρησής τους τα έφεραν στην απαράδεκτη σημερινή τους κατάσταση. Έχουμε καθήκον να παραδώσουμε στις επόμενες γενιές αυτά τα ξεχωριστά μνημεία σε καλή κατάσταση. Η διασώσή τους, αλλά και η δημιουργία σύγχρονων υποδομών επισκεψιμότητάς τους θα δώσει επίσης μια νέα δυναμική στην τουριστική ανάπτυξη του νησιού μας, με θετικές επιπτώσεις στην οικονομία του¹.

**ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ, ΔΡ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ Ε.Μ.Π.,
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ²
ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ. ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΜΙΑΣ
ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ³**

Τα οικιστικά λείψανα του παρελθόντος συχνά εμφανίζονται ή και «αποτελούν» εμπόδιο στην ολοκλήρωση έργων υποδομής και ανάπτυξης, εμποδίζουν ή καθυστερούν την ανοικοδόμηση και αρκετά συχνά καθιστούν το κατοικείν αφόρητο και τον χώρο ανοίκειο. Τα βασικά προβλήματα προστασίας των ιστορικών τόπων είναι συνήθως, οι ανασκαφικές έρευνες, η ένταξη των καταλοίπων στον αστικό χώρο, η αναστήλωση και η στερέωση των κελυφών, τα πολεοδομικά προβλήματα (δρόμοι, έργα υποδομής, κυκλοφοριακό κ.ά.). Η προστασία περιορίζεται συνήθως σε σποραδικές περιφράξεις οικοπέδων, στερεώσεις και αποκαταστάσεις από τους ειδικούς, με δεσμεύσεις και ποινές, θεσμοθετημένες ή μη, που επιβάλλουν οι αρμόδιες κρατικές Υπηρεσίες. Ήδη από τη δεκαετία του 1980 έγινε κατανοητό ότι τα προβλήματα του οικισμού είναι προβλήματα του μνημείου και αντίστροφα, καθώς και ότι η αναστήλωση των κτηρίων ήταν το ευκολότερο των προβλημάτων μπροστά στα θέματα που απασχολούσαν το πολεοδομικό σύνολο, όπως η κοινωνική αλλοίωση και η οικιστική αφυδάτωση.

Στις δύο τελευταίες δεκαετίες υποφώσκει η αντιπαράθεση ανάμεσα στην τάση προστασίας της μνημειακότητας και την αξιοποίηση των ιστορικών οικισμών, χωρίς να είναι ακόμα κατανοητή η στρατηγική βιώσιμης συνεργασίας τους, μολονότι οι Προγραμματικές Συμβάσεις επιμέρους Δήμων και του ΤΑΠΑ (τμήμα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας) είχε επιτυχή αποτελέσματα. Η συνέπεια είναι η συνεχής και ανεμπόδιστη της αξιοποίησης, που επιτείνει τη καταστροφή (χώρων, οικισμών, μνημείων, έργων).

Με τον Νόμο 3028/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» (ΕτΚ Α' 153) στο εύρος της «προστασίας» (Άρθρο 3) περιλαμβάνεται:

¹ Σημ. των επιμελητών:
Ο βουλευτής Κυκλάδων κ. Γιάννης Βρούτσης έκανε παρέμβαση για τη διάσωση των μνημείων της Νάξου. Επίσης ζήτησε από το Υπουργείο Πολιτισμού την αναστήλωση και τη συντήρηση των 8 μνημείων που επέλεξε η ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ και συμπεριέλαβε στην carte-postale με παραλήπτη τον Υπουργό Πολιτισμού. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει το δελτίο τύπου που έστειλε και διαβάστηκε στην εκδήλωση, κατέθεσε τη σχετική ερώτηση στη Βουλή σε συνέχεια των αξιόπαινων προσπαθειών του Δήμου Δρυμαλίας, της ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ και επιστημόνων για τη διάσωση των συγκεκριμένων μνημείων.

² Σημ. του συγγραφέα.
Επισκέφτηκα τη Νάξο πρώτη φορά στις αρχές του Ιούνη του 2008 και εντυπωσιάστηκα τόσο από τη φιλοξενία του κόσμου, όσο και από το πλήθος των μνημείων, άγνωστα αρκετά από αυτά ακόμη και για τους ειδικούς. Οι συγκρίσεις με άλλους τόπους, διατηρητέους οικισμούς και μνημεία αναπόφευκτη και πάντα κατέληγα στο ίδιο συμπέρασμα: όσο απομακρυνόμαστε από την Αθήνα και τους τουριστικούς προορισμούς, φθίνουν και οι προσπάθειες προστασίας και ανάδειξης μνημείων και χώρων. Και από τη μια οι φιλότιμες προσπάθειες εθελοντών και από την άλλη πλήθος αυθαιρεσιών. Το κείμενο αυτό αποτελεί μια παρέμβαση, καταγραφή κάποιων σκέψεων και μια μικρή συμβολή στην προσπάθειά της τοπικής κοινωνίας της Νάξου, αλλά και όπου αλλού, να διατηρήσει την ταυτότητά

της σεβόμενη και αναδεικνύοντας τον μνημειακό πλούτο.

³ Σημ. των επιμελητών:
Το κείμενο του κ. Γρ. Στουρνάρα στάλθηκε και ανακοινώθηκε περιληπτικά στις «Παρεμβάσεις» της εκδήλωσης.

(α) ο εντοπισμός, η έρευνα, η καταγραφή, η τεκμηρίωση και η μελέτη των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς,
(β) η διατήρηση και η αποτροπή της καταστροφής, της αλλοίωσης και εν γένει κάθε άμεσης ή έμμεσης βλάβης της,
(γ) η αποτροπή της παράνομης ανασκαφής, της κλοπής και της παράνομης εξαγωγής,
(δ) η συντήρηση και η κατά περίπτωση αναγκαία αποκατάσταση,
(ε) η διευκόλυνση της πρόσβασης και της επικοινωνίας του κοινού με αυτή,

(στ) η ανάδειξη και η ένταξή της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή και (ζ) η εκπαίδευση, η αισθητική αγωγή και η ευαισθητοποίηση των πολιτών για την πολιτιστική κληρονομιά. Η πολιτιστική κληρονομιά συνδέεται με τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, τις μαρτυρίες του παρελθόντος πολιτισμού και όχι του παρόντος (Άρθρο 1 παρ. 1 εδ. β). Η πολιτιστική αξία των αρχαίων τεκμηρίωνεται μόνο με χρονολογικά κριτήρια, ενώ για τα νεότερα πολιτιστικά αγαθά υιοθετούνται ποιοτικά-αξιολογικά κριτήρια (για τα ακίνητα μνημεία προ του 1830 (Άρθρο 6 παρ. 4) δεν απαιτείται η έκδοση διοικητικής πράξης χαρακτηρισμού, όπως για όσα χαρακτηρίζονται νεότερα).

Η πραγματικότητα ωστόσο είναι δυστυχώς αρκετά διαφορετική.

Ο σχεδιασμός του πολιτιστικού περιβάλλοντος πρέπει να βασίζεται στη διεπιστημονική συνεργασία και την αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας, αλλά συχνά εξαρτάται από την εμπορευματοποίηση της κατοικίας, την υπεραξία της γης και συχνά την κρατική αδιαφορία. Η ανάλυση των αρχαιολογικών, ιστορικών, αρχιτεκτονικών, ανθρωπολογικών, κοινωνιολογικών, πολιτικών, οικονομικών, και άλλων δεδομένων, που συνθέτουν το πολιτιστικό περιβάλλον, απαιτεί ένα πλαίσιο διεπιστημονικής συνεργασίας. Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, πέρα από την ταυτόχρονη ύπαρξη προγραμμάτων πληροφόρησης και ενημέρωσης των κατοίκων, θα πρέπει να βασίζεται σε ολοκληρωμένες προτάσεις σχεδιασμού και μορφές δράσης για την αντιμετώπιση ανασταλτικών παραγόντων, όπως η κρατική δυσκαμψία και τα θιγόμενα συμφέροντα, που σχετίζονται κυρίως με το θέμα της χρήσης και της κεφαλαιοποίησης της γης.

Μια βασική, ωστόσο, παράμετρος των προβλημάτων είναι η άγνοια και άλλοι λόγοι που συντρέχουν στην προστασία και την ανάδειξη μνημείων και οικιστικών συνόλων με αποτέλεσμα να μην κατανοούνται οι βασικές και αναγκαίες επιβαρύνσεις αλλά και το κόστος που προκύπτει από τις διαδικασίες και τις εργασίες συντήρησης, προστασίας και ανάδειξης.

Στους οικισμούς αγροτικού, γεωργικού ή ναυτικού χαρακτήρα, η ιστορικότητα αποτυπώνεται σε μνημειακές μαρτυρίες πολεοδομικού, αρχιτεκτονικού και αρχαιολογικού χαρακτήρα. Στους εγκαταλειμμένους οικισμούς, η προστασία και ο σχεδιασμός του πολιτιστικού τοπίου έρχονται αντιμέτωπα με την τουριστική ανάπτυξη και τις αντικρουόμενες απόψεις για υπεράσπιση της αισθητικής των ερειπίων ως αυθεντικής έκφρασης μνημειακότητας και την αναζωογόνηση των οικισμών «εκ των άνω» με νέες χρήσεις μέσα στα παλιά κελύφη. Η μελέτη, αποτύπωση, στερέωση των οικισμών σε συνδυασμό με τη βιωματική προσέγγιση της ιστορικό-

τητας μέσα από μια σημειακή επανάχρηση βοηθά στην αποτροπή είτε της μουσειοποίησης, είτε της αλλοίωσης των ιστορικών οικισμών. Προβληματική είναι η προστασία μικρών οικισμών γεωργοκτηνοτροφικού χαρακτήρα στη νησιώτικη ενδοχώρα (όπως και στην ηπειρωτική) με χαμηλά ποσοστά κατοίκησης, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από μια προϊούσα δημογραφική αφυδάτωση. Η διαχείριση αυτών των οικιστικών συνόλων συνδέεται δραματικά με τις διαδικασίες εσωτερικής μετανάστευσης των κατοίκων τους και των αναγκών του νέου τρόπου ζωής.

Συχνά η ιστορικότητα θεωρείται από τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς ως το μέσον για την οικονομική και την τουριστική ανάπτυξη, και οι ιστορικοί χώροι και τα μνημεία αντιμετωπίζονται από τις αρμόδιες Υπηρεσίες ως πεδίο αναπλαστικών ασκήσεων και πειραματισμών. Ο χαρακτήρας του πολιτιστικού τοπίου μεταλλάσσεται από τη λειτουργία του τουρισμού, που αλλοιώνει μορφές κτηρίων, λειτουργίες και νοοτροπίες και πολλές φορές οδηγεί στον κοινωνικό θάνατο ολόκληρες περιοχές στο όνομα της οικονομικής ανάπτυξης. Ο χώρος προσφέρεται στον επισκέπτη ως ανταλλακτική αξία και αυτός συμπεριφέρεται ως καταναλωτής με συνέπειες την αλλοίωση του ιστού, του κελύφους, των λειτουργιών, του χαρακτήρα του ιστορικού συνόλου. Παρατηρείται συνήθως εξάπλωση των εμπορικών δραστηριοτήτων, αύξηση της αξίας της γης, κυριαρχία των υψηλών εισοδημάτων, με αποτέλεσμα την αλλοίωση του κοινωνικού ιστού και του ιστορικού χαρακτήρα των οικισμών. Σε αρκετές, επίσης, περιπτώσεις ανάδειξης με σκοπό την τουριστική αξιοποίηση τα αποτελέσματα ήταν η ανάσχεση της ισορροπημένης οικονομικής ανάπτυξης και μια χρηστική *μετάλλαξη*, η οποία συνίστατο συνήθως στην απομάκρυνση από το ιστορικό κέντρο της κατοικίας και παραδοσιακών μορφών εμπορίου και η αντικατάστασή τους από εξειδικευμένες λειτουργίες του τριτογενούς τομέα. Σε μερικές περιπτώσεις ιστορικοί οικισμοί μετατράπηκαν π.χ. σε περιοχές αναψυχής χωρίς έλεγχο στην τυπολογία των χρήσεων, στις αξίες γης και ακινήτων, στην προστασία του δημόσιου χώρου κ.λπ. που τα οδήγησαν σε ταχύτατη υποβάθμιση και παρακμή.

Η έννοια και ο σχεδιασμός της προστασίας και της διαχείρισης του πολιτιστικού περιβάλλοντος θα πρέπει να επαναδιατυπωθεί στη βάση του ανθρώπου-πολίτη με συνολική αναφορά σε ιστορικές ενότητες, όπου οι υλικές μαρτυρίες της μνήμης γίνονται τοπόσημα, μνημεία, και αποτελούν μαρτυρίες μιας κοινωνικής οργάνωσης, που μέσα στη ροή του χρόνου μεταλλάσσονται. Ο στρατηγικός σχεδιασμός της προστασίας και της διαχείρισης των ιστορικών συνόλων θα πρέπει να θεωρεί ότι το πολιτιστικό περιβάλλον δεν αποτελείται από ένα απλό άθροισμα μνημείων, αλλά είναι ένας σύνθετος κοινωνικός χώρος. Ο σχεδιασμός του πολιτιστικού περιβάλλοντος θα πρέπει να στοχεύει στην ανάδειξη της ποικιλομορφίας του δομημένου χώρου και την προστασία του δημόσιου χώρου (καλντερίμια, πλακόστρωτα, βρύσες, πλατείες, κ.λπ.) με έργα, που αποσκοπούν στη διευκόλυνση των μετακινήσεων και της πρόσβασης των επισκεπτών και των κατοίκων στα μνημεία και τους χώρους, την ανάπλαση και αναβάθμιση των τμημάτων που παρουσιάζουν προβλήματα, απαντώντας στα ερωτήματα τι και πως προστατεύεται. Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και οι προσπάθειες ποιοτικής αξιοποίησης του

πολιτιστικού τοπίου θα πρέπει να ανταποκριθούν στις σύγχρονες συνθήκες πολιτισμικής υποβάθμισης (κάλυψη αναγκών υπαρκτών ή κατασκευασμένων με ελάχιστο κόστος και μέγιστο κέρδος) και περιθωριοποίησης των εθνικών πολιτισμών και των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων.

Η ανάπλαση απαιτεί διάλογο, τη συμμετοχή και την εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών στη διαδικασία προγραμματισμού, σχεδιασμού και υλοποίησης, ακόμη και τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Στην Ελλάδα, ο ασφυκτικός εναγκαλισμός του κράτους, η απουσία κινήτρων για το ιδιωτικό κεφάλαιο, καθώς και η έλλειψη κανόνων συνεργασίας του ιδιωτικού με τον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, οδήγησαν σε μαρasmus και απορρύθμιση του κοινωνικού ιστού των ιστορικών οικισμών με την εμφάνιση φαινομένων γκετοποίησης: εκτοπίζονται οι αρχικοί κάτοικοι και δημιουργούνται νησίδες για υψηλά εισοδήματα ή για την εγκατάσταση βιομηχανιών διασκέδασης.

Η ανάδειξη χώρων με σκοπό την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού και την αποτροπή φαινομένων εκχυδαϊσμένου καταναλωτισμού θα πρέπει να γίνεται με συνδυασμό μέτρων με οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική στόχευση και τρόπων προστασίας του πολιτιστικού παρελθόντος (και παρόντος) με ταυτόχρονη ρύθμιση και έλεγχο των χρήσεων γης. Η προστασία και η ανάπλαση, η επανένταξη μνημείων και χώρων, είναι αποτελεσματική, όταν αναδεικνύεται η διαχρονικότητα, η μοναδικότητα, η ιδιομορφία, η τοπικότητα, που λειτουργούν ανασχετικά στο ρεύμα της ισοπεδωτικής τουριστικής κατανάλωσης.

Ο σχεδιασμός του πολιτισμικού περιβάλλοντος προϋποθέτει τη δημιουργική αλληλοσυσχέτιση παράδοσης και μοντερνισμού, την οικειοποίηση των μνημείων και των αρχαιοτήτων με ελεύθερη πρόσβαση, σωματική και πνευματική. Τα μνημεία αναδεικνύονται κυρίως μέσα από τη διοργάνωση πνευματικών και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, ανοικτών στο κοινό παρέχοντας τη δυνατότητα για την οικειοποίησή τους μέσα από συνολική συμμετοχή κοινού και ειδικών.

Η συντονισμένη προσπάθεια για την προστασία των υλικών στοιχείων μνήμης και τη διατήρησή τους δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες συνειδητοποίησης και αυτογνωσίας, έμπνευσης και δημιουργίας και διατήρησης της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του τόπου. Η εμπειρία παρεμβάσεων των τελευταίων δεκαετιών εκτόπισε τη μονοσήμαντη αντιμετώπιση των μνημειακών συνόλων ως έργων τέχνης ή ως αντικείμενων της ιστορίας της αρχιτεκτονικής, με τον ακόλουθο περιορισμό των παρεμβάσεων μόνο στην αποκατάσταση του κελύφους. Στις διεθνείς συμβάσεις και διακηρύξεις του 20ού αιώνα η έννοια της προστασίας επανανοηματοδοτείται με την αναβίωση οικιστικών συνόλων και ολόκληρων ιστορικών χώρων με ταυτόχρονη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Οι τοπικές κοινωνίες και οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης μπορούν να συμβάλλουν άμεσα και έμπρακτα στην προστασία και διαχείριση των πολιτιστικών αγαθών με την κατευθυντήρια παρουσία των ειδικών. Η Χάρτα της Βενετίας (1964) επεκτείνει την έννοια της «πολιτιστικής κληρονομιάς» (*patrimoine culturel, cultural heritage*), και περιλαμβάνει έργα της αρχιτεκτονικής και οικοδομικά συγκροτήματα, όσο και τους χώρους (έργα του ανθρώπου ή δημιουργήματα από κοινού της φύσης και του ανθρώπου), ενώ στη διακήρυξη του Κεμπέκ τον

Ιούνιο του 1991 για τη διάσωση των ιστορικών πολεοδομικών συνόλων τέθηκε το θέμα ενεργοποίησης των τοπικών κοινωνιών.

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και ο σχεδιασμός του πολιτιστικού περιβάλλοντος στοχεύοντας στη δημιουργία δομικών σχέσεων με την ιστορία και την ανάδειξη της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας κάθε τόπου αποτελούν μια στρατηγική συλλογικής συμμετοχής πρωτίστως των κατοίκων. Η διαδικασία μετάβασης από τις διαπιστώσεις στο αναγκαίο έργο προϋποθέτει να γίνει επίσης κατανοητό ότι ο πολιτισμός έχει απარέγκλιτα δημόσιο χαρακτήρα και αποτελεί μια μακροπρόθεσμη επένδυση, τα κέρδη της οποίας δεν υπολογίζονται λογιστικά.

Βιβλιογραφία

- Boniface, P., 1995. *Managing quality cultural Tourism*. Λονδίνο
- Γκανιάτσας, Β., 1993. Ο σχεδιασμός για προστασία της «παλιάς πόλης» ως σχεδιασμός της «σημερινής πόλης», στο *Νέες πόλεις πάνω σε παλιές*, Επιστημονικό Συνέδριο. Ρόδος, 25-29
- Δέφνερ, Α., 2000. Οι πολιτιστικές βιομηχανίες στην Αθήνα ως περίπτωση πολιτιστικού σχεδιασμού, στο *Δεκαεπτά Κείμενα για το Σχεδιασμό, τις Πόλεις και την Ανάπτυξη*. Βόλος, 251-296
- ICOMOS 1990. Διεθνής Χάρτα Για Την Προστασία Των Ιστορικών Πόλεων. Αθήνα
- Καραβασίλη, Μ., Μικελάκης, Μ., 1991. Πολιτιστικές διαδρομές. Προς μια ερμηνευτική του «πολιτισμικού τοπίου» με αναπτυξιακή προοπτική, *Αρχαιολογία & Τέχνες* 71, 82-86
- Κόνσολα, Ν., 1995. Η Διεθνής προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Αθήνα
- Κωνσταντίνος, Δ., 1993. Η έννοια της ολοκληρωμένης συντήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η ελληνική εμπειρία», στο ... *Νέες πόλεις πάνω σε παλιές*, Επιστημονικό Συνέδριο. Ρόδος, 1-10
- Κωνσταντίνος, Δ., 1992. Η προστασία των ιστορικών πόλεων, η ελληνική εμπειρία. *Ο Πολίτης* 118, 43-45
- Κωνσταντίνος, Δ., 2003. *Η Πόλη, το Μουσείο, το Μνημείο. Δοκίμια πολιτιστικής διαχείρισης*. Αθήνα
- Lefebvre, H., 1977. *Δικαίωμα Στην Πόλη*. Αθήνα
- Λούβη, Α, et al. 1999. Θεματικό αφιέρωμα: Καταγραφή: Ένας τρόπος διάσωσης του βιομηχανικού κτιρίου στην Ελλάδα. *Τεχνολογία* 29
- Μητούλα, Ρ., 1999. Η προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς ως παράγοντας διατήρησης της φυσιογνωμίας των Πόλεων. *Αρχαιολογία & Τέχνες* 72, 67-71
- Ραοlucci, G., 2001. Ο συνεχής κύκλος της κατανάλωσης στη πόλη: Προς ένα ορισμό της εξουσίας πάνω στο χρόνο. *Γεωγραφίες* 1, 43-55
- Παπαδόπουλου, Α., 2002. Καβάλα, επανάχρηση ή το bric-à-brac των μνημείων, *Αρχαιολογία & Τέχνες* 83, 87-90
- Παταργιάς, Π., Μητούλα, Ρ., Πουλούδης Α., 2002. Η φυσιογνωμία των πόλεων αναδεικνύεται με την ένταξη των αρχαιολογικών μνημείων στο περιβάλλον τους. Η περίπτωση της Αθήνας. *ΤΟΠΟΣ* 17
- Σαρηγιάννης, Γ., 1971. Η Πόλη ως βιοσύστημα, *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 5, 138-141
- Σημαιοφορίδης, Γ., 2002. Η Επανάκτηση του Ανοικτού Χώρου της Πόλης. *Καθημερινή* 7.2.2002
- Στουρνάρας, Γ., 2002. Η «θέση» και το τοπίο. Προσεγγίσεις στην ανάγνωση του πολιτισμικού χώρου. *Δελτίο της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού «Οθρυς»*, περίοδος Β', 6, 20-32
- Στουρνάρας, Γ., 2003. Ιστορικοί χώροι και μνημεία. Τα πολιτιστικά κοινάσματα της πόλης ως τόποι ανοικτοί και οικείοι. *Οικοτοπία* 27, 62-64
- Συμεών, Α., 2004. Η νεώτερη αρχιτεκτονική κληρονομιά. Η προβληματική της προστασίας της. *Αρχαιολογία & Τέχνες* 92, 89-93
- Τερκενλή, Θ., 2001. Η θέση των γεωγραφιών της καθημερινής ζωής στην παραγωγή, αναπαραγωγή και πρακτική της πολιτισμικής διαφοράς σε ένα παγκοσμιοποιημένο κόσμο. *Γεωγραφίες* 1, 25-42
- Τροβά, Ε., 1992. Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα 1975/1986. Αθήνα-Κομοτηνή (και η εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία και νομολογία) ΥΠΠΟ 1987. *Έργο και λειτουργία μιας υπηρεσίας για την προστασία των μνημείων*. Πρακτικά Εκτάκτου Συνεδρίου Σ.Ε.Α. Αθήνα

Αντώνης Μανιός, συντονιστής συζήτησης:

Μια παρέμβαση θέλω να κάνω. Ο Δήμος, σε συνεργασία με την εταιρεία ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ, το χειμώνα που μας πέρασε έκανε κάποιες επισκέψεις στα σχολεία – γιατί προηγουμένως αναφέρθηκε ότι η παιδεία είναι ένας μοχλός πίεσης. Εμείς αυτό το έχουμε κάνει ήδη πράξη. Είχαμε επισκέψεις με τα σχολεία του Δήμου μας και έγινε η ενημέρωση των μαθητών. Έχουμε ξεκινήσει ένα πρόγραμμα μέσα από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, πιθανόν να το προχωρήσουμε και στη δευτεροβάθμια, την ευαισθητοποίηση των παιδιών, γιατί από εκεί ξεκινάνε όλα, και μάλιστα πιθανόν να είμαστε και από τους λίγους δήμους στην Ελλάδα, οι οποίοι τίμησαν την παγκόσμια ημέρα μνημείων. Μάλιστα, τα σχολεία της Κορώνου, Κωμιακής και του Απόλλωνα έκαναν μια επίσκεψη στον κούρο του Απόλλωνα, όπου εκεί η κ. Ειρήνη Γρατσία μίλησε για τον κούρο, και τα παιδιά και οι συνάδελφοι εκπαιδευτικοί έμειναν απόλυτα ικανοποιημένοι.

Δημήτρης Βασαλάκης: Λέγομαι Βασαλάκης Δημήτρης, είμαι κτηνίατρος εδώ και γνωστός στους περισσότερους πιστεύω. Θα είμαι πολύ σύντομος. Νομίζω ότι μια απάντηση σε όλη αυτή τη συζήτηση είναι και το Chicago Bulls, που είναι από πάνω μας, και μπορεί να λείει πολλά. Από την άλλη ήθελα να πω, ότι τα μνημεία της Νάξου δεν νομίζω ότι καταστρέφονται. Πιστεύω πως όλη η Νάξος καταστρέφεται. Και υπαίτιοι γι' αυτήν την καταστροφή είναι οι ίδιοι οι Ναζιώτες. Είμαστε εμείς οι ίδιοι υπεύθυνοι γι' αυτήν την καταστροφή. Εμείς οι ίδιοι έχουμε εκπροσώπους, τους οποίους έχουμε στείλει και είναι οι ίδιοι οι εκπρόσωποί μας, που συμβάλλουν στην καταστροφή και στη διεύρυνση αυτής της κατάστασης. Θα ήθελα να μιλήσω για λίγο για την καταστροφή του κυριότερου και πιο γνωστού μνημείου της Νάξου, που είναι ο ναός του Απόλλωνα, η λεγόμενη Πορτάρα. Θα έχετε δει ότι την έχουν κοσμήσει με μπόλικά μάρμαρα άσπρα, για να μπορεί να φαίνεται καλύτερα ο μόλος και όχι η Πορτάρα. Εγώ δεν άκουσα πολλούς να διαμαρτύρονται γι' αυτό. Ούτε τους τοπικούς άρχοντες, αλλά δε νομίζω ότι τους ενδιαφέρει και ιδιαίτερα. Από την άλλη μεριά σύσσωμη η ναξιακή κοινωνία, μάλιστα το μεγαλύτερο ποσοστό από ότι είπαν, γιατί είναι και θέμα δημοκρατικό η καταστροφή, εάν όλοι συμφωνούν στην καταστροφή μπορούν να την κάνουμε. Γιατί έτσι λείει η δημοκρατία, έτσι δεν είναι; Άρα εφόσον η μεγαλύτερη πλειοψηφία των Ναξιωτών ήθελε να γίνει μεγάλο λιμάνι στη θέση της Πορτάρας, θα έπρεπε να γίνει το μεγάλο λιμάνι. Αυτά γι' αυτούς που αυτή τη στιγμή λένε τα ωραία να σώσουμε και να κάνουμε αλλά απ' την άλλη μεριά κατεβαίνουν και κάνουν

συλλαλητήρια, να φτιάξουμε ένα μεγάλο λιμάνι, να καταστρέψουμε ό,τι έχει απομείνει. Άρα το αποτέλεσμα ποιο είναι; Να σώσουμε ίσως τους ελάχιστους από εμάς, που προσπαθούν να σώσουν, αυτά που δε σώζονται πια.

Κώστας Βερνίκος: Καλησπέρα σας, Βερνίκος λέγομαι, έχω την τιμή να είμαι πρόεδρος του Συλλόγου Σαγκριωτών. Θα ήθελα να συγχαρώ τον Δήμο και την εταιρεία ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ γι' αυτές τις εκδηλώσεις, τις οποίες, όλοι θα περιμέναμε να είναι διαδημοτικές και όχι μόνο για τον Δήμο Δρυμαλίας. Ξέρω ότι, και έχω απόδειξη γι' αυτό, ότι η νυν Δημοτική Αρχή του Δήμου Νάξου είναι ευαισθητοποιημένη σε αυτό τον τομέα, διότι έχουμε συνεργαστεί για ένα τεράστιο θέμα. Από όσα είδαμε εδώ το νησί μας είναι διάσπαρτο από μνημεία. Θα πρέπει να εξεταστεί πάρα πολύ, ο χαρακτηρισμός λατομικών περιοχών μέσα στο νησί μας, ούτως ώστε να μην επηρεάζεται, και δεν ξέρω αν η κυρία που μας έδειξε προηγουμένως για το βυζαντινό πάρκο το έχουν λάβει υπόψιν τους αυτό το πράγμα, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν, έτσι ώστε απρόσκοπτα να λειτουργούν οι λατομικές περιοχές αυτές και να μην επηρεάζονται τα μνημεία. Εμείς εκεί στο Σαγκρί έχουμε χαρακτηριστεί μικρός Μυστράς. Από πού να ξεκινήσεις από τον Κάμπο; Να πω και εγώ σε συνέχεια του κ. Γ. Κοντόπουλου για το κεδροδάσος του Αλυκού και για τις λίμνες του Αλυκού και του Πυργακίου. Σπάνια πράγματα τα οποία είναι αφημένα στην τύχη τους. Για τον Πύργο του Όσκελου, για το ναό της Δήμητρας, για τον Άγιο Ελευθέριο, για τον Άγιο Νικόλαο, για τον Άγιο Γεώργιο της Αυλωνίτσας, για την Καλορίτσα που αναφέρθηκε, για τον Άγιο Αρτέμιο, για τον Άγιο Ψωμά, για τον Άγιο Μάμαντα που προαναφέρθηκε, για τον Αϊ-Γιάννη τον αποκεφαλισθέντα, την Αγία Βαρβάρα, τον Άγιο Νικόλαο, όλα αυτά ήρθαν στη μνήμη μου τώρα, όση ώρα κάθομαι εκεί και προσπαθούσα να συγκροτήσω μια άποψη για να πω δυο κουβέντες. Βέβαια, ορισμένα από αυτά έχουν αξιοποιηθεί, όπως ο ναός της Δήμητρας, ο Άγιος Νικόλαος, ο Άγιος Ελευθέριος. Όμως υπάρχει το εξής και εδώ θα πρέπει να διαβαθμιστούν οι ευθύνες και οι υποχρεώσεις.

Πρέπει επίσης, να δημιουργηθούν όλες εκείνες οι προϋποθέσεις έτσι ώστε απρόσκοπτα, οι επισκέπτες να τα επισκέπτονται. Και όχι να παρατηρείται το φαινόμενο να παρκάρουν μέσα στα χωριά, π.χ. στο Σαγκρί, και να μην μπορούν να περάσουν οι επισκέπτες να πάνε στο ναό της Δήμητρας. Επίσης, οι Δήμοι και τα Τοπικά Συμβούλια να προσπαθήσουν να μην υπάρχει ανεξέλεγκτη επισκεψιμότητα στα μνημεία γιατί αυτό ενδεχομένως να δημιουργεί πρόβλημα. Επίσης, σε ορισμένα μνημεία που αξιοποιούνται, δεν υπάρχει ωράριο λειτουργίας, για να

παραμένουν ανοιχτά. Μάς έδειξε προηγουμένως για την Παναγία της Τραγαίας, εγώ έχω να πω για τον Άγιο Νικόλαο στο Σαγκρί, επίσης για τον Άγιο Ελευθέριο, που έρχονται άνθρωποι να τον δουν και είναι κλειστά, αν και είναι αξιοποιημένο.

Από το κοινό: Δεν έχει παραδοθεί ο Άγιος Ελευθέριος.

Κώστας Βερνίκος: Συμφωνώ μαζί σου αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία, να δούμε πως μπορεί να αξιοποιηθεί. Αυτά, ήθελα να πω: διαβάθμιση υποχρεώσεων και ευθυνών. Και συμφωνώ ότι όλοι μας πρέπει συστρατευθούμε για να διατηρηθούν αυτά τα πράγματα, και από ότι προηγουμένως μου είπε ο κ. Γιάννης Προμπονάς, και πρέπει να του δώσουμε συγχαρητήρια, να ευαισθητοποιηθούμε ούτως ώστε το επόμενο συνέδριο που θα γίνει μετά από πέντε χρόνια, «Η Νάξος δια μέσου των αιώνων», να έχει βασικό αντικείμενο αυτό. Είναι ο κ. Γ. Προμπονάς ένας άνθρωπος, ο οποίος διακονεί τον πολιτισμό και την ιστορία της Νάξου και αξίζει πολλά συγχαρητήρια.

Στάθης Αγγελής: Μια καλησπέρα και από μένα ζεστή, παρόλο που το περιβάλλον είναι ζεστό, ο αέρας δυστυχώς είναι ψυχρός. Συγχαρητήρια καταρχάς στον Δήμο Δρυμαλίας, που όπως άκουσα τώρα, είναι η δεύτερη χρονιά που προχωρεί σε αυτή τη συνεδρία, η οποία νομίζω ότι εδώ θα 'πρεπε να είναι πανναξιακή η κίνηση και εγώ βέβαια έχω έρθει, απλώς από εκτίμηση προς τον Δήμαρχο τον κ. Γιάννη Μπαρδάνη, να παρακολουθήσω αυτήν την ωραία συγκέντρωση. Θα ήθελα να συγχαρώ όλους τους προλαλήσαντες και θα μπω και εγώ κατευθείαν στην ουσία. Διότι έχω πει σε πολλές συγκεντρώσεις άλλες, ότι η Νάξος είναι ένα νησί, και όταν μιλάμε για τη Νάξο, θα πρέπει να μιλάμε για όλη τη Νάξο. Δεν υπάρχει δήμος Νάξου, δήμος Δρυμαλίας, με συγχωρείς κύριε δήμαρχε. Είναι γενικά η νήσος Νάξος. Θα 'πρεπε λοιπόν μέσα στις προτάσεις που έκανε και ο κ. Γ. Λογαράς και ο κ. Κ. Βερνίκος, θά 'θελα να πω ότι από κοινού οι δυο Δήμοι, η Ο.Ν.Α.Σ., οι πολιτιστικοί σύλλογοι των τοπικών διαμερισμάτων, τα οποία πολύ φοβάμαι με τον Καποδίστρια Νο2 εάν δεν έχουν ισχυρούς πολιτιστικούς συλλόγους, θα εξαφανιστούν. Επίσης, θα πω το παράπονο μου, ζητώ συγγνώμη από τους επιστήμονες που υπάρχουν αυτήν τη στιγμή εδώ, αυτό το δεκαπενθήμερο πέρασε, να πω μια χιλιάδα επιστήμονες; πανίοι επιστήμης και τέχνης από τη Νάξο, οι οποίοι όλοι έμειναν κατενθουσιασμένοι και ευχαριστημένοι από τη Νάξο μας. Πλην όμως, ζητώ συγγνώμη ξανά, αλλά εάν εξαιρέσουμε τον κ. Β. Λαμπρινουδάκη, τον κ. Χ. Πέννα, ορισμένους πολιτιστικούς

συλλόγους και κάποιες ενέργειες των δημάρχων, δεν έχω δει, τουλάχιστον, 35 χρόνια ήμουν υπάλληλος στην Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών και βρισκόμουν δίπλα στους αγρότες και κτηνοτρόφους, έχω άλλα 10 χρόνια δημοτικός σύμβουλος, δεν έχω δει τον ενθουσιασμό αυτό όλο που οι επιστήμονες μάς εκφράζουν σε συνέδρια, δεν έχω δει να εκφράζεται και σε έργα. Εδώ, θα πρέπει, νομίζω, με συντονισμένες ενέργειες, ο Δήμος, η Ο.Ν.Α.Σ., τοπικοί, πολιτιστικοί σύλλογοι κ.ά. και όλος αυτός ο επιστημονικός κόσμος να έρθουν κοντά. Και για να έρθει κοντά, εμείς πρέπει να προσπαθήσουμε. Οι κάρτες είναι καλές δήμαρχε, να τις υπογράψουμε, αλλά δεν αρκούν. Θα πρέπει σε συνεργασία πιστεύω με την πολιτική ηγεσία να προχωρήσουμε σε δραστηκές ενέργειες, γιατί ο χρόνος δυστυχώς δεν σταματά. Και όποιος κόβεται από το παρελθόν, χάνει το μέλλον.

Κωνσταντίνος Ιατρόγλου: Καλησπέρα σας. Λέγομαι Ιατρόγλου Κωνσταντίνος, είμαι μικροβιολόγος, δεν είμαι από τη Νάξο. Ήθελα να μιλήσω για τα σπήλαια του νησιού. Ανήκουν στα φυσικά μνημεία και το νησί έχει ένα σημαντικό αριθμό σπηλαίων. Τα τρία τα οποία έχουμε επισκεφθεί τα τελευταία χρόνια, με πρώτο το σπήλαιο του Ζα, το Κακό Σπήλαιο και τη σπηλιά του Άντριους. Δυστυχώς, έχουν υποστεί μεγάλη καταστροφή από το μεγάλο αριθμό ζώων, που διακινούνται μέσα στα σπήλαια. Υπάρχει αντίστοιχη Εφορεία Σπηλαίων, δεν ξέρω τι ενέργειες έχουν γίνει στο παρελθόν. Εμείς έχουμε ένα σύλλογο στην Αθήνα, που λέγεται Σ.ΕΛ.Α.Σ. (Σπηλαιολογικός Ελληνικός Αθλητικός Σύλλογος) και είναι και μέλος της Ελληνικής Ομοσπονδίας Σπηλαιολογίας και είμαστε στη διάθεσή σας –έχουν γίνει βιντεοσκοπήσεις σε κάποια από αυτά και φωτογραφίες– να συνεργαστούμε, όποτε θέλετε για να προωθήσουμε το θέμα της διάσωσης των σπηλαίων από την καταστροφή που υφίστανται.

Αντώνης Μανιός: Ευχαριστούμε και για την παρέμβαση και για την προσφορά κύριε Ιατρόγλου. Θα ήθελα να συμπληρώσω στον κ. Αγγελή, ότι το κάλεσμα και του κ. Γ. Λογαρά και του δημάρχου του κ. Μαραλή δείχνει τη διαδημοτικότητα της κίνησης αυτής. Και εξάλλου στην κάρτα είναι ενδεικτικά και κάποια σημεία, τα οποία ανήκουν σε εισαγωγικά στην άλλη πλευρά του νησιού, στον κάτω Δήμο. Άρα η κίνηση αυτή, να μην, έχει σαν έδρα τον δήμο Δρυμαλίας αλλά αφορά όλο το νησί. Και είναι μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο, αναφέρεται δηλαδή σε όλη τη Νάξο. Γι' αυτό και ο κ. Γ. Κοντόπουλος αναφέρθηκε, όπως είδαμε, στις αλυκές και στο κεδροδάσος της Στελίδας.

Στάθης Αγγελής (μιλάει εκτός μικροφώνου): κύριε Αντιδήμαρχε, εγώ είπα προσωπικά για μένα. Εν πάσει περιπτώσει δε θα διαφωνήσουμε εδώ. Να μην τα πάρουμε από την ανάποδη ότι βλέπω έλλειψη του δήμου Νάξου εδώ...

Αντώνης Μανιός: Όχι, δεν υπάρχει έλλειψη υπάρχει συνεργασία και αυτό θα φανεί στην πορεία. Ήδη αυτό είναι το δεύτερο βήμα που γίνεται, το τρίτο θα είναι ακόμα πιο οργανωμένο και μέσα στο χειμώνα. Δεν θα περιμένουμε δηλαδή το καλοκαίρι, έτσι μαζί με όλες τις εκδηλώσεις, να πετάξουμε και μια εκδήλωση για τα μνημεία και τελειώνει.

Γιάννης Λογαράς (μιλάει εκτός μικροφώνου): Μια εκδήλωση και στον κάτω Δήμο να μας κάνετε. Ο Δήμος Δρυμαλίας ή Εταιρεία, δεν έχει σημασία.

Στάθης Αγγελής (μιλάει εκτός μικροφώνου): Και προτείνω το Σαγκρί σαν επόμενο τόπο, που είναι στα όρια με τον κάτω Δήμο.

Στέλιος Λεκάκης: Καλώς καταγράφεται, ευχαριστούμε. Απλά θα πρέπει να θυμόμαστε αυτή η πρωτοβουλία ξεκίνησε από το Πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» της εταιρείας ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ και έχουμε περιορισμένες δυνάμεις και περιορισμένους πόρους. Ο Δήμος Δρυμαλίας το αποδέχθηκε και το αγκάλιασε. Όπως είπαμε, είμαστε στην αρχή ακόμα, έχουμε δυο εκδηλώσεις και ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Νικόλας Βασιλάκης: Κάνω μια μικρή παρέμβαση. Θα έλεγα λοιπόν το επόμενο να γίνει, συνάντηση, συνέδριο, όπως θέλετε πέστε το, στη Μονή Φωτοδότη στον Δανακό. Και αυτό έχει σημασία γιατί το λέω. Το λέω γιατί ακούμε προτάσεις, συζητήσεις, ποιος είναι υπεύθυνος, ποιος δεν είναι, ευχολόγια, ο σύλλογος να δραστηριοποιηθεί, οι πολιτιστικοί, ο Δήμος και τα λοιπά. Εκείνοι, οι οποίοι λειτούργησαν και είναι πραγματικά παράδειγμα προς μίμηση είναι οι Δανακιώτες. Η Μονή Φωτοδότη δεν φτιάχτηκε από το κράτος μόνο του. Ούτε και από τον Δήμο. Αλλά τι έκαναν οι Δανακιώτες; Αυτό το μικρό χωριό με τους αξιόλογους ανθρώπους, που έχει εκεί πέρα, βρήκαν ανθρώπους ευαίσθητους, μελετητές, τον Γιάννη Τουμπακάρη, τον Γιώργο Μαστορόπουλο και άλλους και αυτοί δούλεψαν και έφτιαξαν – όχι ο Μαστορόπουλος βέβαια κυρία Δροσογιάννη, βοήθησε και αυτός από κοντά. Λοιπόν, βρήκαν μελετητές, έφτιαξαν τις σχετικές μελέτες, βοήθησε και ο σύλλογος Δανακιωτών με χρήματα, υπήρξαν και ιδιώτες χορηγοί Δανακιώτες και έτσι έφεραν στο πιάτο, να το πούμε έτσι, στο κράτος, με τη

συμπάρσταση, όσο γινόταν από τον Δήμο και τη Νομαρχία, τη μελέτη στερέωσης του μνημείου. Και είδαμε το θετικό αποτέλεσμα, που έχει εκτελεστεί εκεί. Μακάρι, και άλλοι φορείς να λειτουργήσουν έτσι συντά, σεμνά, οργανωμένα για να φέρουν αποτέλεσμα. Το επόμενο λοιπόν συνέδριο στον Φωτοδότη.

Λευτέρης Καρυστιναιός: Λέγομαι Καρυστιναιός. Καλωσορίζω τον Κ. Ιατρόγλου στη Νάξο. Καλωσήρθατε στη Νάξο κ. Ιατρόγλου και σάς ευχαριστώ για την ενδιαφέρουσα παρέμβαση για τα σπήλαια του νησιού. Όμως, θα ήθελα με την ευκαιρία αυτή να πω, ότι έχουν προηγηθεί ο κ. Ν. Βασιλάκης, με την ευκαιρία ξέρει πάρα πολύ καλά τις ανασκαφές και όλες τις δουλειές, που έχουν γίνει τουλάχιστον για το σπήλαιο του Ζα τα προηγούμενα 15 χρόνια, από την Εφορεία Σπηλαιολογίας. Και από την κ. Βασιλοπούλου και τον Κώστα τον Ζάχο, έφορο Ιωαννίνων. Εν πάση περιπτώσει με κάποιον τρόπο, εάν απευθυνθείτε στον κ. Ν. Βασιλάκη είτε σε μένα, είμαστε στη διάθεσή σας, να σας δώσουμε αντίτυπα από τις δημοσιεύσεις στα αρχαιολογικά δελτία σχετικά με το σπήλαιο του Ζα.

Αναστασία Δρυμαλίου: Αναστασία Δρυμαλίου, από τον Δανακό είμαι. Έχω ζήσει από κοντά όλη την προσπάθεια και πραγματικά ήταν μια πολύ σημαντική εμπειρία. Αυτό που θέλω να πω είναι, ότι παρακολουθώντας όλη αυτήν τη συζήτηση, που κατά τα άλλα είναι πάρα πολύ καλή, τυχαία την είδα στην εφημερίδα και ήρθα εδώ σήμερα, παρατηρώ ένα συναίσθημα που μου δημιουργείται, ότι όλοι εμείς εδώ πολύ ωραία τα λέμε αλλά μοιάζει σαν όλα αυτά τα μνημεία, όταν τα πάρουμε στα χέρια μας, δηλαδή το Υπουργείο για να τα επισκευάσει, αυτά τα μνημεία θα αποξενωθούν από τον τόπο. Και αυτή η αποξένωση είναι πάρα πολύ σημαντικό να την προσέξουμε. Ήδη εμείς στον Δανακό τη βιώνουμε. Το μνημείο μοιάζει να μην είναι πια δικό μας. Αλλά ακόμα και οι παρεμβάσεις, που έχουν γίνει από τις Υπηρεσίες δεν είναι στην κατεύθυνση του να συντηρηθεί το μνημείο, έτσι ώστε να ανήκει στον τόπο. Μοιάζει σαν να ήρθε από κάπου αλλού και τοποθετήθηκε πια εκεί. Και αυτό είναι πάρα πολύ ενοχλητικό. Εμένα με έχει πειράξει βαθύτατα φέτος αυτό. Ειδικά μια τελευταία περίδεση, που γίνεται με μια σιδηροδοκό, η οποία το έχει καταστρέψει τελείως. Όμως, πέρα από αυτό, αυτοί όλοι οι άνθρωποι που ζουν σε αυτόν τον τόπο, και που τόσο ώρα λέμε ότι καταστρέφουν τα μνημεία αυτά, ναι μεν μπορεί να τα καταστρέφουν, αλλά είναι δικά τους. Μόλις φύγουν από τα χέρια τους και πάνουν να είναι δικά τους, θα πάνουν να ενδιαφέρονται. Είναι ένα πολύ σημαντικό σημείο και πρέπει να το προσέχете.

Στέλιος Λεκάκης: Συμφωνούμε απολύτως, γι' αυτό και το πρόγραμμα λέγεται «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία». Και πέρα από τη μελέτη, εξετάζουμε τη σχέση, καταστροφή, αγάπη, οτιδήποτε. Σκοπός είναι ο εγκοινωνισμός, που λέμε, η επανένταξη στην τοπική κοινωνία.

Αναστασία Δρυμαλίου: Έτσι, επειδή δεν συζητήθηκε καθόλου αυτό. Απλώς να σάς πούμε ότι ζούμε στο χωριό μας αυτή τη στιγμή την περίπτωση μιας μικρής βυζαντινής εκκλησίας, του Αϊ-Γιώργη νομίζω, που είχε γίνει κοτέτσι. Έχει φτάσει να γίνει αντιπαράθεση μεταξύ διπλανών ιδιοκτητών, στο σημείο να κινδυνεύει ο ένας απ' τον άλλο, μόνο και μόνο γιατί αποφασίστηκε η αναστήλωσή της. Ήδη δηλαδή ο άνθρωπος, που το είχε κοτέτσι, αυτή τη στιγμή είναι αντίπαλος σε αυτήν την κατασκευή. Πρέπει λοιπόν να γίνει κάτι αυτό να γίνεται με φιλικό τρόπο προς τον τόπο. Η αποξένωση είναι πολύ σημαντικό θέμα. Και είναι θέμα γενικά της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας. Όχι μόνο ημών των Ναξιωτών. Είναι ένα θέμα η ανάπτυξη.

Κατερίνα Κουτσογιαννάκη: Καλησπέρα σας. Είμαι η Κατερίνα Κουτσογιαννάκη πολιτικός κοινωνιολόγος, και πρόεδρος της Τοπικής Επιτροπής της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού στη Νάξο. Θέλω με τη σειρά μου να ευχαριστήσω την εταιρεία ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ και τον Δήμο Δρυμαλίας για την εξαιρετική αυτή εκδήλωση. Και λόγω του περιορισμένου χρόνου αναγκαστικά, θέλω να κάνω και εγώ μια νύξη. Αναφερομένη, θα έλεγα, στην άλλη πλευρά του νομίσματος. Μιλήσαμε ήδη για την καταστροφή των μνημείων ή για την εγκατάλειψή τους. Εγώ θα ήθελα να σταθούμε λίγο στην αναπαλαίωση των κτηρίων. Και εκεί νομίζω ενέχονται τεράστιοι κίνδυνοι. Κάποιες αναφορές έκανε νομίζω η κ. Χ. Ευθυμιάτου και θέλω να φέρω ένα παράδειγμα από το τοπίο της πόλης της Νάξου. Είναι η πρόσφατα αναστηλωμένη και ανακαινισμένη σχολή των Ουρσουλινών. Ένα πολύ σημαντικό έργο. Και πολύ καλό έργο σε σχέση με το λειτουργικό του κομμάτι. Αυτό που θέλω όμως να καταθέσω εδώ, είναι ότι ενώ έχουν δαπανηθεί τόσα χρήματα, έχει γίνει ένα πολύ καλό έργο πραγματικά – το επισκέφθηκα πρόσφατα, ωστόσο κάτι ξέφυγε στους υπεύθυνους. Και θα αναφερθώ στο χρώμα αυτού του κτηρίου. Λοιπόν, έχει χρησιμοποιηθεί ένα χρώμα, ολίγον φλού έτσι λεμονι, που δεν έχει καμία σχέση με τον περιβάλλοντα χώρο, δεν έχει καμία σχέση με τα υπόλοιπα κτήρια και μνημεία που υπάρχουν γύρω γύρω, και ενώ πραγματικά, το τονίζω, ότι είναι μια πολύ καλή δουλειά, ένα πάρα πολύ καλό έργο, αυτή η λεπτομέρεια, που δεν είναι πια καθόλου λεπτομέρεια. Κάνοντας μια βόλτα στο λιμάνι και γυρίζοντας το βλέμμα

μας προς το κάστρο της Νάξου αυτή τη στιγμή, χρώμα και φωτισμός, είναι σαν να βλέπουμε, αυτό που είπε η κυρία πριν, ένα μνημείο ή εν πάσει περιπτώσει μια οντότητα, ένα κτήριο, το οποίο ήρθε από το πουθενά. Με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια τεράστια ανισορροπία και πραγματικά κάτι πολύ καλό να μετατρέπεται σε ένα τεράστιο πρόβλημα. Κατά τη δική μου άποψη και αισθητική.

Αντώνης Φραγκίσκος: Γεια σας πάλι. Προηγουμένως μίλησα εκ μέρους του τοπικού διαμερίσματος Απειράνθου. Τώρα θα μιλήσω εκ μέρους του εαυτού μου. Επειδή όσοι δεν είναι χωριανοί δε με γνωρίζουν, ονομάζομαι Αντώνης Φραγκίσκος, επειδή φαίνεται η ιδιότητα μου ως βιολόγου, στην προκειμένη περίπτωση θα δηλώσω ως ιδιότητα πολίτης της Νάξου. Η παρέμβαση της κ. Δρυμαλίου δε θ' άξιζε επ' αυτού, αλλά με άγγιξε ιδιαίτερα επειδή έδωσε μια άλλη διάσταση στο όλο θέμα, και απλώς επισημαίνω πάλι την προσχή μας, ώστε να το δούμε και να το προσέξουμε, επειδή φάνηκε ότι είναι πολύ πιο σημαντικό αυτή η αποξένωση που μπορεί να προκύψει στα διάφορα μνημεία. Ήθελα όμως να πω κάτι άλλο. Επειδή μνημεία δεν είναι μόνο τα βυζαντινά ή τα αρχαία αλλά και τα πιο σύγχρονα, τελευταία έγιναν, ειδικά στην Παναγία του χωριού μας που είναι πίσω μας, όπως νομίζω και στη Μητρόπολη της Νάξου, έγινε η ίδια παρέμβαση και προφανώς με καλές προθέσεις, για αποκατάσταση του τρούλου. Ειδικά στη δικιά μας, υπήρχε ένας τρούλος κεραμοσκεπής, με το κλασικό κεραμιδί χρώμα, το τονίζω, με ιδιαίτερα καλές προθέσεις. Η όποια υπεύθυνη Επιτροπή το αντικατέστησε με ένα μεταλλικό κατασκεύασμα. Αυτό το κατασκεύασμα, γιατί και οι πιο σύγχρονοι ναοί για μνημεία πρόκειται, μπορεί να είναι πιο σωστό, ας πούμε στο να μη στάζει νερά και τη διατήρησή του, όμως αισθητικά απέχει πάρα πολύ από την αρχική μορφή που είχε. Το ίδιο παρατήρησα και στη Μητρόπολη Νάξου, το οποίο έχει πράσινο χρώμα. Αυτό το παρατήρησα πρόπερι, δεν το πρόσεξα εφέτος αν ισχύει ακόμα. Είναι ακριβώς η ίδια κατασκευή, προφανώς πρόκειται για τον ίδιο εργολάβο, για τον ίδιο κατασκευαστή. Μήπως θα μπορούσε, και δεν ξέρω που μπορούμε να απευθυνθούμε, να γίνει έστω από πάνω μια επικάλυψη με κεραμίδια για να αποκατασταθεί η παλιά μορφή, την οποία είχε.

Από το κοινό (μιλά χωρίς μικρόφωνο): ... Είναι για την υγρασία ... είναι αυτό που τοποθετείται στους ναούς, δεν είναι καλύτερο το κεραμίδι ...

Αντώνης Φραγκίσκος: Καταλαβαίνω, εγώ απλώς τόνισα εάν από πάνω, όπως κάνουμε ψευδοροφές για λόγους αισθητικής, πέραν αυτού που είναι σωστό κατασκευαστικά για

τη μόνωση, εάν τεχνικά θα μπορούσε να επιστρωθεί για να αποκατασταθεί η αρχική του μορφή. Υπόψιν και του Πανοσιολογιότατου που είναι απόψε εδώ μαζί μας. Θα ήθελα να πω και κάτι άλλο όμως. Την προηγούμενη εβδομάδα έγινε στην Κωμιακή το Δ' Πανναξιακό Συνέδριο: «Η Νάξος διαμέσου των αιώνων». Όπου εκεί ο συγχωριανός μας, ο Γιάννης Μπαρδάνης του Φλώριου, έκανε μια παρέμβαση που αφορούσε τη χλωρίδα. Και επειδή και σήμερα μίλησε εδώ ο Γιάννης Κοντόπουλος, που αφορούσε βέβαια αντίστοιχα την πανίδα, είναι το θέμα το λεγόμενο φυσικό περιβάλλον, συνειδητοποιήσα ότι λόγω άλλων ασχολιών μου τελευταία με τα κοινά, κόντευα να ξεχάσω την ευαισθησία που είχα ως οικολόγος και σε σχέση με τις οικολογικές μου ανησυχίες. Ίσως είναι εκτός θέματος να τονίσω, πόσο υποβαθμίζεται παγκόσμια και καταστρέφεται το φυσικό περιβάλλον, αλλά τελικά είναι σημαντικότερο να σώσουμε την Αγία Κυριακή ή να σώσουμε τα φλαμίνγκο. Αυτό μπορεί να ακούγεται σαν υπερβολή, αλλά επανέρχομαι στο ότι το σώσιμο της όποιας Αγίας Κυριακής είναι πάλι κάτι ανθρωποκεντρικό, δηλαδή πάλι βάζουμε τον άνθρωπο στο κέντρο των ενδιαφερόντων. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι το σώσιμο των φλαμίνγκο ή των όποιων άλλων, ερωδιών, σταυραετών που υπάρχουν τουλάχιστον στη Νάξο, αφορά κάποια άλλα όντα αυτού του πλανήτη. Τελικά όμως εάν το δούμε και μακροπρόθεσμα, ακόμα και το σώσιμο της χλωρίδας και της πανίδας πάλι ανθρωποκεντρικό είναι, οπότε αν ενδιαφερόμαστε για τον άνθρωπο πάλι πρέπει να προσέξουμε το φυσικό περιβάλλον. Γιατί η κατάρρευση του φυσικού περιβάλλοντος έχει αναπότρεπτες και πολύ δαχνητές συνέπειες σ' εμάς τους ίδιους στα χρόνια που έρχονται. Αυτό το βάζω σαν προβληματισμό, αν και ίσως βγαίνει εκτός θέματος. Για να επανέλθω όμως στο τωρινό σημείο, ίσως η πρόταση του Γιάννη Λογαρά, που ήταν να γίνουν ατομικές πρωτοβουλίες - γιατί από το κράτος ας μην περιμένουμε τίποτα, ταυτίζομαι απόλυτα με όσους χαρακτήρισαν και όπως χαρακτήρισαν το Υπουργείο Πολιτισμού, το οποίο για μένα είναι ανάληγτο σε σχέση με τον πολιτισμό, δεν ξέρω για ποιο λόγο έχει τον τίτλο αυτό. Ίσως μόνο οι ατομικές πρωτοβουλίες θα μπορούσαν να δημιουργήσουν κάτι, ίσως οι φορείς, οι πολιτιστικοί σύλλογοι, θα έπρεπε να αγκαλιάσουν το θέμα αυτό, και ίσως κάθε πολιτιστικός σύλλογος θα μπορούσε να δώσει σημασία σε ένα μόνο μνημείο και ίσως με τη συμβολή της UNESCO κάτι θα μπορούσε να γίνει. Για να τελειώσω και επειδή το ξέχασα ταυτίζομαι απόλυτα με τις απόψεις του Γιάννη Κοντόπουλου σε όποιες απόψεις πολιτικά ή κοινωνικά έθεσε θέματα που αφορούσαν τη Νάξο.

Γιάννης Προμπονάς: κύριε Λεκάκη, μισό λεπτό ένα αίτημα υποβάλλω. Προσωπικά, για να φύγω απόλυτα ικανοποιημένος, θα ήθελα να ακούσω ένα σχόλιο από τον Γιάννη Μπαρδάνη, όχι τον δήμαρχο.

Γιάννης Μπαρδάνης: καταρχήν διαφωνώ με τις υπογραφές και με το να στείλουμε στον Υπουργό Πολιτισμού κάρτα. Αυτό θά 'πρεπε, και όλοι οι φορείς παρακάτω από τα Επαρχεία μέχρι τους Δήμους να είναι εκείνοι που θα πρωτοστατούν σε αυτού του τύπου τις εκδηλώσεις. Λοιπόν, γιατί κινήσατε εσείς με αυτόν τον τρόπο από τα κατω προς τα πάνω;

Στέλιος Λεκάκης: Εμείς δεν είμαστε πολίτες; Από κάπου πρέπει να αρχίσει αυτή η διαδικασία.

Γιάννης Μπαρδάνης: Α, από κάπου πρέπει να αρχίσει. Οι πολίτες όμως είναι ευαισθητοποιημένοι να ξεκινήσουν μια τέτοια διαδικασία; Επά δεν ξέρουνε οι Αρχές από πάνω μέχρι παρακάτω, για ποιο λόγο να τα σώσουμε αυτά τα μνημεία; Για να αναπτύξουμε τουριστικά τον τόπο;

Στέλιος Λεκάκης: Όχι μόνο... τώρα βέβαια δε θα απαντήσω...

Γιάννης Μπαρδάνης: Ναι, εντάξει. Αυτά τα μνημεία πρέπει να σωθούνε για να θωρούμε την πορεία μας διαμέσου των αιώνων. Και να ξέρουμε ποιοι είμαστε προ Χριστού, ποιοι είμαστε τώρα και προς τα που στο διάολο πάμε. Γιατί δεν πάμε σε καλή κατεύθυνση. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να διασωθούν αυτά τα μνημεία. Για να δείχνουν, ποια ήταν η πορεία μας διαμέσου των αιώνων.

Στέλιος Λεκάκης: Είναι ένας από τους λόγους. Συμφωνούμε.

Γιάννης Μπαρδάνης: Ωραία. Λοιπόν, ακούστηκαν πάρα πολύ ωραία πράγματα, υποσχέσεις, «θα» από τον παρόντα Δήμο και από άλλους. Θα το πω στον κύριο που μίλησε πρώτα πρώτα. Το ότι και καλά εμείς ψηφίζουμε κάποιους ανθρώπους, βγαίνουν και είναι κάτι που μας νοιάζει. Και εμείς οι ίδιοι δεν είμαστε εκείνοι που πρέπει να 'μαστε. Δεν αγαπούμε αυτόν τον τόπο. Οι Αξιώτες δεν αγαπούν την Αξά. Οι Απεραθίτες δεν αγαπούν τ' Απεράθου. Είμαστε, μα θα το πω χοντρικά, σαν κοινωνία, ό,τι φάμε, ό,τι πούμε και ό,τι αρπάξει ο κώλος μας. Μόνο γι' αυτή τη ζωή ενδιαφερούμεθα. Το τι έχουμε παραλάβει, το τι θα παραδώσουμε στα παιδιά μας τίποτα! Το πρόγραμμα αυτού του Δήμου, που εκλέχθηκε πριν από δυο χρόνια είναι επά! Να ασχοληθώ λίγο με αυτό, λέει: «Διαφύλαξη και προστασία του φυσι-

κού περιβάλλοντος». Ε, κι ας μου απαντήσουν τι έχουνε κάνει δυο χρόνια για την προστασία και τη διαφύλαξη αυτού του φυσικού περιβάλλοντος. Τι έχουνε κάνει δυο χρόνια για την προστασία αυτού του πολιτιστικού περιβάλλοντος, που δεν έχουνε καμωμένο τίποτα παραπάνω, από ότι έχει κάμει ένας καλός πολιτιστικός σύλλογος ενός χωριού, της Κωμιακής. Θα και θα και θα. Έμβλημα ο πύργος του Χειμάρρου στο πρόγραμμα. Τι έγινε δηλαδή, θα κάνουμε επιστολές στις αρμόδιες υπηρεσίες; Ε, όχι βέβαια. Αφού και αυτοί το ίδιο πνεύμα έχουνε, η ίδια αδιαφορία τσι διακατέχει... τι θα στέλνουμε επιστολές, θα μάς απαντούνε; Όχι πρέπει να κάνουμε κινητοποιήσεις χοντρές και ειρηνικές και όχι να αναμένουμε από πάνω, τότε θα των έρθει η όροξη να μας απαντήσουνε και τότε θα βρεθούνε χρήματα και τότε και τότε. Σαν πολίτες έχουμε πολύ μεγάλη ευθύνη για την καταστροφή ευτηνής τοη πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι δικιά μας και την εφήκαμε εμείς. Εμείς δηλαδή οι Απεραθίτες εφήκαμε την Αγία Κυριακή να καταστραφεί. Ήτανε δικό μας πράμα, δικό μας δημιούργημα τον 9^ο αιώνα. Εμείς είμαστε και τότες εκεί. Αλλά περνώντας τα χρόνια, την εφήκαμε να καταστραφεί. Άρα λοιπόν και εμείς οφείλομε να παρέμβουμε, να βοηθήσουμε. Δηλαδή, με δουλειές εθελοντικές, η εθελοντική εργασία είναι μεγάλη υπόθεση. Τα καλοκαίρια, έρχονται αθρώποι πα στο χωριό, που κάθονται όλη μέρα. Θα μπορούσαμε ας πούμε να βοηθούμε σε αυτήν την ιστορία. Να μη μας έλεγε το κράτος ότι δεν έχομε χρήματα, οι Δήμοι ότι δεν έχομε χρήματα, να μπορούμε να βοηθήσουμε και εμείς με την παρουσία αυτών των υπευθύνων.

Από το κοινό (μιλά χωρίς μικρόφωνο): Μπράβο Μπαρδάνη, η ουσία είναι αυτό που λες...

Στέλιος Λεκάκης: Ωραία, είναι σημαντική και αυτή η παρέμβαση, ότι χρειάζεται και η τοπική εγρήγορση αλλά οι δράσεις θα πρέπει να γίνονται βάσει επιστημονικών δεδομένων.

Γιάννης Μπαρδάνης: Ναι. Εμείς θα δουλεύουμε σαν εργάτες και θα υπάρχουν οι υπεύθυνοι από το Υπουργείο από την Εφορεία Βυζαντινών ή από την Εφορεία Κλασικών. Στο χωριό μου υπάρχουνε πάρα πολλά μνημεία, τα οποία πάνε κάθε ημέρα από το κακό στο χειρότερο. Εγώ σκεύομαι, σαν άνθρωπος σε τούτη τη ζωή, ότι θα φύω και δε θα τα δω να στήνονται, να γίνονται όρθια. Για ποιο λόγο δηλαδή; Θα μπορούσανε όλα μαζί αυτά σε πάρα πολύ γρήγορο χρόνο να τα φτιάξουμε. Λοιπόν τέλοσπαντων, εγώ ξανατονίζω την αδιαφορία των τοπικών συμβουλίων και των Δήμων, του Δήμου Δρυμαλίας για όλα αυτά τα πράγματα,

και ας λένε ότι θένε, ότι έχουνε κάνει αρκετά πράγματα. Λοιπόν τι έχουνε κάνει με τον ΠΟΑΜ. Αναγκάστηκε σε παραίτηση. Που λένε ότι θα βοηθήσουμε τους πολιτιστικούς φορείς; να, να, να. Ένας πολιτιστικός οργανισμός εδώ του Απεραθιού ο ΠΟΑΜ, παραιτήθηκε, δεν υπάρχει, για ποιον λόγο; Δεν του δόθηκαν κάποια χρήματα, δεν βοηθήθηκε, αυτή είναι η κατάσταση. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

Στέλιος Λεκάκης: Ευχαριστούμε πολύ και για την παρέμβαση. Να υπενθυμίσω ότι το κάλεσμα ήταν γενικό και κανείς δεν αποκλείεται από τις ανακοινώσεις και τη συζήτηση στις εκδηλώσεις του προγράμματος.

Μανώλης Προμπονάς: Προμπονάς λέγομαι, απ' το Δαμαλά είμαι, δάσκαλος στο επάγγελμα, συνταξιούχος τώρα. Πιστεύω πάρα πολύ, ότι πολλά από τα μνημεία, τουλάχιστον όσα μπορούν και δεν αγγίζουν υψηλούς ιστάμενους φορείς, αρχαιολογικές υπηρεσίες κ.λπ., μπορούν οι τοπικοί σύλλογοι με τη δραστηριότητα τους, όπως αναφέρθηκαν μερικά παραδείγματα απ' τον Δανακό, απ' την Κωμιακή και ενδεχόμενα από αλλού. Θεωρώ και ότι το μικρό χωριουδάκι μας, ο Δαμαλάς, με πρωτοβουλία του συλλόγου μας, κατάφερε να αναστηλώσει ένα παλιό λιοτριβί πεσμένο, να το ξαναζωντανέψει και να το βάλει σε λειτουργία. Κάθε χρόνο γίνεται κάποια εκδήλωση, για το βγάλλημα του λαδιού στο ελαιοτριβείο αυτό. Πού θέλω να καταλήξω, ότι ναι μεν καλές είναι αυτές οι ενέργειες και καλά είναι τα λόγια, αλλά παράλληλα ο καθένας μας πρέπει να αναλάβει τις δικές του ευθύνες. Δηλαδή ατομικά, μέχρι ποιο σημείο είμαστε υπεύθυνοι εμείς για την κατάντια ορισμένων μνημείων. Εάν τα εναποθέτουμε όλα παραπέρα και όλα πιο πάνω, τελικά το βλέπω και σαν ένα είδος εξιλέωσης αυτό το πράγμα, ότι τελικά κάπου κάποιιοι άλλοι ευθύνονται και εμείς δεν έχουμε καμία ευθύνη. Πιστεύω λοιπόν και στο ότι πρέπει να αναλάβουμε τις ευθύνες μας και πιστεύω επίσης στη δύναμη που έχουν οι μικροί τοπικοί σύλλογοι, που με την ευελιξία και τη δραστηριότητα και όταν πλαισιώνονται από άτομα ευαίσθητα, μπορούν πραγματικά να αποδώσουν έργο. Μια άλλη παρέμβαση, που ήθελα να κάνω. Ακούμε πολλές φορές, από παρόμοιες εκδηλώσεις που έχω παρακολουθήσει, από οικολόγους, που ο καθένας μας -άσχετα αν είναι ενταγμένος σε κάποιον σύλλογο- πιστεύω ότι έχει οικολογική συνείδηση μέσα του, για τα φλαμίνγκο, για τους υδροβιότοπους... πολύ καλά όλα αυτά. Εγώ μεγάλωσα με κάποια άλλα μικρά πουλάκια. Αναφέρω ενδεικτικά μερικά ονόματα: κάποια σουιτάκια, ασπροκώλες κ.ά., που ήταν τόσο δεμένα με το άμεσο περιβάλλον μας και τα οποία έχουν εξαφανιστεί εντελώς. Δεν ακούγεται καμιά κουβέντα γύρω απ' αυτά τα πουλάκια ή και

άλλα παρόμοια ζώα, τα οποία ζούσαν κοντά μας όλα αυτά τα χρόνια και τα οποία πάνε να εξαφανιστούν. Καλά είναι και τα φλαμίνγκο, μπορεί κάποιος από την Απείρανθο π.χ. ή από κάποιο άλλο ορεινό χωριό να μη το έχει δει ή να μην τον συγκινεί ιδιαίτερα. η ονομασία αυτή. Όμως όταν του πούμε για κάποιο τρυπολλό για κάποια ασπροκόλλα ή για κάποιο άλλο μικρό πουλάκι, οπωσδήποτε αν είναι μιας κάποιας ηλικίας –της δικής μου συν πλην– οπωσδήποτε θα έχει επαφή ή γνώση του. Δηλαδή, πρέπει να δείξουμε ένα εσωτερικό ενδιαφέρον και να μην απομονώνουμε το ενδιαφέρον μας μόνο προς αυτήν την κατεύθυνση.

Αντώνης Μανιός: Οι κινήσεις που κάνει ο Δήμος σε συνεργασία με συλλόγους και με κάποιες προσωπικότητες έχουν οδηγήσει ορισμένα μνημεία να έχουν αναφερθεί με κάποιες επερωτήσεις, όπως του βουλευτή του ΣΥ.ΡΙ.Ζ.Α, του κ. Ψαριανού, για το θέμα του πύργου του Χειμάρρου, επίσης μια ερώτηση που κατατέθηκε εξ αφορμής αυτής της εκδήλωσης από τον βουλευτή των Κυκλάδων τον κ. Βρούτση, ο οποίος μας έχει στείλει ένα φάξ και λέει ότι: «η Πολιτεία οφείλει να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την προστασία και αναστήλωση αυτών των ιδιαίτερων κοσμημάτων της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, που αναδεικνύουν τη λαμπρή ιστορία και την παράδοση της Νάξου. Δυστυχώς η πάροδος των ετών και η απουσία έργων συντήρησής τους τα έφεραν στην απαράδεκτη σημερινή τους κατάσταση. Έχουμε καθήκον να τα παραδώσουμε στις επόμενες γενιές, αυτά τα ξεχωριστά μνημεία σε καλή κατάσταση. Η διάσωσή τους αλλά και η δημιουργία σύγχρονων υποδομών επισκεψιμότητας τους θα δώσουν επίσης μια δυναμική στην τουριστική ανάπτυξη του νησιού μας με θετικές επιπτώσεις στην οικονομία του». Ο βουλευτής Κυκλάδων κατέθεσε την ερώτηση στη Βουλή σε συνέχεια των αξιόπαινων προσπαθειών του Δήμου Δρυμαλίας, της εταιρείας ΜΟΝΟΜΕΝΤΑ και επιστημόνων για τη διάσωση των συγκεκριμένων μνημείων. Αυτό δηλαδή δείχνει, ότι υπάρχει πλέον μια δυναμική κίνηση προς οποιαδήποτε κατεύθυνση με συμμάχους όλους εσάς. Όχι μόνο ένας φορέας, είτε είναι Δήμος, είτε είναι σύλλογος, όλοι μαζί θα μπορέσουμε να καταφέρουμε κάτι. Αυτό είναι το μόνο σίγουρο.

Στέλιος Λεκάκης: Ευχαριστούμε. Πριν φύγετε να σας θυμίσω, ότι όσοι το επιθυμείτε μπορείτε να υπογράψετε μια κάρτα που βρίσκεται εκεί, για να σταλεί στο Υπουργείο Πολιτισμού.

Στέφανος Ψαρράς: Καλησπέρα, Ψαρράς Στέφανος λέγομαι από το Φιλώτι. Δεν είχα σκοπό να μιλήσω αλλά μου 'δωσε θάρρος ο Γιάννης ο Μπαρδάνης, με τον οποίο συμφωνώ σχεδόν

απόλυτα σε όλα, εκτός από το θέμα της κάρτας, την οποία καταθέτω υπογεγραμμένη. Θέλω να πω, ότι πριν 15 χρόνια περίπου μια μικρή ομάδα από νέους ανθρώπους στο Φιλώτι, 4-5 άτομα, οι οποίοι ασχολούνταν με διάφορα θέματα πολιτισμού, αθλητισμού, θέματα ψυχαγωγίας στο χωριό, και γενικά προσπαθούσαν να βοηθήσουν το χωριό όσο μπορούσαν, όπως και άλλοι σε άλλα χωριά, κάποια στιγμή άρχισαν να βλέπουν να γίνονται κάποια πράγματα στραβά κατά την αντίληψή μας. Αυτά τα πράγματα είχαν σχέση με το περιβάλλον, είτε φυσικό είτε δομημένο, δεν ξέρω πώς λέγεται, και αρχίσαμε να διαμαρτυρόμαστε. Τσιμεντοστρωθήκανε καλντερίμια παλιά με πέτρες, μάρμαρο. Άρχισε ένα πανέμορφο τοπίο εκεί, ένα βουνό που λέγεται «η ράχη του Αϊ-Γιάννη», το βλέπουμε αντικρύζοντας τον Αϊ-Γιάννη, ένα βουνό μεταξύ Φιλωτιού και Απεράθου, άρχισαν να μπαίνουν οι κεραίες επάνω και να διαμαρτυρόμαστε, άρχισαν να γίνονται δρόμοι απάνω, άρχισαν να χτίζονται δεξαμενές χιλίων κυβικών δίπλα σ' ένα πανέμορφο ξωκλήσι από τα γραφικότερα των Κυκλάδων, το οποίο να σημειωθεί πως πάνω από 30 ζωγραφικοί πίνακες έχουν γίνει με θέμα αυτό, όλα τα κανάλια που περνάνε από το νησί μας το αποθανατίζουν. Αρχίσαμε να διαμαρτυρόμαστε γι' αυτό, δεχθήκαμε κυνηγητό γι' αυτό. Γινήκανε σφαγεία πάλι φωνάξαμε. Γινήκανε κάποιες συγκεντρώσεις. Δυστυχώς δεν είχαμε υποστήριξη από τον πνευματικό κόσμο του Φιλωτιού με ελάχιστες εξαιρέσεις, ο κ. Προμπονάς ξέρει. Συνεχισθείσα αυτή η κατάσταση φτάσαμε να 'ρθούμε σε ρήξη με την τότε πολιτική αρχή. Δεν θέλω να συνεχίσω πολύ για να μη δημιουργήσω ένταση. Θέλω όμως να σας πω το παράπονο, ότι δεν είχαμε ακριβώς την υποστήριξη, του πνευματικού κυρίως κόσμου του Φιλωτιού. Και θέλω τελειώνοντας να πω ότι σε κάποια διαμαρτυρία μας, πήραμε την απάντηση, ότι ζούμε στην εποχή της κοπριάς. Η απάντηση η δική μας ήταν εύκολη και την ξαναλέω κι απόψε: Αφήστε μας να ζούμε στην εποχή της κοπριάς, του θύμιου, της αζαριάς, της φασκομηλιάς κι ας ζήσετε εσείς που διαφωνείτε μαζί μας, στην εποχή του σημερινού καρκινογόνου νίτρου.

Αντώνης Μανιός: Ο Ξεφτέρης Νίκος, τον βλέπω ότι ντρέπεται τώρα, μέλος του τοπικού συμβουλίου νέων του Δήμου Δρυμαλίας, ήθελε να κάνει μια παρέμβαση, για το θέμα της αισθητικής των πινακίδων, που είπε και η κ. Χ. Ευθυμιάτου· ότι είναι τεράστιες για τα δεδομένα των μνημείων, όχι ότι είναι μικρής αξίας τα μνημεία, και για το θέμα, ότι ο «ξένος» τουρίστας, που έρχεται στο νησί, θα πρέπει να ενημερώνεται για το τι ακριβώς βλέπει σε κάθε μνημείο μπροστά του. Δηλαδή να εκτυπωθούν φυλλάδια

για κάθε μνημείο. Αυτό είναι θέμα των Δήμων και των Συμβουλίων των Τοπικών Διαμερισμάτων. Αυτό είναι πιστεύω μια πολύ καλή παρέμβαση γιατί βλέπουμε ότι η νεολαία ενδιαφέρεται και συμμετέχει σε αυτά τα πράγματα. Γιατί αν παρακολουθήσατε κάποιες φωτογραφίες από αυτές που έδειξε η κ. Κ. Σιδερά, κάθε Κυριακή, τώρα που θα χειμωνιάσει, μια ομάδα, δεν έχει τίποτα από πάνω της, κανονίζει εκδρομές και γνωρίζει τη Νάξο, να δούμε μέρη της Νάξου.

Στέλιος Λεκάκης: Ευχαριστούμε και γι' αυτήν την παρέμβαση. Να κλείσω τη σημερινή συνάντησή μας. Σας ευχαριστώ όλους που ήρθατε και για τη συμμετοχή σας και να σας υπενθυμίσω, ότι όποιος επιθυμεί μπορεί να υπογράψει κάρτα που θα αποσταλεί στο Υπουργείο Πολιτισμού και να κάνω ένα γενικό σχόλιο: όπως παρατηρήσατε από τις παρουσιάσεις, η ευθύνη για τις καταστροφές είναι τοπική. Οι καταστροφές γίνονται κυρίως από τους ανθρώπους που ζουν γύρω από τα μνημεία, από τις τοπικές κοινωνίες, αλλά υπάρχουν αντίστοιχα και τοπικές πρωτοβουλίες για τη διάσωσή τους. Σύλλογοι, δήμοι, μεμονωμένα άτομα-λίγοι, ελπίζουμε να δραστηριοποιηθούν περισσότεροι. Η ατομική πρωτοβουλία είναι απαραίτητη, χρειάζεται όμως να γίνεται με σύστημα και στην επιστημονική βοήθεια· το πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» μπορεί να βοηθήσει και συλλόγους και τους δυο Δήμους και μεμονωμένα άτομα και όποιον πασχίζει για τη διάσωση των μνημείων. Εμείς είμαστε στο πλευρό σας. Καταγράψαμε τις απόψεις σας και θα προσπαθήσουμε να δημοσιευθούν. Δίνουμε ραντεβού για την επόμενη φορά. Σας ευχαριστώ πολύ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ

Ο κατάλογος των αρχιτεκτονικών μνημείων και των μνημείων της φύσης της Νάξου δημιουργήθηκε με βάση τα όσα ειπώθηκαν από τους βασικούς ομιλητές, όσους έκαναν παρεμβάσεις και συμμετείχαν στη συζήτηση της ημερίδας. Στον κατάλογο δεν περιλαμβάνονται η αλλοίωση οικισμών από την ανεξέλεγκτη δόμηση και τις χωρίς μελέτη επεκτάσεις και η αλλοίωση του τοπίου που αναφέρθηκαν από τον κ. Γρ. Στουρνάρα καθώς και η οπτική ρύπανση που έχουν προκαλέσει οι υπερβολικά μεγάλου μεγέθους ενημερωτικές πινακίδες του Υπουργείου Πολιτισμού.

ΜΝΗΜΕΙΟ	ΕΙΔΟΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	ΟΝΟΜΑ ΟΜΙΛΗΤΗ
Ναός Αγίας Κυριακής	αρχιτεκτονικό μνημείο	Απεράθου	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Γιάννης Μπαρδάνης, Αντώνης Φραγκίσκος
Εναέριος	αρχιτεκτονικό μνημείο	Κόρωνος, Απεράθου	Νεότερη	Κακοποίηση, εγκατάλειψη	Μανώλης Μανωλάς, Ειρήνη Γρατσία
Απάνω Κάστρο	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χαλκί, Ποταμιά	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη, έλλειψη έρευνας	Αντώνης Μανιός, Ειρήνη Γρατσία
Πύργος Χειμάρρου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Φιλωτίου	Ελληνιστική	Εγκατάλειψη, κίνδυνος κατάρρευσης	Νικόλας Βασιλάκης, Ειρήνη Γρατσία
Διπλός ναός των Αγίων Ιωάννη και Γεωργίου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Σίφωνες	Βυζαντινή	Λανθασμένες επεμβάσεις στερέωσης/ αποκατάστασης	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Αγίου Γεωργίου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Σίφωνες	Βυζαντινή	Λανθασμένες επεμβάσεις στερέωσης/ αποκατάστασης	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Μονή Καλορίτισσας	αρχιτεκτονικό μνημείο	Μπαούζη	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη, ερείπωση	Χριστίνα Ευθυμιάτου, Ειρήνη Γρατσία
Παλαιό Γυμνάσιο	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χαλκί	Νεότερη	Λανθασμένες επεμβάσεις στερέωσης/ αποκατάστασης	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Αγίου Στεφάνου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Τσικαλαριό	Βυζαντινή	Δεξαμενή νερού, χώρος στάθμευσης	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Αγίου Γεωργίου Διασορίτη	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χαλκί	Βυζαντινή	Λανθασμένες εργασίες ανάδειξης στον περιβάλλοντα χώρο	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Παναγίας Ραχιδιώτισσας	αρχιτεκτονικό μνημείο	Μονίτσια	Βυζαντινή	Διάνοιξη δρόμου	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Πύργος Μπαζαίου - Μονή Τιμίου Σταυρού	αρχιτεκτονικό μνημείο	Μπαούζη	Μεσαιωνική	Διάνοιξη δρόμου	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Αγίου Νικήτα	αρχιτεκτονικό μνημείο	Σαγκρίου	Βυζαντινή	Διάνοιξη δρόμου	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Παναγίας Πρωτόθρονης	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χαλκί	Βυζαντινή	Καλώδια ΔΕΗ, επισκέψιμος λίγες ώρες, στάση λεωφορείων	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Αγίου Παντελεήμονα	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χαλκί	Βυζαντινή	Συρματοπλέγματα, περίφραξη	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Παναγίας Δαμνιώτισσας	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χαλκί	Βυζαντινή	Πεταμένα συρματοπλέγματα	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Ναός Αγίου Κωνσταντίνου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Δαμαριώνας	Βυζαντινή	Πεταμένα αντικείμενα	Χριστίνα Ευθυμιάτου
Πύργος του Κόκκου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Ποταμιά	Ενετοκρατίας	Εγκατάλειψη	Γιάννης Λογαράς
Νερόμυλοι	αρχιτεκτονικό μνημείο	Ποταμιά	Νεότερη	Εγκατάλειψη	Γιάννης Λογαράς
Υδραγωγεία	αρχιτεκτονικό μνημείο	Ποταμιά	Νεότερη	Εγκατάλειψη	Γιάννης Λογαράς

Γεωργικές καλλιέργειες (εσπεριδοειδή)	μνημείο της φύσης	Ποταμιά		Εγκατάλειψη	Γιάννης Λογαράς
Ελαιοτριβεία	αρχιτεκτονικό μνημείο	Ποταμιά	Νεότερη	Εγκατάλειψη, κατεδάφιση	Γιάννης Λογαράς
Μεγάλος Υδροβιότοπος	μνημείο της φύσης	Αλυκή Χώρας		Αεροδόμιο, ρίψη μπάζων και σκουπιδιών, κόψιμο δέντρων, δηλητηριάσεις, κυνήγι πουλιών	Γιάννης Κοντόπουλος
Υδροβιότοπος (3 λίμνες, παραλία)	μνημείο της φύσης	Άγιος Προκόπης		βοθρολύματα, ακαθαρσίες, λιπάσματα, δηλητηριάσεις πουλιών	Γιάννης Κοντόπουλος
Αμμοθίνες	μνημείο της φύσης	Άγιος Προκόπης		Στάθμευση αυτοκινήτων	Γιάννης Κοντόπουλος
Κεδροδάσος	μνημείο της φύσης	Αλυκό		Δόμηση	Γιάννης Κοντόπουλος, Κώστας Βερνίκος
Κεδροδάσος	μνημείο της φύσης	Αγία Άννα, Πλάκα		Δόμηση	Γιάννης Κοντόπουλος
Συστάδες βράχων (γρανοδιορίτες)	μνημείο της φύσης	Στελίδα		Δόμηση	Γιάννης Κοντόπουλος
Ναός Προφήτη Ηλία	αρχιτεκτονικό μνημείο	Βλαχάκη	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Παύλου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Κλειδώ	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Μάμαντα	αρχιτεκτονικό μνημείο	Απεράθου	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Άγνωστος ναός (πιθανώς αναφέρεται ο ναός του Αγίου Δημητρίου)	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χάλαντρα	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
"Άγνωστος ναός;"	αρχιτεκτονικό μνημείο	Καλή Στοιχιά	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Αρτεμίου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Λυγαρίδια	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Προφήτη Ηλία	αρχιτεκτονικό μνημείο	Λυγαρίδια	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναΐτσα	αρχιτεκτονικό μνημείο	Ροπική	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Ιωάννη Θεολόγου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Απεράθου	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Παντελεήμονα	αρχιτεκτονικό μνημείο	Απεράθου	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίας Άννας	αρχιτεκτονικό μνημείο	Κακαβά	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Ερμούλου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Κακαβά	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος

Σοτομπριανή	αρχιτεκτονικό μνημείο	Κακαβά	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Χρυσοπηγή	αρχιτεκτονικό μνημείο	Καρκό	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Θεοτόκου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Όξω Χωριό	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Δημητρίου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Όξω Χωριό	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Γεωργίου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Όξω Χωριό	","	Εγκατάλειψη	Αντώνης Φραγκίσκος
Ναός Αγίου Μάμαντα	αρχιτεκτονικό μνημείο	Ποταμιά	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Ειρήνη Γρατσία
Κάστρο τ' Απαλίου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Μπαούζη	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Ειρήνη Γρατσία
Παλάτι των Ιησουιτών	αρχιτεκτονικό μνημείο	Καλαμίτσια	Ενετοκρατίας	Εγκατάλειψη	Ειρήνη Γρατσία
Πύργος Αγιάς	αρχιτεκτονικό μνημείο	Αγιά	Ενετοκρατίας	Εγκατάλειψη	Ειρήνη Γρατσία
Ναός Απόλλωνα (Πορτάρα)	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χώρα	Κλασική	Λιμενοβραχίονας	Δημήτρης Βασαλάκης
Πύργος του Όσκελου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Καστράκι	Ενετοκρατίας	Εγκατάλειψη	Κώστας Βερνίκος
Ναός Αγίου Γεωργίου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Αυλωνίτσα	","	Εγκατάλειψη	Κώστας Βερνίκος
Ναός Αγίου Αρτεμίου	αρχιτεκτονικό μνημείο	Σαγκρί	Βυζαντινή	Εγκατάλειψη	Κώστας Βερνίκος
Ναός Αγίου Ψωμά	αρχιτεκτονικό μνημείο	Σαγκρί	","	Εγκατάλειψη	Κώστας Βερνίκος
Ναός Αγίου Ιωάννη	αρχιτεκτονικό μνημείο	Σαγκρί	","	Εγκατάλειψη	Κώστας Βερνίκος
Ναός Αγίας Βαρβάρας	αρχιτεκτονικό μνημείο	Σαγκρί	","	Εγκατάλειψη	Κώστας Βερνίκος
Σπήλαιο Ζα	αρχιτεκτονικό μνημείο/ μνημείο της φύσης	Φιλώτι	Προϊστορική	Μη ανάδειξη	Κων/νος Ιατρούγλου
Κακό Σπήλαιο	μνημείο της φύσης	Κόρωνος		Μη ανάδειξη	Κων/νος Ιατρούγλου
Σπήλαιο του Άντριους	μνημείο της φύσης	Πάνορμο, Σπεδό		Μη ανάδειξη	Κων/νος Ιατρούγλου
Μονή Φωτοδότη	αρχιτεκτονικό μνημείο	Δανακός	Βυζαντινή	Ασύμβατη περιέδση	Αναστασία Δρυμαλίτου
Σχολή Ουρσουλινών	αρχιτεκτονικό μνημείο	Χώρα	Ενετοκρατίας	Χρωματισμός τοίχων	Κατερίνα Κουτσογιαννάκη
Σουιτάκια, ασπροκώλες, τρυπολόοι (πουλιά)	πανίδα			Εξαφάνιση	Μανόλης Προμπονάς
Ράχη του Αϊ-Γιάννη	μνημείο της φύσης	Φιλώτι		Κεραίες, δρόμοι, δεξαμενές, κτήρια	Στέφανος Ψαρράς

Η Νάξος αποτελεί έναν τόπο πλούσιο σε αρχιτεκτονικά μνημεία και μνημεία της φύσης. Ωστόσο πολλοί κίνδυνοι, όπως η εγκατάλειψη, η άγνοια, η έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού, παντελής απουσία διαχείρισης, η ανεξέλεγκτη δόμηση, τα απειλούν. Τον Σεπτέμβριο του 2008 οργανώθηκε από την μη κερδοσκοπική εταιρεία ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ και τον δήμο Δρυμαλίας, στο πλαίσιο του προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία», στο χωριό Απεράθου, ημερίδα-δημόσια συζήτηση με θέμα «Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο. Οι πολίτες μιλούν γι' αυτά.», με σκοπό οι ίδιοι οι πολίτες να μιλήσουν για τα μνημεία που απειλούνται, τα αίτια των κινδύνων και να προτείνουν λύσεις.

Η παρούσα έκδοση παρουσιάζει τις ομιλίες, τις παρεμβάσεις και τη μακρά συζήτηση καθώς και τα συμπεράσματα αυτών και αποσκοπεί να συμβάλει στην προστασία του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος μέσα από την ενημέρωση της νησιακής κοινωνίας, των αρμοδίων φορέων προστασίας και την ενεργοποίηση αυτών.